

KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

Turgay AÇILAN

**OĞUZ ATAY'DA VAROLUŞSAL BİR PROBLEM
OLARAK ÖLÜM**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. Ahmet Nezihi TURAN

KIRIKKALE-2007

KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

Turgay AÇILAN

**OĞUZ ATAY'DA VAROLUŞSAL BİR PROBLEM
OLARAK ÖLÜM**

YÜKSEK LİSANS

DANIŞMAN

Doç. Dr. Ahmet Nezihi TURAN

KIRIKKALE-2007

ÖZET

Bu çalışmada, **Oğuz Atay'ın Eserlerinde Varoluşsal Bir Problem Olarak Ölüm** kavramı üzerinde durulmuştur.

Tez; giriş, çeşitli kültür ve inanışlara göre ölüm kavramı, Oğuz Atay'ın eserleri, tematik yapıyı oluşturan varoluşsal öğeler, Oğuz Atay'ın eserlerinde ölümün anlamlandırılışı ve sonuç olmak üzere altı bölümden oluşmuştur.

Çalışmamızın giriş bölümünde “ölüm” fenomeninin psikolojik ve tarihsel önemini ve insan davranışları üzerindeki etkisi üzerinde durulmuştur.

Çalışmamızın I. bölümü olan ‘Çeşitli İnanış ve Kültürlere Göre Ölüm’ adlı bölümde ise; ölüm kavramına arkaik kültürlerden modernitenin yaklaşımına kadar, tarihsel değişim basamakları takip edilerek; Oğuz Atay'ın eserlerinde bu algı çeşitlerinin izdüşümleri verilmeye çalışılmıştır.

Oğuz Atay'ın eserlerinde ölüm kavramının analizinden önce, ölüm kavramının algılanışını etkileyen, kahramanların yaşantılarındaki varoluşsal psikodinamikler ve bunların ölüm fenomeniyle bağlantıları ‘Tematik Yapıyı Oluşturan Varoluşsal Öğeler’ adlı üçüncü bölümde verilmiştir.

IW. Bölümde ise Oğuz Atay'ın eserlerinde ölüm kavramının anlamlandırılışı üzerinde durulmuştur. Son tahlilde; ölüm kavramının Oğuz Atay'ın eserlerinde dört farklı algılanışı olduğu tespit edilmiştir. Bunları: geleneksel ölüm anlayışı, korkutucu bir son olarak ölüm, ontolojik bir mesele olarak ölüm ve otantik varoluşun katalizörü olarak ölüm şeklinde sıralayabiliriz.

Anahtar sözcükler: Ölüm, modernite, ontoloji, varoluşçuluk

ABSTRACT

In this work, the concept of the death is emphasized as an existential problem in Oğuz Atay's Works.

The concept of the death according to the thesis, introduction, various culture and beliefs; Oğuz Atay's Works, existential elements that form thematic structure are formed six chapters as explanation of death and result.

In our work's introduction, psychological and historical importance of the death phenomenon and its impact on human behaviours are emphasized.

In our work's first part which is called "Death according to various belief and cultures", from archaic cultures to modernity's approach to death concept, projection of these perception kinds are tried to give following historical changing steps in Oğuz Atay's Works.

In Oğuz Atay's Works, before the analysis of death concept, existential psychodynamics in the lives of the protagonists that affect perception of the death concept and their relation with death phenomenon are given in the third chapter called "existential elements that form thematic structure."

In the fourth chapter, understanding of the death concept is stressed in Oğuz Atay's Works. In the last analysis, it is determined that the concept of the death has four different perceptions in Oğuz Atay's Works. We can list them in order as: traditional death understanding, death as a frightening last death as an ontological issue and death as catalyst of authentic existence.

Key Words: Death, existentialism, modernity, ontology

ÖNSÖZ

Oğuz Atay'ın eserlerinde ölüm kavramının algılanışının ele alındığı bu çalışma, 2004 Eylül'ünde, Kırıkkale Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanı, Prof Dr. İbrahim Şahin'in, Oğuz Atay'ın eserlerinde ölüm temasına dair bir çalışmanın bulunmadığı ve konunun çalışılması gerektiğine dair tavsiyesi üzerine başladı.

Türk romancılığının en önemli temsilcilerinden olan ve gerek konusu gerekse anlatım şekliyle Türk edebiyatına damgasını vurmuş Tutunamayanlar, Tehlikeli Oyunlar gibi kültleşmiş eserlerin sahibi; tiyatro, roman, öykü, biyografi yazarı; aynı zamanda mühendislik alanında akademisyen kimliğiyle tanınan Oğuz Atay'ın yazı evrenine girdikçe, ona dair çalışmaların nicelik olarak hiç de yeterli olmadığını; “Ben buradayım sevgili okuyucum, sen neredesin?” diyerek yaşarken unutulmasına dair sitemini belirttiği cümlelerin, yazık ki, ölümünden sonra da, edebiyat çevrelerinde adının etrafında bir hayranlık haresi bulundurmakla beraber, hakkındaki literatürün zayıflığından hâlâ geçerli olduğunu üzümlere gördüm.

Bu çalışma Oğuz Atay'ın eserlerinde ölüm olgusunun varoluşsal bir problem olarak algılanışını açıklamayı hedef almakla birlikte; ölüm olgusunun farklı algılanış tarzlarını da ihtiva etme çabasıyla ortaya konmuştur. Ölüm olgusuna arkaik kültürlerin yaklaşımından semavi dinlere, modernitenin yaklaşımından varoluşçu felsefenin yaklaşımına kadar; Oğuz Atay'ın eserlerinde karşılığını bulan algılama türlerini vermenin gerek ölüm olgusunun tarihsel değişimini vermede gerekse bu farklılaşmanın Oğuz Atay'ın eserlerine tekabuliyetini ortaya koymada faydalı olacağı düşüncesindeyiz.

Çalışmamızda Oğuz Atay'ın Tutunamayanlar, Tehlikeli Oyunlar, Korkuyu Beklerken, Oyunlarla Yaşayanlar gibi eserleri ağırlıklı olarak; Günlük ve Eylembilim adlı eseri yazarın temalara yaklaşımı konusunda yazarlık dikkatlerini vermesi noktasında incelenmiş olup, ilk biyografik roman olması yönüyle edebiyatımızda önemli bir yeri bulunan Bir Bilim Adamının Romanı adlı eseri ise tam anlamıyla kurmaca bir metin

olmayıp çalışmamızın temel problemine ilişkin bir bilgi içermediği için değerlendirmeye alınmamıştır.

Çalışmamızın, Türk edebiyatının en büyük yazarlarından biri olan Oğuz Atay'ın düşünce dünyasının anlaşılması ve hakkında oluşturulmasını dilediğimiz zengin literatüre bir nebze katkı sunması dileğiyle; çalışmamızın başından itibaren varlığı ve desteğiyle Oğuz Atay ve ölüm gibi iki zorlu alandan çıkmamda büyük emeği olan danışman hocam Doç. Dr. Ahmet Nezihi Turan'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Çalışma alanıma girdikçe, derinliğine ve büyüklüğüne olan hayranlığımın gittikçe arttığı Oğuz Atay'ı anlama ve yorumlama noktasında gerek entelektüel birikimi gerekse ufuk açıcı tavsiyeleriyle çalışmamda büyük emeği olan değerli hocam Prof. Dr. İbrahim Şahin'e teşekkürlerimi sunuyorum.

Ayrıca; gerekli sabrı ve desteğiyle çalışmamı tamamlamamda büyük emeği olan Sayın Asena Esra Açılan'a, zengin kütüphanesi ve doyumsuz sohbetini esirgemeyen Sayın İsmail Kasap Bey'e, entelektüel tavrı ve bilimsel yöntem konusundaki yönlendirmesiyle Yard. Doç. Dr. Ahmet Şimşek'e, edebi bilgisi ve manevi desteğiyle Figen Şimşek'e, dostluğu ve yardımseverliğiyle birçok konuda yardımlarını esirgemeyen Öznur Özdarıcı'ya, çalışmam esnasında verdikleri destekten dolayı okul müdürümüz Sayın Recep Şahin'e ve Âlim Polat'a teşekkürlerimi sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
SUMMARY	II
ÖNSÖZ	III
İÇİNDEKİLER	V

GİRİŞ

Ölüm Fenomenine Genel Bir Bakış	1
---------------------------------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇEŞİTLİ KÜLTÜR VE İNANIŞLARA GÖRE ÖLÜM

1.1. Eski Kültürlerde Ölüm Kavramı	4
1.2. Semavî Dinlerde Ölüm Kavramı	8
1.2.1. Yahudi İncasında Ölüm Kavramı	8
1.2.2. Hıristiyan İncasında Ölüm Kavramı	10
1.2.3. İslâm İncasında Ölüm Kavramı	12
1.2.3.1. Tasavvuf İncasında Kavramı	16
1.3. Modernite ve Ölüm	19
1.3.1. Bilime Göre Ölüm	25
1.3.2. Varoluşçuluk Felsefesinde Ölüm Kavramı	27
1.3.2.1. Varoluşçuluğun Tanımı	27
1.3.2.2. Varoluşçuluğun Gelişimi	27
1.3.2.3. Varoluşçu Psikodinamikler	34
1.3.2.3.1. Hayat, Ölüm, Anksiyete	34
1.3.2.3.2. Özgürlük	38
1.3.2.3.3. Yalıtım	41
1.3.2.3.4. Anlamsızlık	45

İKİNCİ BÖLÜM

OĞUZ ATAY'IN ESERLERİ

2. 1. Tutunamayanlar.....	49
2. 2. Tehlikeli Oyunlar.....	52
2. 3. Korkuyu Beklerken.....	54
2. 3. 1. Unutulan.....	54
2. 3. 2. Beyaz Mantolu Adam.....	55
2. 3. 3. Korkuyu Beklerken.....	56
2. 3. 4. Bir Mektup.....	57
2. 3. 5. Ne Evet Ne Hayır.....	58
2. 3. 6. Tahta At.....	59
2. 3. 7. Babama Mektup.....	60
2. 3. 8. Demiryolu Hikayecileri-Bir Rüya.....	60
2. 4. Oyunlarla Yaşayanlar....	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEMATİK YAPIYI OLUŞTURAN VAROLUŞSAL ÖĞELER

3. 1 Kaygı	64
3. 2. Fiziksel ve Varoluşsal Korkular.....	70
3. 3. Yalnızlık ve Varoluşsal Yalıtım	74
3. 4. Benliğin Bölünüşü ve Üst Ben Tasarımı Olarak Olric ya da Hüsamettin Tambay.....	79
3. 5. Bir Tutunma ve Sığınma Yeri Olarak Oyunlar	83
3. 6. Anlamsızlık Problemi.....	89
3. 7. Babadan Tevarüs Eden Zayıflık.....	94

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
OĞUZ ATAY'IN ESERLERİNDE ÖLÜMÜN
ANLAMLANDIRILIŞI

4. 1. Geleneksel Ölüm Anlayışının Yansıması.....	99
4. 2. Korkutucu Bir Son Olarak Ölüm Algısı.....	101
4. 3. Ontolojik Bir Mesele Olarak Ölüm ve İntihar	105
4. 4. Otantik Varoluşun Katalizörü Olarak Ölüm.....	112
SONUÇ.....	117
KAVRAMLAR DİZİNİ.....	121
KAYNAKÇA.....	124
ÖZGEÇMİŞ.....	129

KİŞİSEL KABUL

Yüksek Lisans olarak hazırladığım “**Oğuz Atay’da Varoluşsal Bir Problem Olarak Ölüm**” adlı çalışmamı, ilmi ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazdığımı ve faydalandığım eserlerin bibliyografyada gösterdiklerimden ibaret olduğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu şeref ve haysiyetimle doğrularım.”

25.10.2007
TURGAY AÇILAN

GİRİŞ

1. Ölüm Fenomenine Genel Bir Bakış

Ölüm fenomeni, insanoğlunun psikolojik ve kültürel tarihinde yapılacak bir araştırma-inceleme çalışmasında, insan yaratımlarının psikanalitik yorumunu yaparken; felsefeden psikolojiye, antropolojiden teolojiye, etnolojiden edebiyata kadar birçok disiplin için karşılaşılabilecek en önemli arketiplerden biridir.

İnsanoğlu, arkaik kültürlerden itibaren ölümün kesinliği ve kaçınılmazlığı karşısında yaşadığı anksiyeteyi (kaygıyı); kültürel, edebi, sanatsal aktiviteler ve bunlar etrafında oluşturduğu ritüel ve sembollerle rasyonalize etmeye çalışmıştır. İnsanoğlunun gerek antikalar, tablolar, pullar, baskılar veya andaçlar toplayarak bitmeyecek bir koleksiyonculuğun insanı rahatlatan ve her zaman tamamlanmazlığın, eksikliğin ve bitmeyeceğinin verdiği heyecan duygusu; gerekse yaşanan bireysel ölüm korkusunu cinsel üretim yoluyla, türün devamlılığı yani ölümsüzlüğünü sağlamayla edinilen rahatlamamanın temelinde ölümden duyulan evrensel korku yatar. ¹ Horace'nin üçüncü kitabı için yazdığı: "Bronzdan daha sağlam, pramitlerin muhteşem birikimlerinden daha azametli bir anıtı ellerimle yaptım. Ne aşındıran rüzgâr, ne ardı ardına gelen yıllar ne de zamanın uçar gibi geçmesi ona zarar veremez. Her şeyimle ölmeyeceğim artık."² sözleri, zamanın yıkıcılığı ve ölümün yok ediciliği karşısında hissedilen acziyetin ifadesidir. İnsanoğlunun yaşadığı bu acziyet sonucunda saldırgan bir biçimde ölümsüz kültürler inşa etmiş ve ölümden kaçmak için 'tarih'i yapmıştır. ³ Uygarlığın ölümü alt etmek için yürütülen bir çaba olduğu görüşünü, Bauman:

İnsanlar ölümlü olduklarının farkında olmasalardı büyük olasılıkla kültür de olmazdı; kültür insanların farkında oldukları şeyi unutturmaya yönelik incelikli, karşı-anımsatıcı teknik bir aygıttır. ⁴

¹ Zygmunt Bauman , *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*, (çev. Nurgül Demirdöven), Ayrıntı, İstanbul, 2000, s. 15

² Norman O. Brown, *Ölüme Karşı Hayat*, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1996, s. 304

³ A. g. e. , s. 112

⁴ Zygmunt Bauman, *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*, s. 48

Edgar Morin'in ise ;

Kültür; insanın hem içinde hem de dışında aynı anda yerleşik doğa, hayvanlık ve barbarlığa karşı verilen ölüm kalım savaşından başka bir anlam taşımaz.⁵

tespitleriyle ifade ederler.

İnsanoğlu için doğumundan itibaren tek gerçek olan ölüm, varoluşun temelinde yatmakta; ancak aynı zamanda artık var olmama tehdidini de içermektedir. Dolayısıyla ölümden kaçamayacağıının farkında olabilen tek varlık olan insan, varoluşsal bir kaygıyla da karşı karşıya gelmektedir. Kendini koruma güdüsüyle hareket eden insan, muhakkak ki varoluşun yokluğu manasına gelen ölümden endişe ve korku duyacaktır.⁶

Bauman; ölüm olgusunu 'akıl en büyük yenilgisi'⁷ olarak ortaya koymuş ve bu yenilgi beraberinde kaygı, korku ve güvenlik ihtiyacını getirmiştir. Psikologların, menşeyini psikolojik kendiliğindenlik⁸, doğal dinsel işlev⁹ veya nihai amacı yardım edici ve koruyucu bir ilkesel varlığı yaratmak¹⁰ olarak gördükleri dinsel inançlar, ölüm karşısında yaşanan kaygıyı ölümsüzlük doktrinleriyle hafifletmiş ve gerek varoluşu anlamlandırma gerekse mensuplarına sunduğu öbür dünya inancı-hakkıyla yaşanan kaygıyı hafifleten en önemli teselli veya ilaç¹¹ olmuşlardır. Dinsel inançlar, bilinmeyenin, yenilmenin ve ölümün saldırdığı korku içinde sığınılacak bir atmosfer yaratmışlardır.¹²

Ölüm fenomeni ve insanoğlunun bu kaçınılmaz gerçeği kabullenme noktasında yaşadığı travmatik hâl, Schopenhauer'ın 'ölümün kesinliğine karşı aklın ürettiği panzehirler' olarak gördüğü dinî ve felsefî sistemler boyunca farklılaşmış ve ölüm, kaygı ve korku uyandıran bir gerçek olduğu kadar bazı mistik paradigmalarda özlenen, dilenen bir kavuşma kimliği bile kazanmıştır.

İnsanoğlu için bir tecrübeden çok tasavvurlarla düşünsel bazda yaşanan bir fenomen olan ölüme karşı tavırlar, dönemin dinî-kültürel ve felsefî özellikleriyle

⁵ A. g. e. , s. 49

⁶ Karaca, Faruk, *Ölüm Psikolojisi*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2002, s. 41

⁷ A. g. e. , s. 25

⁸ Hayati Hökekleli, *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1998, s. 312

⁹ Frieda Fordham, *Jung Psikolojisinin Ana Hatları*, Çev. Aslan Yalçın, Say Yay., İstanbul, 2001, s. 87

¹⁰ Otto Rank, *Doğum Travması*, Çev. Sabir Yücesoy, Metis Yayınları, İstanbul, 2000, s. 106

¹¹ Mehmet S. Aydın, *Din Felsefesi*, İzmir İlahiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1999, s. 256

¹² Fikri Gül, *Bertrand Russell'da Bilim, Felsefe ve Din*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2002, s. 139

yakından ilgilidir. Ölümün ne olduğunu, dahası ölümün algılanışının ve ona karşı gösterilen tavrın tarihsel değişimini ortaya koymak için kuşkusuz söz konusu dönemlerin iyi incelenmesi gerekmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇEŞİTLİ KÜLTÜR VE İNANIŞLARA GÖRE ÖLÜM

1. 1. Eski Kültürlerde Ölüm Kavramı

İnsanoğlu için doğumdan itibaren tek mutlak gerçek ölümdür.¹³ İnsanoğlu ilkel kültürlerden itibaren doğanın bilinmezliğinden kaynaklanan ölüm veya yok olma korkusunu teskin edecek çeşitli manevî arayışlar içinde olmuştur. İnsanoğlu, doğanın gizlerini çözmek ve bilinmeyenin yarattığı korku ve travmatik hâlden kurtulmak için büyüsel güçler atfettiği kutsala sığınmış ve kutsal, doğaüstü güçlerle insan arasında bir bağ kurarak, ona; tehlikeli görünen bir dünyada güvenlik hissi sağlamıştır.

İnsanoğlu, çaresizliklerinde başvurduğu üst güç durumunda olan kutsalın mahiyetini ve bunun yanında bilinmezliğiyle kaygı uyandıran ontolojik sorularının ilk izahlarını ve tatminine dönük cevaplarını; teologların ve kültür antropologlarının “insan ile doğa arasında aracı olan ve dünyayı açıklayarak ona anlam kazandıran metinler”¹⁴ olarak tanımladıkları mitoslarda bulmuştur. Ölümsüz tanrıların insanlara eziyeti, yardımı veya ölümsüzlük çabalarının konu edinen ve insan muhayyilesinin ölüme ve ölümsüzlüğe bakışını anlamak için üzerinde durulması gereken en önemli alanlardan biri kuşkusuz mitolojidir. Bu anlamda yaratılış mitleri, ayinler, ölüm ve ölümden sonra diriliş, cennet, cehennem vb. içerikler insanın yaşadığı dünyayı anlama yolunda oluşturulmuş anlamlandırma çabalarıdır.¹⁵

Ernest Becker, ‘Danial of Death’ adlı eserinde, fiziksel açıdan ölümlü olduğumuz gerçeğinin insanoğlunun en temel korkusu¹⁶ olduğunu belirtir. İnsanoğlu, fiziksel açıdan sonluluğu korkusuna karşın, ilkel kültürlerden itibaren varlığın ruh ve bedenden müteşekkil bir yapı olduğuna inanmış ve ölümsüzlük arzusu tatminini ruhun ölümsüzlüğü fikrinde bulmuştur. Ölümsüzlük; beden ve ruh gibi iki öğeden meydana gelen insan varlığının özsel bileşenin ruh olduğunu, ölüm geldiğinde, ölenin sadece

¹³ Bekir Onur, *Gelişim Psikolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara, 1997, s. 327

¹⁴ Michel Melsin, “Dinler”, *Thema Larousse*, I, 1993-1994, s. 474

¹⁵ Carol Neiman-Emily Goldman, *Ölümden Sonra Yaşam*, Çev. Gülten Şen, Doğan Kitap, İstanbul, 1999, s. 9

¹⁶ A. g. e. , s. 9

beden olduğunu¹⁷, ölümden sonra insanın tabii veya yarı tabii özelliklerini taşıdığı farz edilen bir devam durumuna işaret etmektedir.¹⁸ Ölümden sonra ruhun devamı; küllî ruha dönüş, ruh göçü veya ruhlar âleminde yaşayış şekliyle, öldükten sonra var olmaya devam ederek, zamansal ölümsüzlük ve ruhun, beden ölümünden sonra zaman dışı bir varlık statüsü kazanıp daha yüksek bir varoluşa yöneldiği ebediyete göçüş şeklindedir.¹⁹ Bu devam şekilleri de insanoğlunun ölümsüzlük arzusunun tatminine dönük farklı öbür dünya çeşitlemeleridir. Bu noktada, ölüm korkusunun birey üzerindeki olumsuz psikolojik etkisini nötrlemeyi veya en azından minimize etmeyi sağlayan temel faktör, ölüm ötesine olan inançtır.²⁰

Ölüm korkusu nasıl insanın en temel korkusu ise, ölümsüzlük ya da sonsuzluk arzusu da en temel arzudur. İnsanda gerçek bir ebedî yaşama, sonsuzca yaşama isteği vardır. Bir olgu olarak ölümün evrenselliği ne ölçüde gerçekse, bir duygu ve arzu olarak ölümsüzlük isteği de o ölçüde evrensel bir psikolojik gerçektir. Ölümlü varlık yapısına rağmen, insan sonsuza kadar kesintisiz yaşama, hiç yok olmama duygu ve arzusuna sahiptir. Bu yüzden Unamuno, yok olmaktansa ebediyen cehennemde yaşamaya razı olduğunu, çünkü hiçbir şeyin kendisine, hiçliğin kendisi kadar korkunç görünmediğini ifade etmiştir. Jung da ölüm ötesi bir hayata inanmanın insanın varlık yapısına eşit olduğunu şöyle dile getirir:

İnsanların büyük çoğunluğu her zaman hayatın devamlılığına inanma ihtiyacı duyular(...)Hayatın ölümü aştığını düşündüğümüz zaman, bu düşüncenin anlamı bizden kaçıp kurtulsa, aklımızla tam kavrayamasak bile, yine de hayatın içinde hareket ediyoruz. Ölüm ötesi bir hayata inanma insan için kaçınılmaz, zorlayıcı bir durumdur.²¹

Ölüm korkusu ve ölümsüzlük arzusu, ilkel kültürlerden itibaren dinî ve felsefî sistemlerinin motivasyonu olmuş ve yukarıda da belirttiğimiz gibi, ilk ontolojik izahatları sunan mitoslardan düşüncenin sistematik bir hüviyet kazandığı alan olan felsefeye kadar, ölüm korkusu kendini ölümsüzlük tasarımları olan öbür dünya inançlarıyla belirtmiştir.

¹⁷ Ahmet Cevzici, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2000, s. 718

¹⁸ Turan Koç, *Ölümsüzlük Düşüncesi*, İz Yayıncılık, İst., 2005, s. 12

¹⁹ Ahmet Cevzici, *Felsefe Sözlüğü*, s. 718

²⁰ Mustafa KOÇ, “Yaşlılık Döneminde Ölüm Ötesi Psikolojisi üzerine Bir Alan Çalışması”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, Sivas, 2004, s. 2005, www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/877.pdf (11.04.2006)

²¹ Hayati Hökelekli, “Dini Hayatın Bütünlüğü Açısından Ahiret İnancının Psikolojik Temelleri” <http://felsefe38.blogcu.com/3360407/> (17.05.2006)

Ölüm ve ölümden sonraki yaşamın mahiyeti farklılaşmakla beraber ruhun devamı bütün kültürlerde ortak kanaattir.

Yunanlılar, ölümün bir son olmadığına ve ölümden sonra bedeninin mezarında ikamet ettiğini; fakat gölgenin (ruhun) ise Hades ülkesine gittiğine inanmışlardır.²²

Ölüm olgusu Yunan felsefesinin de üzerinde sıklıkla durduğu bir konu olmuştur. Felsefe dünyasına damgasını vurmuş olan Sokrat'a göre ölüm; bütün insanlara için en büyük nimetlerden biridir ve korkulacak bir şey değildir. Sokrates, gömülenin sadece bedeni olacağını ve ölümün aslında ruhun bu dünyadan ayrılarak başka bir dünyaya geçmesi²³ olduğunu belirtir. Platon, ölümü hapisane olarak gördüğü dünyadan kaçmaya benzetmiş ve ruhun bedenden ayrıldıktan sonra da mutlu veya mutsuz bir hayat yaşayacağına inanmıştır. Aristo da hocası gibi ruhun ölümden sonra yaşayacağına inanmıştır.²⁴ Milattan önce 300–200 yılları arasında yaşayan Epikürcüler, ahlakî ve metafizik bir problem olan ölüm meselesi üzerinde durmuşlar ve ölümün korkulacak bir şey olmadığı sonucuna varmışlardır. Onlar “ölüm varken biz yokuz, biz varken de ölüm yoktur. Hiçbir zaman karşılaşmayacağız ki ondan korkalım.” şeklinde bir akıl yürütmeye ölüm korkusunun üstesinden gelinebileceğini iddia etmişlerdir.²⁵ Romalı filozof Cicero, ‘Ölüme Övgü’ adlı eserinde ölüm ve ölümsüzlük konularını ele alır ve ruhun tenden ayrıldığında yukarıya yükseldiğini, bütün istek ve kıskançlıklarından da kurtularak daha mutlu olacağını iddia etmiştir.²⁶

Mısırlılar insanın son nefesini vermesinden sonra ruhun uzun bir yolculuğa çıktığına inanırlardı. Ruhun, ölüm tanrısı Oziris ve yargıçlarının karşısına çıkıp, sevap veya günahlarına göre ödül veya ceza alacağına inanan Mısırlılar, ölenin; bu dünyadakine benzer bir hayat süreceğine inanmışlar ve bu amaçla mezarlarına değerli eşyalardan yiyeceklere kadar gelecek hayatı kolaylaştıracak şeyler koymuşlardır. Mısır uygarlığındaki mumyalama kültürü de bedeninin sonsuza kadar yaşamasını sağlamak içindir.²⁷

²² Aydın Durdu, Bircan Durdu, “Eski Yunan Uygarlıklarında Ölüm ve Ölüm Töreni”, http://www.folklor.org.tr/turkish/gelenek/olum_yunan.Htm (16.06.2006)

²³ Platon, *Sokratesin Savunması*, Çev. Niyazi Berkes, Çağdaş Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 91

²⁴ Faruk Karaca, *Ölüm Psikolojisi*, s. 43

²⁵ A. g. e. , s. 43

²⁶ Marcus Tullius Cicero, *Ölüme Övgü*, Çev. Cana Aksoy, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 34

²⁷ Aydın Durdu, Bircan Durdu, “Eski Mısır’da Ölüm ve Ölüm Gelenekleri”, http://www.folklor.org.tr/icerik/haber_detay.asp?id=42 (16.06.2006)

Eski Mezopotamya uygarlığında da ruhun devamı düşüncesi hâkimdir. Babiller bedenden ayrılan ruhun, kartal ya da kuş biçiminde göğe yükseldiğine inanmışlardır. Ölümden sonra (eğer ölen kişi kral veya kraliyet ailesinden biriye) ölen için, insan kurbanı oldukça yaygın bir gelenektir. Ölen kimsenin yakınları, askerleri, karısı, cariyeleri, hayvanları da beraber gömülürdü. Bunun nedeni ölen kişinin öbür dünyada da bu dünyadakine benzer bir hayat sürdüğüne olan inanç ve ölen kişinin öbür dünyada da rahat etmesini sağlamaktır. Bunun yanında M. Ö. 3000 yıllarında Mezopotamya’da ortaya çıkan Gılgameş Destanı, ölümsüzlük arayışını konu edinen en eski kaynaklardan biridir.²⁸

Eski Türkler ölümün kötü ruhlardan kaynaklandığına inanırlardı. Türkler can ve ruh mefhumunu genel olarak tin (nefes) kelimesiyle ifade etmişler; ancak genel olarak insanın ölürken canının bir kuş gibi uçup gittiğine inanmışlardır. Orhun Kitabeleri'nde ölmek; uçmak, uçup gitmek olarak anlatılmıştır. Herhangi birinin ölümünden söz ederken ölmek kelimesi yerine kuşu uçu ifadesi kullanılmıştır. Eski Türkler, ölen kişinin ruhunun, şaman tarafından özel bir merasimle yeraltı dünyasına götürülünceye kadar evde dolaştığına inanmışlar ve ölenin gittiği yerde rahat yaşaması için ölünün mezarına, et, süt gibi yiyeceklerin yanı sıra silahı ve ölünün atı binilmeye hazır halde konulmuştur. Ölenin geri gelip yaşayanları rahatsız etmemesi için de ölenin evi yakılmıştır.²⁹

Hindistan dinlerinin başlıcaları olan Hinduizm, Budizm, Vedizm ve Jainizm, ölümden sonra ruhun devamına inanmakla birlikte, ölümü ruhun bir başka bedende yaşayacağına inanılan ruh göçü veya tenasüh (ruh göçü) çerçevesinde düşünmüşlerdir. Budistler ve Hindulara göre iyi ruhlar insan, kötü ruhlar ise kaknüs, kertenkele, kaplumbağa ya da zehirli sarmaşık olarak yeniden doğarlar.

²⁸ Gılgameş destanının Akad dilinde M. Ö. 1000 yılından önce yazıldığı düşünülmekte ise de içerik olarak Sümerlere kadar uzadığı için edebiyat ve kültür tarihçileri M. Ö. 2000’ li yıllara kadar götürür. Destan Mezopotamya'nın çok eski efsanelerinin karışımıdır. Dev Enkidu ile ilk başlarda düşman olan Gılgameş, sonradan dost olur. Bir zaman sonra Enduki hastalanır ve ölür. Bu ölüm Gılgameş'i çok etkiler ve ölümsüzlüğün yollarını aramaya başlar. Denizlerin dibinde yetişen büyülü bir otun onu ölümsüzlüğe ulaştıracağını öğrenir. Gılgameş yola koyulur. Açık denize vardığında suya dalıp ölümsüzlük otunu arar. Otu çok geçmeden bulduğunda bir tutam alıp kıyıya döner. Mutlu olan Gılgameş karaya çıkıp dinlenmek ister. Kıyıda bir yılan gelip ölümsüzlük otunu ondan çalar.

²⁹ Aydın Durdu, Bircan Durdu, “Eski Yunan Türklerde Ölüm ve Ölüm Gelenekleri”, http://www.folklor.org.tr/icerik/haber_detay.asp?id=39 (16.06.2006)

2. 2. Semavî Dinlere Göre Ölüm Kavramı

2. 2. 1. Yahudiliğe Göre Ölüm Kavramı:

Yahudilik, günümüzde yaşayan ve etki alanı geniş üç büyük dinin en eskisidir. Yahudilik, Musa peygamber tarafından kurulmuş ve çıkış noktası itibariyle dikkatini cennet tatlarından veya cehennem azaplarından ziyade dünyevi yaşayışı düzenlemeye çalışan dünyasal bir din niteliğindedir.

Yahudiliğe göre insan ilk aşamada ölümsüzdü, fakat ilk günah insanı ölümlü hâle getirmiştir. Tevrat'ın ilk bölümü olan Tekvin'in 2. babının 16. ve 17. ayetlerinde “Ya Rab Allah, Adam’a (Âdem’e) emredip der: Bahçenin her ağacından istediğin gibi ye; fakat iyilik ve kötülüğü bilme ağacından yemeyeceksin; çünkü ondan yediğin günde mutlaka ölürsün.”, Tevrat'ın Tensiye bölümünün 30. babının 15. ayetinde Yehova Yahudi toplumuna: “Bak senin önüne, hayatla iyiliği ve ölümle kötülüğü koydum.” der³⁰. Yahudiliğe göre insan Tanrı’yı sevip onun yolundan yürümesi durumunda yaşarken, konulan kurallara uymaması durumunda ölecektir.

Eski Ahit'te insan canlı bir bütün olarak kabul edilir. Nefs bir bütün olarak insan varlığını ifade eder. Tekvin'de geçen “. . . ve Rab Allah yerin toprağından adamı yaptı ve onun burnuna hayat nefesini üfledi; adam yaşayan can oldu.” ayetiyle hayat ilahî nefesin üflenmesi sonucu oluşan bir kavram olarak karşımıza çıkar. Eski Ahit'te yaşam ve ölüm ruhun bedene girmesi ve ayrılması olarak görülür, “Yaşayıp da ölümü görmeyen, ölümler diyarı elinden canını kurtaran kimdir.” ayetiyle de ölümün kaçınılmaz, mukadder bir son olduğu belirtilir. Eski Ahit'te “Kötüler ölümler diyarına dönecekleridir. Allah'ı unutan bütün milletler de.” ayeti ile ölümler diyarı suç işleyenlerin, Allah'ı unutanların yani kötülerin gideceği yer olarak tanıtılır.³¹

Yahudilikte öte dünya inancının gelişimi sonradan olmuştur.³² Ortaçağ hahamları ahiret inancını dinî sistemlerinin merkezine yerleştirmiş fakat modern

³⁰ Aydın Durdu, Bircan Durdu, “Yahudilikte Ölüm ve Ölüm Gelenekleri”, http://www.folklor.org.tr/icerik/haber_detay.asp?id=41 (16.06.2006)

³¹ Sevgi Tütün, *Ölümün İçindeki Hayat Hayatın İçindeki Ölüm*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2007, s.34

³² Aydın Durdu, Bircan Durdu, “Yahudilikte Ölüm ve Ölüm Gelenekleri”, http://www.folklor.org.tr/icerik/haber_detay.asp?id=41 (16.06.2006)

Yahudi düşünürler öteki dünya ile ilgili manzaraları hatta bundan bahseden doktrinleri bile terk etmişlerdir. Bu kavramların demode olmaları ve çağdaş düşüncenin aydınlığında dışlanmış olmalarının, modern çağda Yahudilik hakkında pek çok problemin ortaya çıkmasına yol açtığı bazı araştırmacıların ortak kanaatidir. Nitekim ahiret inancı Yahudilere dünyayı güçlü ve iyi bir tanrının yaratması olarak kavratmakta ve dünya meşakkatleri ve zulmü konusunda büyük bir teselli kaynağı sunmaktadır. Yahudilikte Şeol bütün ölümlerin kalacağı, ceza ve mükâfatın olmadığı bir yer iken burası bir ceza yeri haline getirilmiş, iyilerin de Şeol'de kendilerine ayrılmış bir kısımda kalacakları ve Tanrı katına çıkacakları belirtilmiştir. Daha sonraları ise iyilerin cennete gidecekleri inancı benimsenmiştir. Cennet ve cehennem ölümden sonra iyiler için mükâfat, kötüler için ceza yeri haline gelmiştir.³³ Zira Mesihî kurtulma vaadi, yeniden dirilme, cennette adaletli bir şekilde korunma vb. şeyler olmazsa, Yahudilerin, Allah'ın seçkin kullarını koruma ile ilgili lütufuyla, modern Yahudi tarihindeki korkunç olayları birbirleriyle uzlaştırma konusunda büyük güçlüklerle karşılaşacakları ortadadır.³⁴

Yahudiliğe göre insan; kâinat altüst olup, Allah'ın krallığı yeryüzünde kurulduğunda, Ezekeil'in haber verdiği gibi, kurumuş kemiklerin şaşılacak görünümü içinde tekrar dirilecektir.

Ölüm ve ahirete ilişkin Yahudi inancında farklılıklar da bulunur. Sadukî mezhebine bağlı Yahudiler ahiret fikrini redde meyletmekle beraber Nasâra ve Sabiler ise ahirete inanmaktadır.³⁵ Öte yandan bazı Ortaçağ Yahudi teologları cenneti Tanrıya kavuşma, cehennemi de ebedî hayattan mahrum kalma anlamında kullanmışlardır. Kabalistler bu kavramları bilhassa tenasühle uzlaştırarak kendi karmaşık sistemlerine uydururlar. Moses Mendelssohn Tanrı'nın merhametine uymuyor diye açıkça cehennemi inkâr ederken çeşitli dinî görüşlere sahip günümüz Yahudileri, ruhun ölümsüzlüğüne inananlar dâhil olmak üzere genellikle ödül ceza prensibine bağlı bir cennet cehennem inancına önem vermezler.³⁶

³³ Süreyya Şahin, "Cennet", *İslâm Ansiklopedisi*, 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 375 (Bundan sonra DİA)

³⁴ Karaca, Faruk, *Ölüm Psikolojisi*, s. 55-56

³⁵ Bekir Topaloğlu, "Ahiret", *DİA*, 1, s. 544

³⁶ Süreyya Şahin, "Cennet", *DİA*, 7, s. 375

1. 2. 2 Hıristiyan İnançında Ölüm Kavramı

Hıristiyanlıkta hayatın anlamı, onun sonu (ölüm) içerisinde tam olarak anlamını bulmuştur. Hıristiyanlığa göre insan ruh ve bedenden müteşekkildir ve ölen sadece bedendir.³⁷

Hıristiyan inancına göre ilk dönemde Yahudilik'te olduğu gibi ölümün varoluş sebebi ilk günahıdır. Hz. Âdem'in Allah'ın yasakladığı ağacın meyvesinden yemesi ölüm olgusunun nedenidir.³⁸ İnsanoğlu günah işlediği için Tanrıdan uzak düşmüş ve ölümle cezalandırılmıştır; zira günahın ücreti ölümdür.³⁹ Ölümün günahın bir sonucu olarak değil de hayatın normal bir sonu olduğunu dair inanç ise sonraları ortaya çıkmıştır.

Hıristiyan felsefesine göre ölümle birlikte Hz. İsa'nın ölümüne geçildiğinden ölümden korkmaya gerek yoktur⁴⁰; zira maddî dünyanın önemsiz olduğuna inanan Hıristiyanlar, Hz. İsa'nın “Benim krallığım bu dünyada değildir.” sözüne uygun olarak, hayatın ölümle daha güzel bir şekle büründüğüne inanmışlardır. Luka İncilinde ölümden sonra iyilerin Hz. İsa'nın da içinde bulunacağı bir cennete gideceklerinden ve orada melekler gibi bir ebedî hayat süreceklerinden bahseder.⁴¹

Esasen “İsa (Tanrı) ruhumu alır.” şeklindeki cümle Hıristiyan ölüm teolojisini özetleyebilir. Hıristiyan için ölüm; ruhunu, canını, yani iç varlığını vermesinden ibarettir. Herhangi bir Hıristiyan ölümü düşündüğü vakit aklına Hz. İsa'nın ölümü gelir. Onun ölümü de birbirinden ayrılmaz bir şekilde yeniden dirilmesine bağlanmıştır.⁴²

Hıristiyan teolojisine göre, Tanrı İsa'nın bedeninde tecessüm etmiş ve İsa çarmıha gerildikten üç gün sonra yeniden dirilmesiyle ölmezliğini kanıtlamıştır. Ölüp tekrar dirilen bu Tanrı'ya (İsa'ya) inanıp, ruhunu ona veren insan onun gibi tekrar dirilecektir.

³⁷ Faruk Karaca, *Ölüm Psikolojisi*, s. 55

³⁸ Sevgi Tütün, *Ölümün İçindeki Hayat Hayatın İçindeki Ölüm*, s. 37

³⁹ Aydın Durdu, Bircan Durdu, “Hıristiyanlıkta Ölüm ve Ölüm Geleneği”, http://www.folklor.org.tr/icerik/haber_detay.asp?id=38 (16.06.2006)

⁴⁰ Faruk Karaca, *Ölüm Psikolojisi*, s. 56

⁴¹ Süreyya Şahin, “Cennet”, *DİA*, 7, s. 375

⁴² Faruk Karaca, *Ölüm Psikolojisi*, s. 57

Netice olarak Hıristiyanlığın ahrete ilişkin mesajında ölümün hatırlanması, varlığın ilahî hükme bağlanması ve yeniden diriliş unsurlarının birleştiğini söylemek mümkündür.⁴³

⁴³ A. g. e. , s. 59

1. 2. 3. İslâm İnancında Ölüm Kavramı

İslâm felsefesi, ölümü; Yahudilik ve Hıristiyanlığın ilk dönem anlayışlarındaki gibi, ilk günahın sonucu olarak gerçekleşen bir olay olarak değil, öte âleme geçiş ve son derece tabii bir olay olarak değerlendirmiştir. “Her can ölümü tadacaktır.”⁴⁴ Ve “Allah onlar için bir vade takdir etti.”⁴⁵ ayetleri ölümün Allah tarafından belirlenen ve ondan başka hiç kimsenin zamanını bilemeyeceği şekilde kesin bir akıbet olduğunu ifadelendirmiştir.

İslâm teolojisi ölüm olgusunu halîk ile mahlûk arasındaki münasebet ve insanın kainat içindeki yeri konusunda İslâm'ın benimsediği ana temanın bir gereği olarak⁴⁶ kişinin dünyevî yaşantısını tanzim etmek için bir motivasyon olarak kullanmıştır⁴⁷. “Yapılan iş bir hardal tanesi kadar dahi olsa onu adalet terazisine getiririz. Hesap gören olarak biz herkese yeteriz.”⁴⁸ ayeti İslâmiyet'in ölüme yaklaşımını; ölümün mahiyeti, kişinin dünyevî hayatında ölüm gerçeği bilerek yapması gerekenleri özetleyen bir ayet niteliğindedir.

İslâm teolojisine göre ölüm, insan varlığı için bir âlemden diğer âleme ya da gerçek âleme intikal etmektir. Bu anlamda ölüm bir yok olma değil, varlığın hakikatle yüzleşeceği bir tecrübedir. Ruh bakidir ve ölüm bedensel, tabii bir olaydır.

Ölümün mahiyetiyle ilgili olarak Kuranıkerim'de çeşitli ayetler vardır. Ölümün bir imtihan sahası olan bu dünyadan, kişinin amellerinin mükâfatını veya cezasını çekileceği öte âleme geçişte bir köprü olduğuna inanılmıştır. “Her canlı ölümü tadacaktır. Kıyamet günü yaptıklarınızın karşılığı size tastamam verilecektir. Kim cehennemden uzaklaştırılıp cennete konulursa o, gerçekten kurtuluşa ermiştir. Bu dünya hayatı ise aldatma metaından başka bir şey değildir”⁴⁹ ayeti ölümün kesinliğine ve insanoğlu için sondan ziyade yeni bir hayatın başlangıcı olmasına dair İslâm teolojisinin ölüm ve ötesi ile ilgili anlayışını özetleyen güzel bir örnektir.

⁴⁴ Ankebut 57. ayet

⁴⁵ İsra 99. ayet

⁴⁶ Bekir Topaloğlu, “Cennet”, *DİA*, 7, s. 377

⁴⁷ Karaca, Faruk, *Ölüm Psikolojisi*, s. 62

⁴⁸ Enbiya, 47. ayet

⁴⁹ Al-i imran, 185

Ölüm gerçeğini diğer dinlere oranla daha çok vurgulayan İslâm dini, dünya ve ahiret hayatı mukayesesinde ahiret hayatının daha önemli olduğunu belirtmiştir.⁵⁰ “O hangimizin daha güzel davranacağını sınamak için ölümü de hayatı da takdir edip yaratmıştır.”⁵¹ ayeti; dünya hayatını bir oyun ve eğlence, bir süs ve öğünü; mal, evlat ve nüfuz yarışı olarak gören ve geçici bir faydalanış ve aldanış vesilesi⁵² olan dünyevî hayatın sadece öte ve gerçek âlem açısından bir sınav alanı olduğunu vurgular.

İslâm teolojisinde ölümün dünyevî yaşayışı tanzim etmek üzere bir motivasyon olarak kullanıldığını belirtmiştik. Hz. Muhammed “Lezzetleri yok eden ölümü çok anın.” ve “Ölümü en çok hatırlayan ve ölümden sonrasına en çok hazırlık yapan mümin, en akıllı mümindir.”⁵³ hadisiyle, ölümün bir mümin açısından her an hatırlanması gereken bir akıbet olduğunu ve davranışların, bu gerçeğe ve onun sonrasında öbür dünya yaşantısını şekillendirecek ilahî sorguya uygun tanzim edilmesi gerektiğini belirtir.

İnsanın Tanrı inancına sarılıp O'na bağlanmasında, en büyük kaygı ve korkusu olan yok olmaktan kurtulma ve Tanrı'nın kendisine tükenmeyecek bir hayat bahşetmesi ümidinin büyük etkisi vardır. Bütün dinler ölümden sonra cennet arzusuna cevap vermeyi amaçlamış ve cennet hayatını vaad etmiş olmakla birlikte İslâm dininin semavî dinler içinde, ahiret hayatına ilişkin en zengin tasvirleri sunduğu gerçektir.⁵⁴ Cennet ve cehennem mahiyeti ile ilgili oldukça fazla ayet bulunan⁵⁵ Kuran-ı Kerim'de ödül-ceza prensibine uygun olarak, kişinin ahiret hayatının başlayacağı belirtilmiştir.

İslâm teolojisinde bu denli önemli bir yer tutan ve geçici dünya hayatından gerçek ve hedeflenen ahiret hayatına geçişte bir basamak olan ölüm olgusu, İslâm âlimleri tarafından da üzerinde özellikle durulmuş bir noktadır.

İbni Sinâ'ya göre düşünen nefis, basit, kendi başına var olan bir cevher olduğu için beden ölmesiyle ölmez. O bizatihi ölümsüzdür.⁵⁶ İbni Sîna; ölümün, temelde ölümün ne olduğunu bilmeyen ve onu bir yok oluş olarak düşünen insanlar açısından

⁵⁰ Faruk Karaca, *Ölüm Psikolojisi*, s. 60

⁵¹ Mülk 2

⁵² Bekir Topaloğlu, “Ahiret”, *DİA*, 1, s. 544

⁵³ Faruk Karaca, *Ölüm Psikolojisi*, s. 62

⁵⁴ Bekir Topaloğlu, Cennet, *DİA*, 7, s. 380

⁵⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Osman Cilacı, *İlahi Dinlerde Cennet İnancı*, Beyan Yayınları, İst., 1995

⁵⁶ Mehmet. S. Aydın, *Din Felsefesi*, s. 258

hissedilebilecek korkuların en şiddetlisi ve en etkilisi olduğunu belirtmiştir. İbni Sîna'nın bu görüşüyle bütün korkuların temelinde ölüm korkusunun bulunduğunu öne süren günümüz psikolojisi arasında benzerlik vardır.⁵⁷

İbni Sîna, hayatı ve ölümü iradî ve tabî olmak üzere ikiye ayırmıştır. Ona göre iradî hayat: insanın bu dünya hayatında peşinden koştuğu her türlü yeme, içme ve şehvetten ibarettir. İradî ölüm ise; her türlü şehveti öldürmek ve şehvetlere düşkünlüğü yok etmektir. Tabii hayat; insanın gıpta edilecek ebediyetle ilimlerden müstefit olduğu lezzetlerle bekasını, cehaletten beraat ve kurtuluşunu ifade eder. Ölümün, insanın Allah'tan gelen varlığının yine O'na dönmesi demek olduğunu, bu durumda ölümden korkanların kendilerinden korkmuş olacaklarını düşünür⁵⁸

Gazâlî de ölümü bir uyanış olarak değerlendirir ve şöyle der:

İnsan uykudayken rüyasında gördüğü birtakım şeylerin varlığına inanır. Uyanınca ise rüyasında gördüklerinin aslı olmadığını anlar. Dünya hayatı da ahirete göre bir uyku hali sayılabilir. Öyleyse içerisinde bulunduğumuz hayat da bir rüyadan başka bir şey değildir. Muhtemel ki ölünce uyanacağız.

Gazâlî kendisine ölümün pek yakın olduğu kimseye; sadece onu düşünmek ve onun hesabıyla hareket etmek gerektiğini salık vermiştir.

Fârâbi insanın beden ve ruh ikiliğinden müteşekkil olduğunu ve beden ile ruhun birbirinden ayrılması sonucu da ölüm hadisesinin gerçekleştiğini kabul etmektedir. Fârâbi'ye göre ruh bedenden ayrıldıktan sonra ölüm gerçekleşir ve bu andan itibaren ruh metafizik âleme intikal eder. Ruh, ebedî olarak dünya hayatındaki yaşantısına göre mutlu ya da mutsuz olacaktır. Fârâbi, ahiret azabını ve mükâfatını tamamıyla kabul etmektedir. Ancak gerçek mutluluk ve azabın gerçekleşmesinden bahsederken, derin haz, insanların elde edebileceği mutluluğun en ulvî derecesine ruhun ulaşabileceğini zikretmektedir. Cesetlerden olumlu ya da olumsuz olarak bahsetmemektedir. Fârâbi, gerçek zevk ve acı duyma olayını sadece ruhanî seviyede değerlendirmektedir. Nitekim ölümden bahsederken şöyle der:

⁵⁷ Faruk Karaca, *Ölüm Psikolojisi*, s. 63-64

⁵⁸ A. g. e. , s. 63

"Ölüm hakkında ancak cahil şehirlerin halkı ve fasıklar endişe eder. Cahil insanlar, bu dünyanın, ölüm vasıtasıyla, geride bıraktıkları iyiliklerinden, yani zevk veren şeyler, servet, mevki veya diğer dünyevî iyilikleri kaybedeceği için endişe ederler."

Bu ifadelerinden anlaşılacağı gibi, dünyevî nimetlerin ve mutlulukların, gerçek nimet ve mutluluklar olmadığını kabul etmektedir. Asıl mutluluğun, ilâhî âlemde olduğunu ve bu mutluluğa dünya hayatında iyi işler işleyen fazıl kişilerin ruhunun ulaşabileceğini benimser.⁵⁹

⁵⁹ İbrahim Hakkı Aydın, "Gazali'nin Filozofları Tekfirinde Fârâbî'nin Yeri", *Felsefe Dünyası*, 14, 1994, s. 34, <http://www.felsefelik.com/felsefedunyasi/14-1994/14-026.pdf>, (28.07.2006)

1. 2. 3. 1. Tasavvuf İncasında Ölüm Kavramı:

Her çeşit ferdî özneliğin üzerine çıkararak, ilahî sıfatlar modeline göre bir ruhî gerçekleşmeyi sağlamak için, dünya ile olan bağları en alt seviyeye indirme, ölümsüz ruhu huzura kavuşturma ve sonuçta Allah'la tam bir uyuma kavuşma⁶⁰ olarak tarif edilen tasavvuf düşüncesinde, hayat olumsuz bir vasma sahiptir. O geçicidir, hazırlanma yeridir. Ahiretin aksine dünya hayatı maddenin ve bedeninin hâkimiyetinin geçerli olduğu bir âlemdir. O bakımdan dünya ruhun hapisanesidir⁶¹ ve insanoğlunu Rabbinden alıkoyan şey olan dünya hayatı, aldatıcı bir uyku sayılmış ve bu düşünce “İnsanlar uykudadır, öldükleri zaman uyanırlar.”⁶² hadisine dayandırılmıştır.

Tasavvuf düşüncesine göre her doğum aslında bir ölümdür; her ölüm ise bir doğum. Dünya hayatıyla birlikte ilahî aşktan (Allah'tan) uzak kalan ruh, tekrar O'na dönmek ister. Hayat uyuyan bir varlığın yapıp ettikleri, ölümle sonuçlanan bir rüyadır. Tasavvufa göre insanın bu dünyadaki amacı “Ölmeden önce ölünüz.” hadisi uyarınca varlığın hakikatine vakıf olmaktır. Bu noktada tasavvuf felsefesinde ‘İrfanî ölüm’ veya ‘riyazî ölüm’ olarak adlandırılan hads, sezgi ve tecrübe ile elde edilen bir bilgilenme sürecinden⁶³ bahsetmek gerekmektedir. İrfanî ölüm: kalbin marifet ve hakikatle neşvünema bulması, insanın ölüm gerçeğini kavrayıp, içinde yaşadığı hayatın faniliğini idrak ederek, ebedî hayat olarak tarif ve telmih edilen ölüm sonrası hayata hazırlanma bilincidir.⁶⁴

Tasavvufun başlıca gayesi; bedeninin ve maddî isteklerinin odaklandığı nefsin kemale ermesini sağlamaktır. İnsanı âdemî ve kemalî unsurlardan mürekkep bir varlık olarak düşünen tasavvufa göre âdemî (insana ait) unsurlar, yani noksanlar aşıp kemali unsurlar geliştikçe insan beşeriyetten ölecek fakat hakla dirilecektir. En meşhur tasavvuf tariflerinden biri de “Tasavvuf; hakkın, seni senlikten öldürüp, kendisiyle diriltmesidir.” şeklindedir.⁶⁵

Tasavvuf felsefesinde ölümün çeşitli renkleri ve basamakları vardır:

⁶⁰ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s. 314

⁶¹ Mehmet Demirci, “Ölümdeki Hayat”, *Tasavvuf Dergisi*, Sayı 4, Ankara, 2000, s. 10

⁶² A. g. e. , s. 9-16

⁶³ Bilal Kemikli, “Tasavvufi Kozmogoni”, *Devir ve İrfani Ölüm*, *Dergah Dergisi*, Sayı 184, s. 18-19

⁶⁴ A. g. e. , s. 18

⁶⁵ Mehmet Demirci, “Ölümdeki Hayat”, s. 9

1. Mevt-i Almer: (Kırmızı ölüm) Nefsine muhalefet etmektir.
2. Mevt-i Ebyaz: (Beyaz ölüm) Açlık ve oruç. Açlıkla batın aydınlanır ve kalbin yüzü beyazlanır.
3. Mevt-i Ahdar: (Yeşil ölüm) Kıymetsiz ve yamalı elbise giymektir; nefis bundan hoşlanmaz, böylece gurur ve kibir kırılmış olur.
4. Mevt-i Esved: (Siyah ölüm) Fail-i hakikinin Allah olduğunu bilerek, haktan gelecek eza ve cefaya tahammül etmektir. Nefs bu dört ölümle ölmeden hakiki matlup yüz göstermez.⁶⁶

Tasavvuf felsefesinde ölüm, sevgili ile karşılaşma (lika) ve vuslat anıdır. O bakımdan korkulan değil dünya hapisanesi veya uyku olarak görülen bu dünya hayatından ayrılmak olarak görülen ölüm, âşık olunan varlığa (Allah'a) ulaşmanın yegâne yoludur. Mevlana'nın ölümü şeb-i arus (düğün gecesi) olarak ifadelendirmesi de bu anlayışın tezahürüdür. Mevlana "Çün sen olduktan sonra ölmek şekere benzer. Seninle olduktan sonra ölüm tatlı candan da tatlıdır." sözleri, ölümün tasavvuf felsefesinde kazandığı kavuşma kimliğine güzel bir örnektir.

Tasavvuf felsefesinin ölüme yaklaşımını en güzel ifadelendirenlerden biri de Yunus Emre'dir. Yunus:

Ko ölmek endişesin aşık ölmez bakidir

Ölmek senin nen ola çün canın ilahidir

ve

Aşık öldü deyu sala vereler

Ölen hayvandürür aşıklar ölmez

beyitleriyle ölümün sadece bedene ait bir kavram olduğunu, sufînin ilahî varlığa kavuşmasıyla birlikte ölümsüzlüğe (fena fillah) ulaşacağını belirtir.

Tasavvufî düşüncenin önde gelen temsilcisi İbn-i Arabî'ye göre ise; beden şehir, ruh ise şehrin valisidir. İşte ölüm bu valinin görevden azli anlamına gelir; o

⁶⁶ A. g. e. , s. 11

azledildiğinde önceki yetki ve sınırlardan kurtulmuştur ama mutlak varlıkla ilgisi devam etmektedir. O halde ölüm, özel bir tarzda özel bir geçiş sürecidir. Ölüm, dünya konağından ahiret konağına geçiştir.⁶⁷

Netice olarak tasavvuf düşüncesinde ölüm, Allah'tan kopan varlığın tekrar ona dönmesidir. İnsanoğlunun, ölüm ile ölümlülükten kurtulup ölümsüzlüğe ulaşması ve varlığın ölüm ile ilahî öze kavuşması fikri, tasavvuf felsefesiyle Eflatun arasında ortak bir düşünüş biçimidir.⁶⁸

⁶⁷ A Sait Aykut, "Ölüm Aşk ve İnanç Renginde", *Cogito*, 40, İstanbul, 2004, s. 200

⁶⁸ Faruk Karaca, *Ölüm Psikolojisi*, s. 96

1. 3. Modernite ve Ölüm

Modernite; rasyonellik, aklın egemenliği, mantık, bilimsel ve evrensel doğrular, sistematik düşünme ve pozitivism gibi kavramları içeren ve toplumsal yaşayışın düzenlenmesi ve algılanmasına aklı ön plâna alan düşünce sistemidir. Bir başka tanımla; hümanizm, dünyevîleşme ve demokrasi üzerine yükselen; bilimci, ilerlemeci ve insan merkezci ideolojiyi ifade eder.⁶⁹

Felsefî gücünü 18. yüzyıl Aydınlanma felsefesi'nden alan modernite, akılı ve insanı merkezi nosyonlar olarak belirler, toplumsal yaşamı rasyonalize eder, dini toplumsal yaşamda geriletir, laisizmi ilke olarak benimser, özgürleşmeyi ilkeleştirir. Modernite, öznenin ve özgürlük fikrinin yaygınlaşıp güçlenmesi ve bunların tüm siyasal ve felsefî düşüncenin merkezi durumuna gelmesiyle anlamını bulur. Modernite kavramı, düşünsel olarak Aydınlanma Çağı'na, politik olarak Fransız Devrimi'ne ve ekonomik olarak da Endüstriyalizm'e bağlıdır.⁷⁰

İmmanuel Kant'ın 'ergin akıl' olarak tanımladığı ve olguları anlamlandırmada dogmatik düşüncelerin değil aklın kılavuzluğunun kabul edilmesi gerektiğine vurgu yapan ve Hegel'in "Gerçek olan aklîdir, aklî olan gerçektir." tespitinde karakteristiğini bulan modernizmin çıkış noktası aydınlanma felsefesidir.

Bu itibar ile doğayı ve olguları yorumlamada bilimsel bilgiyi ve akılcılığı referans kabul eden modern düşünce, doğaya hükmetme konusunda ciddi ilerlemeler kaydetmiştir. C. W. Wahl bu düşünceyi:

"Bugünün insanını dünkünden farklı kılan hiçbir sıfat, fiziki çevrenin kontrol ve değiştirilmesinde sürekli gelişen yeteneği kadar ayırt edici olamaz. Bu modern insanın mihenk taşıdır ve bugün tarihin hiçbir devrinde olmadığı kadar, insan fiziki dünyanın efendisidir."⁷¹

şeklinde ifade etmiştir.

⁶⁹ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 655

⁷⁰ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Modernite>, 21.04.2007

⁷¹ C. W. Wahl, *Ölüm Korkusu*, Çev. Doğan Özkan, Merkür Yayınları, İstanbul, 1992, s. 17

Günümüzde yaşayışın her alanında hızlı teknolojik gelişime paralel olarak artan konforu ve modern tıbbın gelişmesiyle ortalama yaşam süresini 36.7 yıl uzatan günümüz insanı, doğa karşısında kazandığı ve Wahl'ın "Bu türün bir alışkanlığı olmuştur." diye tanımladığı başarının yanında, modern insanın ilkel atalarından çok fazla ileri gidemediği bir kavram hâlâ önemini ve endişe vericiliğini korumaktadır. Wahl'ın türün en büyük başarısızlığı olarak ortaya koyduğu ve:

"İnsanın bu zafer türküsünün parlak bir istisnası vardır. Bir sorun ki tüm sağlama almalar, dehalat ve tüm akıllar ona hiçbir tesir etmez; bir alan ki insanın tüm arzusuna boyun eğen doğanın geri kalan kısmına küstah bir zıtlıkla direnir. Burada, insanoğlu tüm zekâsı ile güçsüzdür. Ölümü erteleyebilir, doğal varlığını yadsıyabilir; fakat ondan kaçamaz."⁷²

sözleriyle dile getirdiği ve Bauman'ın 'akılın aşağılanması' veya 'akılın en büyük yenilgisi',⁷³ olarak ortaya koyduğu ölüm olgusuna modernitenin yaklaşımına geçmeden önce geleneksel batı toplumlarında ölüm algısının geçirdiği sosyal ve felsefi değişimleri vermenin, algılama noktasında modern düşüncenin bugün bulunduğu noktayı ifade etmek için gerekli olduğu kanaatindeyiz.

Philippe Aries batı toplumlarının ölümü algılayış ve ölüme yaklaşımlarını dört ana başlık altında toplamıştır. Bunlar:

Evcilleştirilmiş ölüm:⁷⁴

Aries; evcilleştirilmiş ölüm veya ev içi ölüm olarak ortaya koyduğu ilk dönem anlayışında ölümü, doğaüstüne dayalı ölüm çok basit bir şeydir şeklinde tanımlamıştır. Hasta yatağında yatan kişinin *culpa* ve *confiteor* adlı iki bölümden oluşan ve günahlarını bağışlayıp cennetine kabul etmesi için Allah'a yalvaran bir müminin ölümü algılayışı bu dönemin özelliğidir. Son duayla birlikte kişi kendi ölüm ayinini bitirip ölümü beklemektedir. Bu tavırda ölüm aynı zamanda kamusal bir törendir. Ölmekte olan kişinin odasına akrabalar, komşular ve çocuklar rahatça girmektedir ve bu dönemde yapılan ölü yatağı portrelerinin tamamında çocuklar da

⁷² A. g. e. , s. 18

⁷³ Zygmunt Bauman, *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*, s. 25

⁷⁴ Philippe Aries, *Batının Ölüm Karşısındaki Tavrı*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Gece Yayınları, Ankara, 1991, s. 3-25

vardır. Bu ölümdede insanlar yeni bir eve taşınıyormuşçasına kolayca yola çıkarlar ve bu ölüme karşı geleneksel tavır hareketsiz ve sabittir.

2. İnsanın kendi ölümü:⁷⁵

12-13 yy.dan itibaren, 'evcilleştirilmiş ölüm'e karşı tavrın a-kronik olarak değişmeye başladığı ve ölümün kolay ve kabullenilebilir bir son olmaktan çıkarak kişi açısından korkutucu bir son olmaya başladığı dönemdir. Ortaçağın ikinci yarısından itibaren, 11-12. yy.larda evcilleştirilmiş ölümün bir değişime maruz kaldığı görülmektedir. 'İnsanın kendi ölümü' olarak adlandırılan bu dönemin portrelerinde ve mezar kabartmalarında evcilleştirilmiş ölümdede görülmeyen bir nihai yargılama figürü göze çarpar; ölünün hortlaması ve doğru ile lanetlinin birbirinden ayrılması herkesin sevap ve günahlarına göre yargılanacağını belirtir.

Bu dönemin bir başka farklı özelliği ise hastanın ölü yatağı tasvirlerinde görülür. Evcilleştirilmiş ölümdede kamuya açık bir alan olan ölü odasında çevresinde artık Teslis, Bakire Meryem ve Göksel maiyet; öte yandan şeytan ve zebanilerin devasa ordusu vardır. Nihâî yargılama sonucunda çoğunlukla gülen şeytandır. Evcilleştirilmiş ölümdede kimse ölmekte olan kişinin kaderinden şüphe etmezken bu dönem portrelerinde hastanın yatak odasında bulunanların yüzlerinde endişe vardır. Bu dönemin bir özelliği de nihai yargılama ve ölümün endişe verici yanının bir yansıması olarak önceleri kilise bahçesinde gömülmeyi yeterli bulan insanların, 13-18. yy. larda kiliseye bıraktıkları miras karşılığında yattıkları yerleri belirten ve ölünün kimliğinin hatırlanmasını sağlayan levhaların mezarlarının üstüne konmasını talep etmeleridir.

3. Senin ölümün:⁷⁶

18. yy.dan itibaren ölüme yeni bir anlam verilmeye başlandığını görmekteyiz. 'Senin ölümün' olarak adlandırılan bu dönemde insanoğlu ölümü yüceltmış ve onu dramatize etmiştir. Bu dönemde ölüm endişe verici ve insanı yutan bir olgu olarak düşünülmüş ve bunun yanında insanlar kendi ölümlerinden çok başkalarının ölümleriyle ilgilenmişlerdir.

⁷⁵ A. g. e. , s. 29

⁷⁶ Philippe Aries, *Batılının Ölüm Karşısındaki Tavırları*, s. 57

İlk belirtileri 15. yy.da başlayan bu dönemde, ölüme ilişkin temalarda erotik bir içeriğin olduğu görülmektedir. 16. yy.dan 18. yy. a kadar sanat ve edebiyat eserlerinde yer alan sayılmayacak kadar çok sahne ölümü aşka ortak kılmıştır. Ölüm ve aşk'ın bu ortaklığında temalar yalnızca ölümcül olmayıp; ölüm, acı çekilmesi ve işkence sahneleri karşısında uç bir tat alışması açığa çıkarmaktadır.

Ölüm giderek artan bir şekilde, tıpkı cinsel eylem gibi, insanı duyuların aşırı yoğunlaşmasına maruz bırakan, onu akıldışı, şiddetli, ve güzel bir dünyaya daldıran bir ihlal olarak görülmeye başlanmıştır. Sade Markisi için ölüm; tıpkı cinsel eylem gibi bir ayrılma bir kopuştur. Kopuş fikri bu dönemde tamamen yenidir.

Önceleri insanlar için sıradan bir olay olan ve gerçekleştiğinde örflerin gerektirdiği ayinleri uygulayan insanlar bu dönemde ölen kişinin yatağı başında altüst olmaktadır. Bizatihi ölüm düşüncesi onları duygulandırmaktadır.

Bu dönemin en önemli özelliklerinden biri de Micheil Vovelle'nin belirttiği vasiyetnamelerde olmuştur. 13-18 yy.lar arasında, ölenin; mümince hükümler, kabir seçimi, dinsel ayin talebi ve ardından sadaka dağıtılması gibi isteklerini içeren vasiyetler, 18. yy.dan itibaren bugünkü şekliyle serveti paylaştıran belgelere dönüşmüştür. Mümince istekler son bulmuştur. Vovelle bu durumu, vasiyetnamelerin laikleşmesi ve toplumun Hıristiyanlıktan sıyrılması olarak yorumlamıştır.

Bu dönemin izlerini mezarlık kültüründe de görmek mümkündür. Önceleri kilise bahçesinde gömülen insanların üst üste yığılması bu dönemde aniden tahammül edilemez bir hâl almıştır. Bir yandan kamu sağlığı tehdit altındadır, öte yandan kilise bahçeleri cesetlerle dolmuş ve ortaya çıkan kemik parçaları ölümün saygınlığının ihlali olarak yorumlanmıştır. Ölüm artık hayatı zehirlememelidir ve hayat ölüme saygısını gösterme bakımından tamamen laikleşmelidir.

Mezarlıkların şehir merkezlerinden çıkartılmaları bu döneme rast gelmektedir. Micheil Vovelle'nin belirttiğine göre dinsel, bilimsel ve sivil otoritelerin bir araya gelerek karara bağladığı fermanla, mezarlıklar şehir dışına gönderilmiştir. Ölümün kilise bahçelerinde kovulması ve bunun kuramsal ifadesini aydınlanma felsefesinde bulan modern düşüncenin serptiği 18. yy. sonlarında tezahür etmesi bir tesadüf değildir. Ölüme karşı böylesi bir tavır, aşırı duygusal Hıristiyan bir kökene değil, pozitivist bir anlayışa bağlıdır.

4. Yabancılaştırılmış ölüm:⁷⁷

Geçmişte her yerde hazır ve nazır olduğu için bildik, çok alışılmış bir şey olan ölüm silinmiş, ortadan yok olmuştur. Ölüm artık utanılan ve yasaklanmış bir şey haline gelmiştir.

Ölümün algılanışının değişimi, 19. yy.ın ikinci yarısında ifade edilmiş bir duyguya bağlanmaktadır: ölmekte olan kişinin durumunun vahametinden kaçmaya ve bunu gizlemeye yönelik duygu. Bu dönemin ve modernliğin karakteristiğinden biri de bizzat toplumun kendi için, ölümün çirkinliğinin yol açtığı altüst oluştan kaçınması ve mutlu hayatın içinde olan ölümün, hayatın her zaman mutlu olması veya öyle görünmesi için ölümden kaçınmanın zorunluluğudur.

Yasaklanmış, adeta kamusal alandan tecrit edilmiş olan ölümden, insanlar evlerinde değil hastanelerde ölmektedir. Daha önceleri hacıların ve kimsesizlerin barınağı olan hastaneler artık ölüme karşı mücadele veren tıbbî merkezler hâline gelmiştir. Nitekim Amerika'da ölen kişilerin yüzde yetmişinin bakım evleri veya hastanelerde çoğu zaman yalnızlık içinde bu sonu yaşadıkları saptanmıştır.⁷⁸

Mezarlık ve cenaze ritüellerinde de -Avrupa ve Amerika'da farklılıklar göstermekle beraber- egemen ve ortak figür ölümden kaçıştır. İngiltere'de ölü yakma egemen gömme şekli olurken, Amerikalılar ölümü değiştirme, ona makyaj yapma, onu yüceltme konusunda çok isteklidir. Amerika'da bir endüstri haline gelen ve ölümü reddetmenin dramatik bir şekli olan ölümlere makyaj yaparak canlı görüntüsü vermek Avrupa'da görülen bir uygulama değildir.

Dünyanın aklın egemenliğinin oyun alanı⁷⁹ olacağını vaat eden ve "Zor olanı hemen yaparız, imkânsız ise birazcık zaman alır." gibi son dönemde sıklıkla vurgulanan cümlesiyle, akla ve aklın yaratımı olan teknolojik gücüne fazlasıyla inanan modern proje, ölüm karşısında çaresidir. Modern tıp uygarlığının, Aires'in, ölümü küçük parçalara ayırmak ve baş edilebilir parçalara ayırdıktan sonra mücadele etmek olarak gördüğü tıbbi devrimleri, her ne kadar insan ömrünü 36.7 yıl uzatsa da ölüm hâlâ insanoğlunun en temel anksiyetesidir.

⁷⁷ Philippe Aries, *Batının Ölüm Karşısındaki Tavırları*, s. 85

⁷⁸ Faruk Karaca, *Ölüm Psikolojisi*, s. 75

⁷⁹ Zygmunt Bauman, *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*, s. ?

Rahatsız edici bütün düşüncelerin bastırılması zorunludur ve ölümün nedenlerinin ortadan kaldırılmasıyla yenilebileceği düşünülmüştür. Bauman'ın;

“... nedensiz ölüm yoktur: ölen ya sigara içtiği için, ya hastalıklara karşı gerekli önlemi almadığı için ya da karşıdan karşıya geçerken sağına soluna bakmadığı için ölmüştür. Suçludur!”⁸⁰

şeklinde ironik bir üslupla ifade ettiği tavır, modern düşüncenin Wahl'ın türün başarısızlığı olarak gördüğü ölüm olgusuna karşı takındığı tavidir.

Netice olarak kaçınılmaz kader olan ölümü sürekli ertelemeye çalışan modern insan, zamanın ve sayıların sonsuzluğu kavramlarıyla yoğrulmuş, evreni sonsuz olarak algılamış ve kendi varlığının sonluluğunu içkinle titremekte; dinsel tavırlardan da boşandığı için, maddeden arınmış ebedî bir varlık haline dönüşeceğine akı yatmamaktadır. ⁸¹ J. Donald Walters'ın⁸² modern düşünenin krizi olarak gördüğü anlamsızlık sorunu ve bu ontolojik parçalanma, modern batı kültürü ve insanı için bir trajedi düzeyine yükselmiştir.

Modernitenin düşünsel teorilerini pozitivismden aldığını belirtmiştik. Pozitivizmin aklın egemenliğini temel alan; olgulara, verilere, görünür ve ölçülebilir olana dair vurgusu ve inancı, metafizik olguları reddiyle bütün aşkın merakları öldürmüştür.⁸³ Metafizik gerçekliği, daha özelde dinleri, sınıfsal mücadelenin önündeki engellerden biri ya da afyonu olarak gören sosyalizmden tutun da, üretim-tüketim dengesi üzerine kurulu, kâr endeksli kapitalizme kadar bütün modern ideolojilerde, metafizik inanç ya da din, sekülerleşen toplumdan dışlanmış ve metafizik olguların tümü gibi ölüm de dinsel kimliğinden yavaş yavaş arındırılmıştır.

Çalışmamızın ana sorunsalı, Oğuz Atay'ın eserlerinde ölümün varoluşsal algılanışı olduğu için, modernitenin ölüme yaklaşımının en spesifik örnek alanı olan bilim-tıp alanı ve çalışmamızın asıl alanı olan ve yine modernitenin köklerinden beslenen varoluşçu felsefenin yaklaşımını açıklamayı uygun görüyoruz.

⁸⁰ Zygmunt Bauman, *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*, Arka Kapak

⁸¹ Philippe Aries, *Batının Ölüm Karşısındaki Tavırları*, s. 111

⁸² Bkz. J. Donald Walters, *Modern Düşüncenin Krizi*, çev. Şehabettin Yalçın, İnsan Yayınları, İst. , 1995

⁸³ Saffet Murat Tura, *Şeyh ve Arzu*, Metis Yayınları, İstanbul, 2002, s. 119

1. 3. 1. Bilime Göre Ölüm

Kelime olarak bir şeyden kuvvetin gitmesi, hayatın zıddı, aşmak, çözmek, bitmek, tükenmek, hissiz kalmak, derunî uyku, hayvanî kuvvetlerin zevali anlamına gelen ölüm⁸⁴, canlı varlıklardaki yaşamsal görevlerin bir daha yinelenmemek üzere sona ermesidir.⁸⁵

Bir insan, bir hayvan veya bir bitkide hayatın tam ve kesin olarak sona ermesi; mevt, irtihal, vefat veya bireyde yaşamsal işlevlerin sona ermesi⁸⁶ olarak genel karakteristiğini ortaya koyabileceğimiz ölüm üzerine yapılan çalışmalar ve tanımlar, 1960'lı yıllardan itibaren ölümle ilgili duygu, düşünceleri ve davranışları inceleyen bilim olan 'tanatoloji'nin gelişmesiyle birlikte artmıştır. 1970'li yıllarda özellikle Kubler Koss'un yaptığı çalışmalar bu alanda öncü çalışmalar olarak kabul edilmiştir.

Ölüm, gerek tıbbî gelişmeler gerekse ölümün geciktirilebileceği veya yenilebileceğine ilişkin modern tavrın sonucunda geleneksel tanımlardaki "hayatın son bulması" gibi hem ölme hem de bu olayın soncunu⁸⁷ ifade eden yekpare bir oluş olmaktan çıkmıştır.

Philippe Aries'in batı toplumlarında – özellikle moderniteyle birlikte – tabu haline gelen ölüm olgusunun, dinî ve felsefî anlayışlardaki değişimler boyunca yaşadığı farklılaşmayı konu edindiği çalışmasında, modern ölüm anlayışıyla ilgili olarak yaptığı;

"Ölüm tedavinin sona erdirilmesiyle birlikte ortaya çıkan teknik bir olgudur. ölüm teşrihten geçmekte, bir dizi küçük aşamayı takiben minik parçalara ayrılmakta ve sonunda hangi parçanın gerçek ölüm olduğunu bilmek olanaksız hale gelmektedir. Bu aşamalardan birinde bilinç kaybedilirken bir başkasında solunum sona ermektedir. Tüm bu küçük ölümler esas ölümün yerini alarak onu ortadan kaldırır."88

tespiti, modern tıp uygarlığının ölümle savaşımı geniş bir zaman dilimine ve aşamalara yaydığını göstermektedir.

⁸⁴ Faruk Karaca, *Ölüm Psikolojisi*, s. 85

⁸⁵ A. g. e. , s. 85

⁸⁶ Meydan Larousse, XV, s. 333

⁸⁷ Bekir Onur , *Gelişim Psikolojisi*, s. 341

⁸⁸ A. g. e. , s. 88

Klasik anlayışa göre, kalp atışlarının olmadığı saptanınca gerçekleşen tıbbî ölüm, 1950’li yıllarda yapay solunum cihazı gibi yaşam destek ünitelerinin kullanılmasıyla birlikte değişmiştir. Kalbin ve nefes alış verişinin durmasıyla birlikte bilinç ve ona bağlı hayat sekteye uğramakta⁸⁹ ve yaşamsal (vital) belirtilerin yok olması anlamına gelen klinik ölüm gerçekleşmektedir. Fakat bu yaşamsal belirtilerin yok olmasından sonra da bazı biyolojik yapılar işlevini sürdürmektedir.⁹⁰ Solunumun durmasıyla birlikte gerçekleşen klinik ölüm, yapay solunumla birlikte beyin faaliyetlerinin devamı sağlanarak ertelenebilmektedir.

Beyin ölümü kavramı, beyin sapında geri dönüşümsüz bir şekilde oluşan işlev kaybı⁹¹ olarak tanımlanırken, 1968 yılında Harvard Üniversitesi Tıp Fakültesinde tıp, hukuk ve din adamlarından oluşan bir grup, beyin ölümü gerçekleşmiş hastanın ölü kabul edilmesine dair bir bildiri yayımlamıştır.⁹² Beyin ölümünün kesin olarak kabul edilmesine karşın, gerek ana karnındaki çocuğun gelişmiş bir beyne sahip olmaması gerekse beyin fonksiyonlarının tamamen kesilmesinin yanılmadan ölçülemeyeceğini savunan bazı bilim adamları bu görüşe karşı çıkmıştır.⁹³

Biyologlara göre ise insan organizması hücreler bütünüdür ve son nefes verilmesinden sonra bile hücrelerin ölümü devam etmektedir. Bu iddiaya göre ölüm, hücrelerin yok olması sürecidir ve hiçbir canlı hücre kalmadığında bütünsel bir biyolojik ölüme ulaşılır.⁹⁴

⁸⁹ Faruk Karaca, *Ölüm Psikolojisi*, s. 86

⁹⁰ Bekir Onur, *Gelişim Psikolojisi*, s. 340

⁹¹ Selim Badur, “Ölüm Üzerine Tıbbi Çeşitlemeler”, *Cogito*, 40, İstanbul, 2004, s. 98

⁹² A. g. e. , s. 98

⁹³ Faruk Karaca, *Ölüm Psikolojisi*, s. 88

⁹⁴ A. g. e. , s. 89

1. 3. 2. Varoluşçuluk Felsefesinde Ölüm Kavramı

1. 3. 2. 1. Varoluşçuluğun Tanımı

Varoluşçuluğun, bu öğretinin temsilcileri de dahil olmak üzere, üzerinde fikir birliği sağlanmış net bir tanımı yoktur. Sözelimi Weil'e göre bunalım, Wahl'a göre başkaldırı, Hemelin'e göre bunaltı, Benfi'ye göre kötümserlik felsefesi olan varoluşçuluk genel bir tanımlamayla; varoluşun özden önce geldiğini ve özü sürekli yarattığını⁹⁵ savunan, insan varoluşu ile doğal nesnelere ait varlık türü arasındaki karşıtlığı büyük bir güçle vurgulayan, iradesi ve bilinci olan insanların, irade ve bilinçten yoksun nesnelere dünyasına fırlatılmış olduğunu öne süren felsefi öğretimdir.⁹⁶

1. 3. 2. 2. Varoluşçuluğun Gelişimi

Felsefi bakımdan temelleri Kierkegard, Nietzsche, Huserl gibi düşünürlerce atılmış olan varoluşçuluk, 19. yy.da Hegel'in akılcılık, nesnellik ve tümelliğine karşı çıkararak; varoluşun, öznellik ve bireysellikte aranması gerektiğini, insanın sonluyla sonsuzun, geçici ile kalıcının, özgürlük ile zorunluluğun bir sentezi olduğunu dolayısıyla Ben'in hâlâ var olmadığını öne süren Kierkegard öncülüğünde başladığı kabul edilir.

Varoluşçuluk ortaya çıkışı ve yayılışı içinde doğup büyüdüğü kıta Avrupa'sının siyasi şartlarıyla yakından ilişkilidir. Birinci Dünya Savaşı'nın insan yaşamını hiçe sayan çılgınlığı, savaşı hemen izleyen Rusya'daki komünist ayaklanma ve mevcut düzeni yıkan devrim, 1929'un dünya çapındaki ekonomik krizi ve sokaklara dökülen aç insanlar, İspanya iç savaşı, İkinci Dünya Savaşı'nın belirtileri insanlarda aydınlanmanın ve Fransız Devrimi'nin getirdiği barış, ilerleme, refah, kardeşlik vb. umutların düş ürünü ve boş olduğu kanısını yerleştirmiş, umutlar ve beklentiler

⁹⁵ *Türkçe Sözlük*, II, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1998, s. 2333

⁹⁶ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 975

bezginliğe, endişeye ve umutsuzluğa dönüşmüş ve çoğu insanda hayatın anlamsızlığı duygusu yerleşmiştir.

Modern tasarımın üretime, ilerlemeye dayalı refah fikrinin insanlara mutluluk ve özgürlük getireceği vaat edilmiş; fakat endüstri toplumunun temposuna uymakta zorlanan ve zorlandıkça sistemin hızlı ve hırslı kargaşası içerisinde kendilerine anlamlı bir yer verememe durumuna gelen modern insan, bilim ve bilimsellik saplantısı içerisine sokulan Batı uygarlığının insanın biricikliğini unutarak onları topyekûn bir nesnelere kümesi olarak algılamasıyla kendine yabancılaşmış ve değerlerini yitirmesiyle, üzerinde taşıdığı ruhsal baskı adeta onları boşluğa itmiş ve bu da 20 yy.da varoluşçuluğun gelişip yayılması için uygun zemini yaratmıştır.⁹⁷

Varoluşçuluk bu duygular içerisinde bunalmış ve yeni değerler bulmak zorunluluğuyla kaşı karşıya kalmış olan insana, insanın birey olarak kenara itilmişliğine, bilim ve teknolojinin insan özgürlüğüne tehlike oluşturmasına karşı bir tepki olarak gelişir.

Genel bir çerçeve içinde, insan varlığı olarak var olmanın ne olduğunu açıklama çabası içine giren, bir okul veya sistemden ziyade belli ortak ilgileri ve ön kabulleri olan filozoflar tarafından oluşturulan felsefe hareketi ya da akımı olarak varoluşçuluğun soyağacı genellikle iki parçaya ayrılır:

Bunlardan birincisinde Hıristiyan varoluşçular olarak adlandırılan Kierkegaard, Gabriel Marcel, Karl Jaspers bulunurken; ikinci ve ateist kanat olarak adlandırılan grupta ise Martin Heidegger, Sartre ve Albert Camus vardır.⁹⁸

Varoluşçuluk, başlangıcından itibaren insan varlığının analizi, insanî seçimin merkeziliği gibi iki temel konu ve tema üzerinde yoğunlaşır.⁹⁹ Varoluşçuluğun karakteristiğini belirleyen ve varoluşçuluk üzerine her iki kanadın da ortak düşüncelerini şöyle sıralayabiliriz:

- a. Varoluşçuluk, her şeyden önce var oluşun hep tikel ve bireysel; yani benim, senin ya da onun var oluşu olduğunu iddia eder. Bundan dolayı, o, insanı mutlak ve sonsuz bir tözün tezahürü olarak gören her tür öğretiyeye, gerçekliğin tin, akıl, bilinç veya ruhtan olarak var olduğunu öne süren idealizme karşı çıkar.

⁹⁷ Sabri Şatır, *Başlangıçta Bilgisizlik ve Korku Vardı*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2001, s 537

⁹⁸ Jean P. Sartre, *Egzistansiyalizm*, Çev. Asım Bezirci, Say Yayınları, İstanbul, 1993, s 61

⁹⁹ Ahmet Cevzici, *Felsefe Tarihine Giriş*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2002, s. 132

b. Akım, varoluşun öncelikle bir varlık problemi, varoluşun kendi varlık tarzıyla ilgili bir problem olduğunu dile getirir ve varlığın anlamına ilişkin bir araştırmaya karşılık gelir. Bu çerçevede her tür bilimci, nesnel ve analitik yaklaşıma şiddetle karşı çıkan varoluşçuluk, özellikle varoluşun zamansal yapısına ilişkin analiz yoluyla varlığın genel anlamıyla ilgili bir öğretiyi, belli başlı bir ontoloji üzerinde yoğunlaştırır.

c. Varoluşçuluğa göre varlığa ilişkin araştırma, var olanın aralarından seçim yapmak durumunda olduğu çeşitli imkânlarla karşı karşıya gelmeyi gerektirir. Başka bir deyişle varoluşçuluk, geleneksel felsefenin öne sürdüğü gibi, özün varoluştan önce geldiğini değil de varoluşun özden önce geldiğini öne sürer. İnsan önce var olduğunu daha sonra kendisini tanımlayıp, özünü yarattığını dile getirir. Başka bir deyişle varoluşçuluk, insanın dünyaya fırlatılmış olduğunu, dolayısıyla kendisini nasıl oluşturursa öyle olacağını; insanın özünü kendisinin belirleyeceğini, bireysel ve özsel bir özün bulunmadığını öne sürer. Bu bağlamda her tür determinizm ya da zorunlulukçuluğa büyük bir güçle karşı çıkan öğretiyi, bireylerin mutlak bir irade özgürlüğüne sahip bulunduğunu, insanın özü itibarıyla özgürlüğe mahkum olduğunu ve olduğundan tümüyle farklı bir tarzda varoluşunu gerçekleştirebileceğini dile getirir.

d. İnsana özünü oluşturma şansı veren bu imkânlar, onun şeylerle ve başka insanlarla olan ilişkileri tarafından yaratıldığı için, varoluş her zaman dünyadaki bir varlık olmak veya seçimi sınırlayan ya da koşullayan somut ve tarihsel olarak belirlenmiş bir durumda ortaya çıkmak durumundadır. Bu ise, varoluşçuluğun tekbenciliğe ve epistemolojik idealizme taban tabana zıt bir felsefe olduğunu gösterir.

e. Varoluşçuluk nesneden yola çıkan ve nesnel gerçeklere ulaşmaya çalışan görüşlere karşı, öznen hareket eden ve öznel hakikatlerin önemini vurgulayan bir akımdır. Felsefenin, varlık ve tümeller gibi konularla uğraşıp nesnelliği araması yerine; korkuyu, yabancılaşmayı, hiçlik duygusunu, insanlık halini ele alıp, öznelliğe yönelmesi gerektiğini; hakikatin tümüyle öznel olup, hiçbir soyutlamanın bireysel varoluşun gerçekliğini kavrayamayacağını ve ifade edemeyeceğini söyler.

f. Böyle bir evrende, hazır bulunan ahlâk kuralları olmadığından, varoluşçuluk, ahlakî ilkelerin kendi eylemleri dışında başka insanların eylemlerinden de sorumlu olan insan tarafından verildiğini savunur¹⁰⁰

Varoluşçuluğun özü olarak da ifade edilen ve ‘varoluşun özden önce geldiği’ şeklinde ifade edilen görüş, üzerinde özellikle durulan ve öğretinin temellerini teşkil eden temel noktadır.

Bu görüşe göre; varlığa ilişkin araştırma, var olanın aralarından bir seçim yapmak durumunda olduğu çeşitli imkânlarla karşı karşıya gelmeyi gerektirir. Yani varoluşçulara göre, insanların insan varlıkları olarak nitelendirilmeleri için kendisine uymak zorunda oldukları sabit ve değişmez bir öz yoktur. O, sadece bir şey (beden) olarak var olmaz; aynı zamanda bir hiçbir şey yani bilinç ve boşluk olarak var olur. Bilinci onu her ne ya da kim olacaksa, onu seçebilmesinin ön koşuludur.

İnsan varlığına anlam verme, Ben’ini gerçekleştirerek özüne ulaşması yolunda Kierkegard’a göre kişiye yol gösterecek olan umutsuzluktur. Kierkegard umutsuzluğun kişide üç farklı görünümünün olduğunu savunur. Bunlar: bir Ben’i olduğunun farkında olmayan umutsuz kişi, kendisi olmak istemeyen umutsuz kişi ve kendisi olmak isteyen umutsuz kişidir.¹⁰¹

Kierkegard, bireyin hayatının akışı içinde henüz kendisi olmamış, bireyselliğinin ve özgürlüğünün farkında olmayan, sosyal norm ve standartlar çerçevesinde yaşayan ve Heidegger’in ‘otantik olmayan varlık tarzı’ olarak tanımladığı varoluşu, sürü hayatı olarak ortaya koyar. Kierkegard, kişinin umutsuzluk yoluyla hayvandan ayrılıp insan olma yoluna gireceğini söyler. Tanrı ve ölümün kaçınılmazlığı karşısında yaşanan umutsuzluk kişiyi gücülenden gerçeğe geçirir. Kierkegard, estetik, ahlakî ve dinî varoluş tarzı olarak koyduğu sonraki aşamaların sonunda, kişinin en tam ‘existans’ olarak Tanrı’nın karşısına çıkacağını belirtir.¹⁰²

Nietzsche, varlığın metafiziksel ve önceden belirlenmiş bir özü veya anlamı bulunmadığını, dolayısıyla varlığa anlamı, kişinin kendini gerçekleştirme yoluyla verileceğini ifade etmiş ve “Tanrı öldü.” sözüyle insanın metafiziksel bakımdan ilk ve

¹⁰⁰ <http://felsefetarihi.net/varoluscu/Htm>, (27.04.2007)

¹⁰¹ Soren Kierkegard, *Ölümcül Hastalık Umutsuzluk*, Çev. M. Mukadder Yakupoğlu, Doğubatı Yayınları, Ankara, 2004, s. 23

¹⁰² Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 977-978

temel olduğu düşüncesini çöktüğünü iddia eder.¹⁰³ Dostoyevski de Cinler romanında “İnsanın Tanrı'nın olmadığını bilincine varır varmaz, aynı anda kendisinin Tanrı olduğunun bilincine varmaması budalaca bir şeydir.”¹⁰⁴ diyerek ifadelendirdiği görüş aşkın gücün metafizik bir varlıktan alınarak ‘İnsan ne yaparsa odur.’ şeklinde ifade edilen ve kişinin kendi varlığının hazırlayıcısı ve onun otantik varoluşunda hem nesne hem de özne oluşuna atıfta bulunan varoluşçu görüşün ifadesidir.

Nietzsche'ye göre, bütün uzlaşsallığımız ve geliştirmiş olduğumuz tüm değerler dünyanın gerçek doğasını görmemizi engellemek için geliştirilmiş araçlardan başka bir şey değildir. İnsan ona göre, görünüşün altındaki çıplak gerçeği görmekten ve dünyanın amaçsız olduğunu teşhis etmekten kaçındığı için, yüzeyde kalmayı, rahatlık veren düşüncelere sığınmayı, ortalama değerlerle yaşamayı yeğler.¹⁰⁵

Nietzsche, insanın kendini gerçekleştirme sonucunda üstün insana ulaşacağını; zira insanın aşılması, yenilmesi gereken bir varlık olduğunu, insanın; varlığının doğasını, varoluşun özünü temaşa ettikçe bunaltı duygusuyla bu bağlantıyı aşacak güce eriştiğinde yani kendini tanıyıp varlığına anlam verdiğinde üstün insan olacağını savunur.¹⁰⁶

Varoluşçu felsefenin, gelişip felsefi bir akım kimliği kazandığı 20. yy.da akıma yön vermiş düşünürler içinde kuşkusuz en önemlileri olan Heidegger, Sartre ve Camus da “Varlığın anlam nedir?” sorusunun cevabını arar.¹⁰⁷

Heidegger, varoluşunu kendi varlığında gerçekleştirme gücüne ve olanağına sahip varlık olarak Dasain terimini kullanır. Dasain, çevresindeki şeylerle ilişki içinde bulunarak dünya-içinde-varlık durumundadır.

Heidegger, Dasain'ın dünya-içinde-varlık olarak diğerleriyle ilişki içinde bulunduğu yani, gündelik hayatını otantik olmayan varlık tarzı olarak ortaya koymuş ve temel ontolojisi içerisinde Dasain'ın otantik varoluşa geçebilmesi için, günü-birlik-yaşamın dışına çıkarak kendi otantik varlığının farkına varması gerektiğini söyler. Heidegger insanın dikkatini gündelik hayattan kendine yöneltmesinde, yani ontolojik

¹⁰³ A. g. e. , s. 681

¹⁰⁴ Mustafa Özel, *Medeniyet ve Modernizm*, Kitabevi yayınları, İstanbul, 1997, s. 34

¹⁰⁵ A. g. e. , s. 682

¹⁰⁶ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 683

¹⁰⁷ Abdülkadir Çüçen, *Heidegger' de Varlık ve Zaman*, Asa Kitabevi, Bursa 2003, s. 38

varoluşunu ortaya çıkararak birey olmasında, Dasain'ın ölüme-doğru-varlık olmasının bilincinin olduğunu öne sürer.

Sartre'a göre, insan öncelikle vardır, insanın varoluşu onun ne olacağından önce gelir. İnsanın ne olacağı bilincinin belli bir mesafeden gördüğü dünya karşısında nasıl bir tavır alacağına bağlı olduğu için¹⁰⁸, insanoğlu kendi kendisini seçer¹⁰⁹. Sartre, varlığın özünü, onun kendini belirleme yükümlülüğünde ve seçme özgürlüğünde bulur.
110

20. yy. varoluşçu felsefesinde görüşleri üzerinde durulması gereken bir diğer edebiyatçı ve felsefeci de Albert Camus'dur. Camus dünyanın akla uygun olmamasından hareketle 'absurd' (saçma) kavramı üzerinde özellikle durmuş ve bununla evrenin akla, mantığa aykırılığını ve tutarsızlığını ifade etmiştir. Camus'a göre varoluşumuzu ya da yok oluşumuzu kararını veremediğimiz bir yaşam saçma ve anlamsız bir yaşamdır.

Camus, düşünsel gelişiminin birinci bölümünde saçma kavramını ve intihar düşüncesini, ikinci bölümünde ise başkaldırıcıyı ele alır. Her iki dönemin de ortak yanı olan mutlak son ölüm ise yaşamın anlamsızlığını ve dolayısıyla yaşantının saçmalığını ortaya çıkaran temel olgudur.

Camus, insanoğlunun bir etik olanağı bulmak için ölümlle hesaplaşması gerektiğini belirtir. Bu hesaplaşma onun etik kavramlarının ve değerlerinin de hazırlayıcıdır. Camus'a göre: "Gerçekten önemli olan bir tek felsefe sorunu vardır; İntihar. Yaşamın, yaşamaya değip değmediğine dair bir yargıya varmak, felsefenin temel sorusuna yanıt vermektir."

Camus, düşünsel gelişiminin ikinci bölümünde özellikle üzerinde durduğu başkaldırma kavramında, insanın yaşamın saçmalığından ancak ona başkaldırıp kendini koruyarak kurtulabileceğini belirtir. "Bilinç başkaldırıyla doğar."¹¹¹ diyen Camus, temel ontolojisini bu noktada görür ve "Başkaldırıyorum, öyleyse varım." der.¹¹²

¹⁰⁸ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 822

¹⁰⁹ Jean P. Sartre, *Egzistansiyalizm*, s. 65

¹¹⁰ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 132

¹¹¹ Albert Camus, *Başkaldıran İnsan*, çev. Tahsin Yücel, Can yayınları, İstanbul 1995, s. 20

¹¹² A. g. e. , s. 26

Varoluşçuluk, Kierkegard'ın 1844'te yayımladığı ve varoluşçuluğun başlangıcı kabul edilen 'Felsefi Fragmanlar' adlı eserin yayımlanmasından itibaren felsefe, edebiyat, psikoloji alanında giderek yaygınlaşmış ve popülerite kazanmıştır.

Varoluşçuluk hem akademik hem de sanat çevrelerini etkilemekle beraber, o zaman kadar psikoanalitik düşüncenin, kısmen davranışçılığın ve biyolojik yaklaşımların baskın olduğu psikiyatri ve psikoloji alanını da oldukça etkilemiştir.¹¹³

Varoluşçuluk ve onun psikiyatri alanındaki uygulaması olan varoluşçu psikiyatri yaklaşımı bireyin varolmasından kaynaklanan endişelere odaklanan bir yaklaşım olarak tanımlanmakta ve varoluşun psikodinamikleri veya varoluşun getirileri olarak görülen dört temel anksiyeteye ilişkin çözümler üretmeye çalışmaktadır.¹¹⁴

Varoluşun getirileri olarak görülen bu temel anksiyeteleri Irvin Yalom; ölüm, özgürlük, yalıtım ve anlamsızlık olarak ortaya koyar.¹¹⁵

¹¹³ Erol, Göka, *Varoluşun Psikiyatrisi*, Vadi Yayınları, Ankara, 1997, s. 79

¹¹⁴ Irvin Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, çev. Zeliha İyidoğan Babayiğit, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2001, s. 14

¹¹⁵ A. g. e. , s. 19

1. 3. 2. 3. Varoluşçu Psikodinamikler

1. 3. 2. 3. 1. Hayat, Ölüm, Anksiyete

Bizim kaderimiz ve dünyadaki her şeyin kaderi bir gün sona ermektedir. Doğada ve insanlıkta yaşadığımız her son bize yüksek sesle “Bir gün senin de sonun gelecek.” der.

Eğer gelecekteki kaçınılmaz sonun farkına varırsak nasıl bir tepkide bulunuruz? Aşırı karanlığa göğüs geren bir cesaretle ölüm endişesine karşı koyabilir miyiz, ya da mutlak bir ümitsizlik içine mi atılırız?

İvan İlyiç’in Ölümü adlı romanında Tostloy, insandaki ölüm anksiyetesinin ve insanın kendi nihai sonu ile yüzleşmesinin, insanı nasıl sıradanlıktan kurtardığını, ölüm-için-varlık olan insanın bunu kabul ettiği oranda o dehşet verici duygudan kurtulabileceğine çarpıcı bir örnektir:

“Kiezewetter’ in mantıktan öğrendiği ‘Gaius bir insandır, insanlar ölümlüdür. Öyleyse Gaius da ölümlüdür.’ kıyaslamasını Gaius’da uygulandığında daima doğru bulmuştu; ama kendisiyle kesinlikle hiç ilişkilendirmemişti. Bu bağlantıyı Gaius bir insandı, ölümlüydü, bu tamamen doğrudu; ama o Gaius değildi. (...) Gaius gerçekten ölümlüydü ve onun ölmesi doğaldı; ama bütün duygu ve düşüncelerimle benim için, küçük Vanya için bu tamamen farklı bir konu. Ölmek zorunda olamam. Bu korkunç olur.”¹¹⁶

Yukarıdaki satırlar kaçınılmaz bir son olan ölümle, ölümcül bir hastalık sonucu yüzleşmesiyle ortaya çıkan bir alt üst oluşu, sonun yaklaşmasından oluşan travmatik hâli anlatan çarpıcı ifadelerdir.

Ölümün yaklaşması, kibirli bir yargıç olan İvan İlyiç’in değişmesinde önemli bir etken olmuştur. İvan İlyiç’in “Anladı ki hayatı aslında olması gerektiği gibi geçmemiştir ve istendiği gibi bu hayat düzeltilmiş olabilirdi. Kendi kendine nedir doğru

¹¹⁶ Lev Nikolayeviç Tostloy, *İvan İlyiç’in Ölümü*, Çev. Saniye Güven, Bordo Siyah Yayınları, İstanbul, 2004, s. 70

olan diye sordu.” sözleri ölümün ortaya çıkardığı kişisel bir hayat muhasebesinin ifadesidir.

Kişisel muhasebesinin ardından ölümün getirdiği travmatik hâlden kurtulan ve içine dönen İlyiç, romanın sonunda ölümü sükûnetle bekler:

“ve ölüm... Neredesin?”

İçinde alışkın olduğu ölüm korkusunu aradı ve bulamadı. Nerede ölüm? Ne ölümü? Korku yoktu; çünkü ölüm de yoktu.”¹¹⁷ sözleriyle kabullenilmiş bir ölüm düşüncesiyle yaşanan korkunun sona erdiği vurgulanır.

Ölüm düşüncesi, varoluşçu felsefenin temel kavramlarından biridir. Varoluşçu felsefeye göre, hayat ve ölüm birbirine bağımlıdır. Aynı anda vardır, birbirine ardışık olarak değil hayatın perdesi ardında sürekli sesini duyurmakta ve davranış üzerinde büyük etkide bulunmaktadır.¹¹⁸

Heidegger, dünyada iki temel varoluş şekli olduğunu ifade eder. Bunlar; var olmayı unutma durumu ya da var olmayı düşünme durumudur. Var olmayı unutma durumunda Dasain, günlük hayatta kendini sıradan işlere kaptırarak kendi olmayı unutmuştur. Gündelik hayat Dasain ‘in otantik olmayan hayat tarzıdır. Otantik olmayan hayat tarzında Dasain, kendi varlığının farkında değildir ve orada-varlık’tır. ; fakat dünya-içinde-varlık olarak yani otantik (kendinin farkında olan) hayata geçiş için ölüm bir katalizördür.¹¹⁹

Heidegger’in fenomenolojik analizinde incelenen ölüm, biyolojik hayatın sonu değildir. Ölüm bütün hayatı kucaklayan ve ona değer katan bir fenomendir. Ölüm, duyumsanması her seçime varoluşsal bir anlam katar. Ölümün farkındalığı kişiyi suflî uğraşlardan uzaklaştırır ve hayatına yeni bir anlam ve derinlik katar. Ölüm bize varlığın ertelenemeyeceğini hatırlatır.

Heidegger’e göre: “Ölüm kesinlikle geliyor fakat şu anda değil.” önermesiyle gündelik yaşamında onlar, ölümün kesinliğindeki özgün olanı gizlemeye ve üstünü örtmeye çalışırlar. Kesinlik ise her an gerçekleşebilecek bir durumdur.

¹¹⁷ A. g. e. , s. 105

¹¹⁸ Irvin Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, s. 51

¹¹⁹ A. g. e. , s. 53

Gündelik birlikteliğinde Dasain'ın kendi ölümüyle yüzleşmesi ve düşüşü, otantik olmayan varlığın ölüme yönelmesidir. Ölüm beklentisi Dasain'ın olanaklarını görmesini sağlar. Ölüm beklentisinde, o kendisinin olanaklarını anlar ve onların peşinden koşar. Beklenti, otantik olanağımızı ve varlığımızı anlamlandırır. Beklenti Dasain'ın kendisinin arkasında kalarak, kendisinin sonlu olduğunu anlar. Böylece hiçliğin kendisiyle karşı karşıya kalan Dasain, varlığın olanaksızlığının olanaklılığı endişesiyle kendini anlayarak kendini kendisi için bireyselleştirir. Ölüm beklentisi Dasain'ı 'onlar' dan ayırarak, kendi olanaklarını görmesini sağlar ve Dasain'ı ölüme-doğru-özgür kılar.¹²⁰

İnsan varoluşunun tamamlayıcısı olarak görülen ve insanın hayatı anlamlandırma veya özünü oluşturma sürecinde Yalom'un sonluluk korkusu ya da ölüm anksiyetesi, Jaspers'ın varoluşun kırılabilirliği, Kierkegaard'ın olmama korkusu, Tillich'in ontolojik anksiyete olarak tanımladığı ölüm fenomeni, varoluşçu felsefede; hayatımızı anlamlı ya da otantik bir tarzda yaşamamızı bizim için olası kılan bir durumdur.¹²¹

Yalom, ölüm korkusunun ölümün kaçınılmazlığının farkında olmayla yaşama arzusu arasındaki gerilimden kaynaklandığını belirtirken¹²², onu en temel anksiyete kaynağı olarak görür ve "Ölüm o kadar büyük bir önem taşır ki, eğer uygun bir şekilde yüzleşilirse insanın hayata bakışını değiştirir ve hayata gerçekten otantik bir dalışı sağlar." der.

Tostloy'un Savaş ve Barış'ındaki Pierre, İvan İlyiç'in Ölümü'ndeki İvan ve Derviş ve Ölüm'deki Ahmed Nurettin ölümle karşı karşıya geldiklerinde bu otantik tarzda kişisel değişimi açık bir şekilde yaşamışlardır. Yalom, ölüm anksiyetesinin her yerde bulunmasına karşın tam anlamıyla nadiren hissedildiğini¹²³ ve bu anksiyetenin düşman olduğu kadar otantik varoluşa giden yolu göstermesi bakımından bir rehber de olduğunu belirtir.

Varoluşçulukta ölüme ilişkin ikinci yaklaşım ise Albert Camus'un özellikle üzerinde durduğu ve saçama veya absürd olarak görülen bir hayattan kaçış veya hayatın sonu olarak görülen ölüm düşüncesidir.

¹²⁰ Abdülkadir Çüçen, *Heidegger' de Varlık ve Zaman*, s. 88

¹²¹ Irvin Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, s. 55

¹²² A. g. e. , s. 333

¹²³ A. g. e. , s. 303

Camus'a göre, hayat saçmadır ve saçmanın tahammül edilmez hatta dehşet verici bunaltısıyla yaşayamayan insan, saçmalığın yol açtığı mahkumiyetten kurtulmak için bir takım çareler arar. Camus bu çareyi ise intihar şeklinde ortaya koyar.¹²⁴

Albert Camus felsefesinde ölüm, Heidegger'in yaşamı anlamlandıran ve otantik varoluşu sağlayan bir katalizör oluşundan farklı bir içeriğe sahiptir. Sonu ölüm olan bir hayatı saçma olarak gören Camus, ontolojik hesaplaşmada kişiye iki yol sunar; bunlardan birincisinde kişi bu absürd hayatı daha fazla katlanamaz ve intiharı seçer, ikincisinde ise kişi bu saçma hayatla yüzleşip hesaplaşarak Sisyphos¹²⁵ gibi yaşamayı seçecektir.

¹²⁴ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 184

¹²⁵ Sisyphos, Yunan mitolojisinin yalancı, düzenbaz, tanrılardan kaçan, onları hor gören ve tanrılar tarafından bir daha böyle işlere kalkışmaması için bir kayayı bir dağa çıkarmakla cezalandırılmış kahramanıdır. Sisyphos'un temsil ettiği saçma insan, saçmayı kabul etmekle birlikte ona meydan okuyarak yaşayan insandır. Onun kendine ait birtakım doğruları vardır elbet; ölümün bir son olduğunun bilmesi, insan için biricik hakikatin saçma olduğunun farkına varması, asla boyun eğilmemesi gereken bir alinyazısına sahip olması, umutsuzluk ve kötülüktür. Onun durumu bu haliyle hem saçma hem de trajiktir. Sisyphos'un durumu bu dünyadaki insanların durumudur. Sisyphos, saçma ve trajik durumuna rağmen mutludur; zira yazgısını kabullenmiş olup, durumunu bilir. O, başkaldırabilmiş, cezasını kendi kaderi yapmış, kayayı kendi kayası haline dönüştürmüştür.

1. 3. 2. 3. 2. Özgürlük

Kişinin, kendini belirlemesi, denetlemesi, yönlendirmesi ve düzenlemesi durumu veya ahlakî öznenin, kendi tercihlerine, akla dayalı kararlarına göre var olan alternatif eylem tarzları arasında bir seçim yapabilme ve yapılan seçimin gereğini yerine getirebilme gücü şeklinde tanımlanan özgürlük kavramı, varoluşçu felsefede sözcük anlamından farklı bir anlama sahiptir.

Sartre Varoluşçuluk adlı kitabında özgürlük kavramını:

Dostoyevski: 'Tanrı olmasaydı her şey mübah olurdu. ' diye yazmıştı. Gerçekten de Tanrı yok ise her şey mübahdır. Hiçbir şey yasak değildir. Bu demektir ki insan kendi başına bırakılmıştır. Ne içinde dayanacak bir destek vardır, ne de dışında tutunacak bir dal. Artık hiçbir özür, dayanak bulamayacaktır yaptıklarına. Varoluş özden önce gelince verilmiş ve donmuş bir doğa açıklanamaz; çünkü başka bir deyişle gerekircilik, kadercilik yoktur. Burada kişiöğlü özgürdür, insan özgürlüktür.

İnsan özgür olmaya mahkumdur. Zorunludur. Zorunludur çünkü yaratılmamıştır; çünkü yeryüzüne geldi mi dünyaya bir kez atıldı mı artık bütün yaptıklarından sorumludur.¹²⁶

sözleriyle dile getirir.

Varoluşçu felsefe, önceden belirlenmiş bir öze veya idealizme karşı çıkar ve dünyanın ancak insanoğlunun kurduğu şekliyle bir anlam kazanacağını dolayısıyla dünyada kendisi için' in dışında ya da ondan bağımsız bir anlamın bulunamayacağını belirtir.

Buraya kadar insanoğlunun önceden belirlenmiş bir özü olmadığını ve kendi hayatına dair her türlü seçimi yapmada özgür olduğunu, dahası bu özgürlüğe mahkum olduğunu gördük. Bu noktada Sartre'ın özgürlük kavramına eşlik eden bir başka kavramla karşılaşmaktayız. Sartre'a göre özgürlük, dünyadan sorumlu olmanın (yani dünyayı anlamlandırmanın) ötesine geçer: insan ayrıca kendi hayatından da tamamen sorumludur; yalnızca hareketlerinden değil, hareket etmedeki başarısızlıklarından da sorumludur.

İnsanın kendini ve dünyasını oluşturması ve bu sorumluluğun farkında olması oldukça ürkütücü bir kavrayıştır. Kuralları, ahlaki sistemleri, evrendeki her tür dış

¹²⁶ Jean P. Sartre, *Egzistansiyalizm*, s. 71

anlamın geçersizleşip, dünyayı anlamlandırmada bireyin, isteklerinin ve tutumlarının tek ölçüt olarak kabul edilmesi Nietzsche “Tanrı öldü!” cümlesinde ifade ettiği bireysel gücün veya Sartre’ın “İnsan planı tanrı olmak olan bir varlıktır.” sözleriyle ifadelendirdiği dış gerçekliğin öznel değerlere göre şekillendiği iddiasının yansımasıdır.

Yalom, kişinin; özgürlüğünün ve tek başına yaratıcı olmasının farkına varmasıyla beraber ‘zemsizlik anksiyetesi’ denilen bir tür sorumluluktan kaçışın yaşanabileceğini belirtir ve bu anksiyeteye birlikte bazı insanların özerk hareket etme, yalıtım veya karar verme gibi kurucu etkinliklerini yadsıyarak; otorite, sihir veya büyük tasarımlar arayacağını belirtir.¹²⁷

Yalom kişinin özgürlüğünün farkına varması ve bunun sonucunda oluşan sorumluluk duygusunun kişide yol açtığı kaçışların Heidegger tarafından ‘otantik olmayan yaşam’ veya Sartre tarafından ‘samimiyetsiz yaşam’ olarak adlandırıldığını belirtir.¹²⁸

Varoluşçu psikoterapide bireyin kişisel özgürlüğünün farkında olması ve kendini gerçekleştirerek otantik hayatı seçişinde özgürlük duygusuna eşlik eden bir diğer duygunun sorumluluk olduğunu ve kimi zaman sorumluluk duygusunun kişi tarafından inkarının karar verme özerk yaşama gibi insanın temel kurucu etkinliklerini daha aşkın bir varlığa havale edilip görmezden gelindiğini belirtmiştik.

Yalom, kişinin sorumluluğunun farkına varmasıyla beraber sorumluluğun karanlık gölgesi olarak adlandırdığı ‘varoluşsal suçluluk’ kavramının ortaya çıktığını belirtir.

Rollo May’ın işlevsel olarak olumlu yapıcı bir duygu olarak gördüğü ve bir şeyin ne olduğuyla ne olması gerektiği arasındaki farkın algılanmasıyla beraber oluşan ve insanın potansiyellerini inkâr ettiğinde, onları yerine getiremediğinde içine düştüğü durum olarak gördüğü ‘suçluluk’ duygusunu Kierkegard ‘kendisi olmak istemekten doğan bir sıkıntı’ olarak tanımlamıştır.

¹²⁷ Irvin Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, s. 353

¹²⁸ A. g. e. , s. 352

Yalom; suçluluk duygusunun, kişide varoluşsal olarak olması gerekenden uzaklaştığı ve otantik olmayan bir tarzda yaşandığında terapi uyguladığı hastalardan birinin tabiriyle ‘pişmanlık’ şeklinde ortaya çıktığını belirtir.¹²⁹

Varoluşsal suçluluğu ve yaşanan iç hesaplaşmayı romanlarına taşıyan en önemli yazarlardan biri Franz Kafka’dır. ‘Dava’ bir sabah ansızın tutuklanıp götürülen Josef K. nın hikâyesidir. Oysaki hiç suçu yoktur. Joseph K. herkes gibi uyumak herkes gibi uyanmak çoluk çocuğa karışmak ister ama bir gün iş çıkışında yakalanır. K. niçin tutuklanıp yargılandığını bilmez, soramaz. Mahkeme bahçesinde bir gardiyan K. ’nın neden gözaltına alındığını anlatır. Gardiyan K.ya “Kendini düşün.” der. Roman K.’nın kendini mahkemeden kurtarma çabasıyla sürer gider. Akla gelen her yerden yardım istese de çabaları boşa gider; çünkü sıradan bir hukuk mahkemesiyle karşı karşıya değildir. Okuyucunun da yavaş yavaş fark ettiği gibi K. aslında bir iç mahkemeye karşı karşıyadır ve yargılandığı yer kendi vicdanıdır.

Josef K. suçludur; çünkü varoluşsal suçluluğu kendi kaderine karşı kendi potansiyel benliğini gerçekleştirememektendir. Kurtuluş ise Kierkegard’ın tehlikenin en büyüğü olan Ben’in kaybı olarak gördüğü herkesin yaşamına benzer bir şekilde aşkla, aileyle şerefle beğenilerle doldurulmuş ve buna tutsak olmuş bireylerin yaşamından¹³⁰ ‘kendisi olmak isteme’ ye dalmasıyla mümkün olur.¹³¹

¹²⁹ A. g. e. , s. 444

¹³⁰ Soren Kierkegard, *Ölümcül Hastalık Umutsuzluk*, s. 43

¹³¹ Irvin Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, s. 453

1. 3. 2. 3. 3. Yalıtım

Rank'a göre her insan bağımlılık-bağımsızlık ya da boyun eğme ve kendi yönünü kendi belirleme eğilimlerinin yer ettiği çatışma ile dünyaya gelir.¹³²

İnsanoğlu doğumuna kadar göbek kordonuyla hem psikolojik hem de biyolojik olarak bağlı olduğu anneden doğumla birlikte ayrılır. Yalnızlığın ilk olarak yaşandığı bu andan itibaren insan hayatına tek başına devam edecektir.¹³³

Rank; doğumla ilk ayrılık olarak yaşanıp, giderek ikinci bir anne haline gelen dış dünyadan ölüm nedeniyle ayrılana kadar etkisi sürüp giden doğum travmasının; tanıdık-güvenli çevreden uzaklaşarak yalnız kalma korkusu şeklinde yaşamdaki kaygıların çoğunun kaynağı olduğunu söyler.¹³⁴

İnsanoğlunun çaresizlik veya kimsesizlik olarak gördüğü , “Yalnızlık Allah'a mahsus.” cümlesiyle günlük dile yerleşmiş olan bu korku, yalnızlıktan duyulan korkunun çarpıcı bir örneğidir.

Varoluşçu felsefe ise, yalnızlık veya yalıtımı otantik varoluşa geçişte bir basamak olarak daha farklı bir kavramsal vurguyla kullanır.

Heidegger'in 'açığa çıkarma' olarak söz ettiği süreç bizim fani olduğumuzu, ölmemiz gerektiğini, özgür olduğumuzu ve özgürlüğümüzden kaçamayacağımızı kabul etmemizi sağlar. Ayrıca insan karşı konulmaz biçimde yalnızdır.¹³⁵ Dasain kendini diğer tüm varlıkların ortasında ve arasında bulur. Atılmış ve fırlatılmış Dasain'ın atıcısı ve fırlatıcısı yoktur.¹³⁶ Diğer varlıkların arasında otantik olmayan varlığını idrak eden Dasain otantik varlığını gerçekleştirmek için fırlatılmışlığının ve yalnızlığın farkına varması gerekir.

Yalnızlığın ve fırlatılmışlığını idrak eden Dasain, bu kaygıdan kurtulmak için günü-birlik-yaşamda çoğu kez sıradanlık içinde 'onlar' dan biri olarak varoluşunu gizler.¹³⁷ 'onlar'dan biri olarak yalnızlığının idrakinden doğan kaygıdan uzaklaşmaya

¹³² Otto Rank, *Doğum Travması*, s. 9

¹³³ A. g. e. , s. 8

¹³⁴ A. g. e. , s. 157

¹³⁵ Irvin Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, s.556

¹³⁶ Abdülkadir Çüçen, *Heidegger' de Varlık ve Zaman*, s. 116

¹³⁷ A. g. e. , s. 71

çalışan Dasain, kendisini türlü girift ilişkiler ağıyla sarmalanmış bir dünyada bu yalnızlık hissinden kurtarmaya çalışır.

Yalom'un 'yalıtım' olarak ifade ettiği durum, kişinin bilinçli veya varoluşsal bir tutumla otantik yapısını ortaya çıkaran bir yolu ifade eder. Yalom'a göre üç tür yalıtım vardır:

a. Kişiler Arası Yalıtım: Kişiler arası yalıtım, insanı her tür hakikatin ölçüsü ve belirleyicisi kılan moderniteyle, ileri kent kültürünün bir sonucu olarak, her tür metafizik bağdan kurtulmuş insanın, gelenekle ilgili değer yargıları ve birleştirici öze sahip davranış şekillerinden uzaklaşarak, üretime endeksli yaşamı içinde tek başına kalıp sadece kendine dayanması ve geleneğin insan ilişkilerini düzenleyen kosmosundaki yerini kaybederek yalnızlaşmasını ifade eder.

Yalom, birçok faktörün neden olduğu bu yalıtım şeklinde gerek coğrafi uzaklıklar gerekse yakınlığı destekleyen kurumlardaki -geniş aile, komşuluk, dini birliktelikler- toplumsal gelişmeye bağlı olarak oluşan yabancılaşmayı ifade eder.¹³⁸

b. Kişinin kendi içindeki yalıtımı: çağdaş psikoterapi sahnesinde yalıtım yalnızca biçimsel savunma mekanizması olarak değil benliğin herhangi bir şekilde parçalanmasından söz etmek için kullanılmaktadır. Bu nedenle kişinin kendi içindeki yalıtımı, ne zaman kişi duygularını ve arzularını bastırırsa, '-meli,-malı' ları kendi dilekleri gibi kabul ederse, kendi yargılarına güvenmezse veya potansiyelini bastırırsa ortaya çıkar.¹³⁹

3. Varoluşsal yalıtım: Yalom'a göre varoluşsal yalıtım veya soyutlama pek çok giriş yolu olan yalnızlık vadisidir. Ölümle ve özgürlükle yüzleşme bireyi kaçınılmaz bir şekilde o vadiye götürecektir.¹⁴⁰

Çağlar boyunca ölüme karşı gerek dinî gerekse kültürel pek çok hafifletici-unutturucu ritüeller geliştiren insanoğlu içinde yaşadığımız çağda her tür soyut inançtan mahrum kaldığı için ölümle yalnız yüzleşmek zorundadır. Yalom bunu: "Bugünün dinsel inanca sarılmayan insanı bu yolculuğa tek başına çıkmak zorundadır."¹⁴¹ şeklinde ifade eder.

¹³⁸ Irvin Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, s. 557

¹³⁹ A. g. e. , s. 557

¹⁴⁰ A. g. e. , s. 561

¹⁴¹ A. g. e. , s. 563

İnsanın, kimsenin birisiyle birlikte ya da birisinin yerine ölemeyeceğini tam olarak fark etmesini sağlayan şey ‘benim ölümüm’ anlayışıdır. Heidegger şöyle der: “Birisi bir başkasının yerine ölüme gidebilse de bu ölüm hiçbir zaman diğerinin ölümünün elinden alındığı anlamına gelmez. Kimse kimsenin ölümünü elinden alamaz. en temel düzeyde ölmek en yalnız insanî deneyimdir.”

İnsan hayatından sorumlu olduğu derecede yalnızdır. Sorumluluk yaratıcılığı gerektirir. İnsanın yaratıcılığının farkında olması bir başka yaratıcı ve koruyucu olduğu inancını bırakması anlamına gelir. Yalnızlık-çaresizliğin birleşik etkisi kendi seçimimiz olmayan bir varoluşun içine onayımız olmaksızın itilmiş olduğumuzu fark etmeye yönelik anlaşılabilir duygusal bir tepkidir. Heidegger bu durumu ifade etmek için ‘fırlatılmışlık’ terimini kullanmıştır. İnsan kendisini yaratsa da varoluşa tek başına fırlatılmış olmasıyla sınırlıdır. İnsanlar yalnızca sıradanlık, tekdüze etkinlik dünyasını yaşar, bildik nesnelere ve kurumlar içinde bütün nesnelere ve varlıkların birçok kez birbirine bağlandıkları, içinde evindeymiş gibi hissedilen sabit bir dünyaya çevrelenmişiz. Sıcak, bildik bir ait olma duygusuna sokulmuşuz, başlangıçtan beri var olan geniş boşluk ve yalıtım dünyası gömülmüş ve sesi kesilmiştir. İnsan kendi ıssız yerlerine düşünce, dünya birden bildik olmaktan çıkar.

Heidegger, insanın dünyayı tanıma duygusunu kaybetmesi durumunu ‘evde olmama’ terimiyle ifade eder. Heidegger, insan bildik görüntü dünyası ile tamamen iç içe olup, varoluşsal durumu ile bağlantıyı kaybettiğinde, insanı sıradan, düşmüş tarza girmiş olarak düşünür. Heidegger, insanın dünya tarafından yutulmaktan kurtulduğunda ve nesnelere anlamlarını yitirdiklerinde bireyin dünyanın yalnızlığı, acımasızlığı ve hiçliğiyle yüzleşme anksiyetesi yaşadığını ifade etmektedir; bu nedenle ‘esrarengizlikten’ kaçmak için dünyayı bir araç gibi kullanırız ve kendimizi görüntüler dünyasının sağladığı oyalamalara bırakırız. Hiçbir şeyle karşılaştığımızda büyük korku ortaya çıkar. Hiçbir şeyin karşısında hiçbir şey ve hiç kimse bize yardım edemez. Gelişme: ayrılma, ayrı bir varlık haline gelme sürecidir: Özerklik (kendini yönetme); kendine güven, kendi ayakları üstünde durma, bireyselleşme, kendine ait birisi olma, bağımsızlıktır. Kişi, aşama aşama kendisinin nerede bitip diğerlerinin nerede başladığını gösteren sınırlar koyar ve kendine güvenen, bağımsız ve ayrı birey haline gelir. Bu ikilemin yapısında bulunan gerilim, Kaiser’in ifadesi ile insanoğlunun evrensel çatışmasıdır. Bir birey haline gelmek tam, temel, ebedî ve aşılabilir yalıtımı

gerektirmektedir. Eric Fromm'a göre insan birey haline geldiğinde tek başına ayakta durur ve dünyanın tehlikeli ve dayanılmaz yönleri ile yüzleşir. Kişisel 'birleşme' durumundan vazgeçme bütün korku ve güçsüzlüğüyle varoluşsal yalnızlıkla karşılaşma anlamına gelir. Birleşme-yalıtım ikilemi veya yaygın bir şekilde ifade edildiği gibi bağlanma-ayrılma en büyük varoluşsal görevdir. İnsanın yalıtımla karşılaşması için önce kendini diğerinden ayırması gerekir. İnsanın en sonunda bir diğerine derin ve anlamlı bir biçimde bağlanmasını sağlayan şey yalnızlıkla yüzleşmektir. Varoluşsal yalıtım deneyimi oldukça rahatsızlık verici öznel bir durumdur. Birey buna uzun süre katlanamaz. İnsan kendisini yalıtım korkusundan nasıl korur? İnsan kendi payına düşeni alır ve ona cesaretle ya da Heidegger'in ifadesiyle kararlılıkla dayanır. Geri kalana gelince kişi tek başınalıktan kurtulmaya ve bir başkasıyla ilişki içine girmeye çabalar. Hiçbir ilişki yalıtımı yok edemez, her birimiz varoluşta yalnızız.

Varoluşsal yalıtım ve kişiler arası yalıtım biri diğerinin hazırlayıcısı niteliğindedir. İnsanın varoluşsal yalıtımı yaşaması için önce kendini diğerlerinden ayırması gerekir.¹⁴²

Yalıtım karşısında dehşete düşen bireyler bu korkuyu kişiler arası tarzda hafifletmeye çalışırlar. Tüm bu faaliyetler derinlerdeki yalnızlığı hafifletmeye yönelik tedbirlerdir.

¹⁴² A. g. e. , s. 571

1. 3. 2. 3. 4. Anlamsızlık

Bir işle meşgul olan mutlu bir moron grubu düşünün. Açık bir alana tuğla taşıyorlar. Tuğlaların hepsini alanın bir ucuna dizer dizmez, bunları karşı tarafa taşımaya başlıyorlar. Bu hiç durmaksızın devam ediyor ve yılın her günü aynı şeyi yapmakla meşguller. Bir gün moronlardan biri kendi kendine ne yaptığını soracak kadar duraklıyor. Tuğlaları taşımamanın ne gibi bir anlamı olduğunu düşünüyor. O andan itibaren yaptığı işten daha önce olduğu kadar mutlu değildir.

Ben neden tuğlaları taşıdığını merak eden moronum¹⁴³

Yukarıdaki satırlar dikkatle okunduğunda kişinin yaptığı işin saçmalığının farkındalığına varana kadar otantik olmayan bir tarzda mutlu yaşadığına fakat özelde yaptığı işe genelde ise kendine dair 'niçin' sorusunu yönelttiği andan itibaren 'mutlu bir moron' değil, 'neden tuğlaları taşıdığını merak eden bir moron' olduğu görülecektir.

Farkındalık sonucu, yapılanın veya kişinin kendinin ontolojik bir muhasebeye konu edilmesi, o ana kadar duyumsanan mutluluğu bitirmiştir. Kişi veya Heidegger' in deyişiyle Dasain'in günü-birlik-yaşamda çoğu kez sıradanlık içinde onlardan biri olarak varoluşunu gizler. Başkalarına bakarak ve onlar gibi yaşamak sıradanlığın kendisidir. Ne zaman Dasain kendi varoluşunu diğerlerinden ayırır ve onların önüne sıçrarsa Dasain kendisi olur. Dasain' in kendi anlamsallığını ve varoluşunu kavraması ve sıradanlığın önüne geçmesi onun varoluşunu otantik yapar.

Heidegger'e göre otantik varoluş varlığın anlamını fark etmedir; buna karşılık otantik olmayan varoluş varlığın anlamını veya olanaklılığını fark etmemektir.¹⁴⁴ Yaptığı işi ve kendini ontolojik bir muhasebeye konu yapmayan Dasain kendi olanaklılığının ve otantikliğinin farkında değildir. O günü-birlik-yaşamında herkes gibi yaşayarak otantikliğini gizler ve sıradanlık içinde yaşar. Onun otantik yapısını ortaya çıkaran kaygı 'niçin' sorusunun ardından ortaya çıkar. Ona göre tuğlaları taşımamanın amacını sorgulayan Dasain, edimselliği yani günü-birlik-yaşamda önemsiz

¹⁴³ A. g. e. , s. 656

¹⁴⁴ Abdülkadir Çüçen, *Heidegger' de Varlık ve Zaman*, Asa Kitabevi, Bursa, 2003, s. 71

görülen otantik olmayan varoluşundan, onun olanaklılığını içiren geleceğine, yani otantik varoluşuna giden yola girmiş oldu.¹⁴⁵

Anlam arayışı veya anlamsızlık problemi 20. yy'ın önemli varoluşçu psikoterapistlerinden Victor Frankl için en önemli problemlerdendir.

Frankl'ın: "Uzun süredir, artık uyanmaya başladığımız bir rüya görüyorduk. Bu insanların sosyo-ekonomik durumunu iyileştirmemiz halinde her şeyin yoluna gireceği, insanların mutlu olacağı rüyasıydı. Karşımıza çıkan gerçek şudur: yaşama savaşı şiddetini kaybedince, 'ne için yaşam' sorusu gündeme gelmiştir. Bugünün insanı yaşamak için gerekli daha çok araca sahip, ama yaşamak için bir anlamları yok."¹⁴⁶ sözleriyle ifade ettiği ve bir Amerikan üniversitesinde yapılan bir araştırmanın bulgularıyla desteklenen problem, modern toplumlarda yaşanan anlamsızlık problemidir. Araştırmada, Amerika'da intihar girişiminde bulunmuş üniversite öğrencilerinden %85'i intihar teşebbüslerine gerekçe olarak 'yaşamın anlamsız görünmesi'ni göstermişlerdir.¹⁴⁷ Frankl, yaşamı anlamsız gören bu öğrencilerin %93'ünün aktif bir sosyal yaşamları ve yüksek bir akademik başarının yanında aileleriyle ilişkilerinin de iyi olduğunu belirtir. Ona göre Amerika'da yüksek okul öğrencilerinin ölüm nedenleri içinde trafik kazalarından sonra en sık rastlanan ölüm nedeni olan intiharın nedeni ise bu 'duyulmayan anlam çılgılığı' veya anlam arayışıdır.

Bir başka araştırmaya göre insanoğlunun tüm ilerlemeci ve gelişimci atakları sonucu gelişmişliğine karşın yaşadığımız çağ insana ürperti vermektedir. Son otuz yılda Fransa'da yetişen otuz kadar şairin yarısından çoğunun intihar etmesi, geride kalanların ise bir çeşit intihar sayılabilecek işlevsiz ve umursamaz bir hayatı seçişi¹⁴⁸ Frankl'ın tespitini doğrular niteliktedir.

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı gibi anlam arayışı ve anlamsızlık Frankl'ın 'en büyük varoluşsal stres'; Jung'un ise 'anlamını bulamamış ruhun acı çekmesi' olarak tanımladığı nevroz, Camus'un sorusunu akla getirir. Camus: "Tek bir felsefi problem vardır; yaşamın yaşanmaya değip değmediği." şeklinde yönelttiği soru, modern toplum yapısının getirileri olan yabancılaşma ve anlamsızlık sorunlarıyla pençelesen ve gittikçe yalnızlaşan modern insanın temel sorusu ve sorunudur. Frankl

¹⁴⁵ A. g. e. , s. 71

¹⁴⁶ Victor E. Frankl, *Duyulmayan Anlam Çılgılığı*, çev. Selçuk Budak, Öteki Yay., Ankara, 1999, s. 15

¹⁴⁷ A. g. e. , s. 15

¹⁴⁸ Ali Göçer, *Sanat ve İntihar*, Öncü Kitap, İstanbul, 1991, s. 12

linik çalışmalarında karşılaştığı nevrozların %20'sinin köken bakımından nörojenik olduklarını yani hayattaki anlamsızlıktan doğduklarını belirtir ki bu da Frankl'ın varoluşsal kriz olarak ortaya koyduğu anlam ihtiyacının ne denli önemli olduğunu ortaya koyar.

Bu noktada sorulması gereken veya sorulabilecek bir soruya Yalom cevap verir. Neden anlamsızlık, yaşadığımız bu çağda bu denli hayatîyet kazanır veya neden çağımız insanı anlamsızlık girdabından atalarından daha çok şikayet etmektedir.

Yalom insanın evreni algılama ve anlamlandırmasında iki farklı tavrıdan söz eder:

a) Kozmik anlam: Temel referans ve anlam merkezi olarak kişinin dışında ve ondan üstün olarak var olan bir düzeni ifade etmektedir ve evrenin sihirli ve ruhanî düzeninden söz eder.

Kozmik anlam hissine sahip olan biri genellikle ona uygun gelen dünyevî anlam hissini yaşar; yani, insanın dünyevî anlamı kozmik anlamla uyumu veya bu anlamı gerçekleştirmeyi içerir. Örneğin: bir Müslümanın bu dünyadaki varlığı hakka ulaşacağı güne değin ilahî vazifelerini yerine getirip Kuranı Kerim'de belirtilmiş emirlere uyan bir mümin olarak yaşamaktır.

b) Din dışı kişisel anlam: Kozmik anlam müntesibine hayatın anlamı ve onun nasıl yaşanacağı konusunda kişinin sorgulamasına veya çelişkiye düşmesine meydan vermeyecek tarzda kesin ve net mesajlar vermektir.

Aydınlanmayla birlikte modern insanın eşyayı ve hayatı yorumlamada temel referans kabul ettiği akıl ve bilimsel tutum ona her tür doğüstü ve soyut iddiaya karşı aklın muhasebesini gerekli kılmıştır. Bu noktadan itibaren kozmik anlam modern insanın anlam ihtiyacına cevap vermekten uzaklaşmıştır.

Neden yaşıyoruz ve nasıl yaşayacağız sorularının yanıtını arayan modern, din dışı insan her hangi bir dış işaret olmaksızın hayat için bir yön bulma göreviyle karşı karşıyadır.¹⁴⁹ İnsan, varoluşun temel geçiciliği karşısında yaşamda nasıl bir anlam bulabilir?¹⁵⁰

¹⁴⁹ Irvin Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, s. 668

¹⁵⁰ Victor E. Frankl, *Duyulmayan Anlam Çılgılığı*, s. 100

Bu noktada daha önce belirttiğimiz gibi varoluşçu felsefenin yanıtı dünyanın, önsel bir anlamı olmayan Camus'un tabiriyle 'saçma', Sartre'ın tabiriyle 'doğuşumuzun anlamsız, ölüşümüzün anlamsız' olduğu bir dünyada önemli olan şey insanoğlunun (Tanrı'nın veya doğanın anlamını keşfetmekten çok) kendi anlamını icat etmesi ve kendini tamamen bu anlamı gerçekleştirmeye adanmasıdır.¹⁵¹

Zygmunt Bauman, aklın en büyük yenilgisi ve hayata anlamını veren temel dürtü olarak ölümü görür. Bauman'a göre ölümün unutulduğu bir yaşamda; anlamlı ve yaşanmaya değer bir biçimde yaşanmaya değer bir yaşam, amaçsızlık tarafından ezilmek ve aciz bırakılmak yerine, amaçlarla dolu canlı bir yaşam zorlu bir insan başarısıdır. Bütün bir toplumsal düzen insan kültürünün tümü bu başarıyı olanaklı kılmak için iş birliği yapar.¹⁵²

İnsanın anlam arayışını ve bunun önemini en iyi ve en keskin biçimde anlatan belki de Albert Camus'dur. Camus, anlamsız ve saçma olarak gördüğü dünyada insanoğlunun yabancı ve uyumsuz olduğunu söyledikten sonra: "Hiçbir şeye inanılmıyorsa hiçbir şeyin anlamı yoksa, hiçbir değere evet diyemiyorsak her şey olanaklıdır, her şey önemsizdir." der ve anlamsızlık kıskacında yaşayan insanoğlunun durumunu özetleyen temel tespitini yapar: "Gerçekten önemli olan tek bir felsefe sorunu vardır: intihar. Yaşamın yaşanmaya değer değmediğinde bir yargıya varmak, felsefenin temel sorusuna yanıt vermektir."¹⁵³

Bauman ise hayatı anlamlandırmanın kaçınılmazlığını, huzur içinde (anamlı ve otantik) soylu bir yaşamı sürdürmek için gayri meşru doğuşumuzun anısının silinmesinin gereği olarak görür.¹⁵⁴

¹⁵¹ Irvin Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, s. 675

¹⁵² Zygmunt Bauman, *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*, s. 18

¹⁵³ Albert Camus, *Başkaldıran İnsan*, s. 11

¹⁵⁴ Zygmunt Bauman, *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*, s. 18

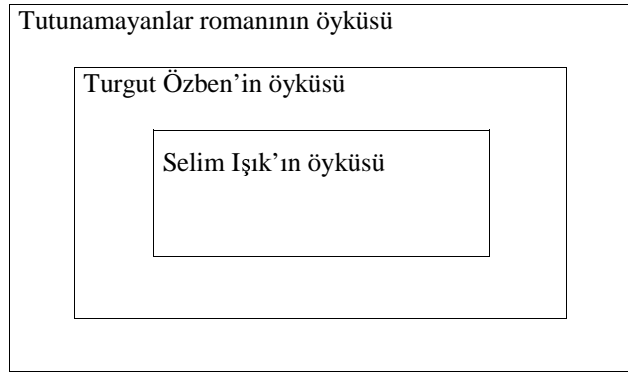
İKİNCİ BÖLÜM

OĞUZ ATAY'IN ESERLERİ

2. 1. Tutunamayanlar

Tutunamayanlar romanı, gerek söyledikleri gerekse söyleme biçimiyle Türk edebiyatında bir başkaldırı sayılır. Burjuva düzeninin kurallarına, değer yargılarına, beğenilerine, yaşam biçimine ayak uyduramayan kahramanların yaşantılarını konu edinen Oğuz Atay, eserlerini; çağdaş roman konvansiyonlarına uymayan¹⁵⁵, girift ve oldukça karışık bir yazım tekniğiyle yazar.

Tutunamayanlar romanının üç farklı öykünün bileşimi olarak değerlendirilir:¹⁵⁶

Tutunamayanlar romanı; Turgut Özben'in intihar eden arkadaşı Selim Işık'a ait bütüncül bir bilgiye ulaşmak için Selim'in çevresinden ona dair bilgi ve belgeleri toplamaya girişmesi ve akabinde kendi hayatına dair bir muhasebenin içine girip yaşadığı burjuva yaşantısını bir tren yolculuğuna çıkararak terki ve trende tanıştığı genç bir gazeteciye elindeki yazıları göndermesiyle başlar. Bir araştırma bursuyla Avrupa'ya giden ve iki yıl kaldıktan sonra geri döndüğünde masasının çekmecesinde trende tanıştığı Turgut Özben'den gelen paketi bulan gazeteci, bu olayı

¹⁵⁵ Berna Moran, *Türk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s.262

¹⁵⁶ A.g.e. , s. 267

Tutunamayanlar kitabının öyküsü olarak belirtilen girişteki bölümde anlatır: “Turgut Özben adlı genç bir mühendisin kaybolmasıyla ilgili haberler günlük gazetelerin dördüncü ya da beşinci sayfalarında yer aldığı zaman ben yurt dışında bulunuyordum. (...) Gazeteye döndüğüm gün masamın çekmecelerini karıştırırken büyük bir pakete rastladım; ben ayrıldıktan kısa bir süre sonra gelmiş ve orada unutulup kalmış. (...) Bir tren yolculuğunda tanışmış olduğum Turgut Özben adlı genç bir mühendis yazmıştı. Kendisinin kaybolmuş bir insan olduğunu belirtiyor ve dünyaya benim aracılığım, yazılmasında birçok insanın payı olan bir eser gönderdiğini söylüyordu.”¹⁵⁷

Berna Moran’ın romanın konu şemasında ‘Turgut Özben’in öyküsü’ olarak adlandırdığı ikinci bölüm ise romanın asıl aksiyonlarının geliştiği bölümdür.

Olay 20. yy’ın ikinci yarısında, bir gece, Turgut’un evinde başlar. O zamanlar daha Olric yoktur. Romanın ilerleyen bölümlerinde Selim Işık’ın ölümüyle birlikte Turgut’un yaşayacağı kafa karışıklığının henüz oluşmadığı bu bölümde Turgut, Selim’in ölüm haberini almıştır ve evinde Selim’in hayaliyle girdiği diyaloglarda bir yandan eski yaşantısına döner bir yandan da yaşadığı hayata yabancılaşmanın ilk işaretlerini verir.

Turgut, Selim’in ölümüyle sarsılır ve bu ölüm korkusunu rüyasında Selim’in cenaze töreninde aslında ölenin kendisi olduğuna dair bir rüya görür. Turgut’un Selim’le ilgili hatıralarının bulunduğu bu bölümde Turgut, Selim’in hayatını araştırma işine girişir ve Selim’in evine gider. Selim’in annesi Müzeyyen Hanım’la konuşur ve Selim’e ait ‘Ne yapmalı?’ adlı bir yazı bulur. Bu kişinin dış dünyanın uyutucu etkisinden kendisini kurtarıp otantik yaşayışının yollarını konu edinen bir yazıdır.

Selim’in evinden sonra Selim’in arkadaşı Süleyman Kargı’nın evine giden Turgut Selim’le ilgili konuşur. Selim’in yazdığı DÜN-BUGÜN-YARIN adlı yazıyı alan Turgut, yazıda Selim’in çocukluğundan başlayarak yaşadığı korkuları ve kaygılarını bulur. Bu yazı; İTHAF VE MUKADDİME, BİRİNCİ ŞARKI, İKİNCİ ŞARKI, ÜÇÜNCÜ ŞARKI, DÖRDÜNCÜ ŞARKI, BEŞİNCİ ŞARKI ve Selim’in Süleyman Kargı’nın yazdığı izlenimini verdiği SÜLEYMAN KARGININ AÇIKLAMALARI adlı bölümlerden oluşan, ironik bir dille yazılmış uzun bir yazıdır.

¹⁵⁷ Oğuz Atay, *Tutunamayanlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 17-18

Romanın II. bölümünde Selim'i araştırma işine devam eden Turgut, kendisini ziyaret eden ve Selim'in gençlik dönemiyle ilgili bilgiler verecek olan Selim'in arkadaşı Esat'ın kardeşi Aysel'den ve Esat'tan onunla ilgili bilgiler alır.

Bu bölümde Turgut Özben'in iç benliği olarak görülen Olric henüz yoktur; fakat “Henüz basit bir ağrı sanıyordu göğsündeki sıkışmayı. Kendine acımaya başlamıştı yalnız.”¹⁵⁸ sözleriyle Turgut'un romanın ilerleyen bölümlerinde daha da artacak olan ve hayatını tümünden değiştirecek olan kişisel muhasebenin başladığı ifade edilir.

Selim'e dair bilgi almak için Turgut'un görüştüğü bir başka kişi ise Selim'in Ankara'daki arkadaşı Metin'dir. Selim'in ölümünü Metin'e haber veren Turgut ondan Selim'e ait intibalarını kendisine yazmasını ister ve Metin bir mektupla bu bilgileri Turgut'a yollar.

Üçüncü bölümde Turgut şantiyede çalışırken bir kadın ziyaretine gelir. Selim Işık'ın hayatına giren tek kadın olan Günseli, Selim'le yaşadığı kısa, buhranlı ve karanlık yaşantıdan bahseder. Selim'le bir arkadaş toplantısında tanışan Günseli, Selim'in korkularından ve buhranlarından bahseder. Turgut'un Selim'le özdeşleşmeye başladığı ve tutunanlardan tutunamayanların saflarına geçmeye başladığı bu bölümde Turgut; sıklıkla hayatına dair muhasebeyi yer yer hayalle gerçeğin karıştığı bir atmosferde Olric'le yapar.

Dördüncü bölüm, Turgut'un hayatına dair sorgusunun derinleştiği bir bölümdür. “Turgut Özben: evli ve iki çocuk sahibi. Çocuklarının babası ve karısının kocası. Evin erkeği. Erkek kuş.”¹⁵⁹ sözleriyle yaşadığı hayata dair memnuniyetsizliğini ifadelendiren Turgut, Olric'le yaptığı bir konuşmada: “Ona artık verebileceğim bir şey kalmamış Olric. Alışkanlıklarından başka verebileceğim bir şey kalmamış ona.”¹⁶⁰ diyerek yaşadığı hayatı terke hazırladığı belirtir.

Ailesinden ve şehirden uzaklaşarak bir kasabaya giden Turgut, burada Günseli'den aldığı Selim'e ait günlüğü okumaya başlar. Selim Işık'ın yaşadığı yabancılaşmanın ve yalnızlığın ağırlıklı olarak işlendiği bu günlükte Selim, yazmayı düşündüğü TÜRK TUTUNAMAYANLARI ANSİKLOPEDİSİ'nden bahseder.

¹⁵⁸ A. g. e. , s. 249

¹⁵⁹ A. g. e. , s. 551

¹⁶⁰ A. g. e. , s. 564

Selim'e ait notları ve topladığı materyali alan Turgut, Olric'le bir trene binerek yaşadığı hayatı terk eder. Bu tren yolculuğu esnasında Selim'e ait notları yayımlaması için göndereceği gazeteciyle tanışır.

TURGUT ÖZBEN'İN MEKTUBU adlı son bölüm ise Turgut'un gazeteciye hitaben yazdığı ve gönderdiği eserle ilgili bilgi verdiği bir bölümdür.

2. 2. Tehlikeli Oyunlar

Tehlikeli Oyunlar romanı dört ana bölüm ve 18 alt bölümden oluşan bir romandır. Tutunamayanlar romanından farklı olarak alt bölümler isimlendirilmiştir:

Tehlikeli Oyunlar romanında olay, Hikmet'in yatağında kendisiyle ve yaşadığı hayatla ilgili muhasebesiyle başlar. Yabancılaştığı bu hayatta en yakını olan, dış gerçeklikle belli ölçülerde uzlaşmasını sağlayan Hüsamettin Tambay'a: “İşte bu ahşap evimde, bir gece için de olsa, seni barındırıyorum; bir işe yaradığımı hissediyorum. Son zamanlarda neye yaradığımı pek bilemiyorum da. Belki yarın sabah soğukta uyanmamın bir anlamı olur, sana çay pişirmek gibi.”¹⁶¹ diyen Hikmet, karısından ayrılmış ve yeni bir yaşantıya başlama hazırlığındadır.

Hikmet'in komşusu Nurhayat Hanım, askerdeki oğlundan gelen mektubu Hikmet'e okutmak ve cevap yazdırmak için gelir ve yer yer hayalin gerçekliğinin yerini aldığı bir atmosferde Hikmet bir oyun yazar. Hidayet'e hitaben yazdığı bu oyun-mektuplarda: “(...)benim hayatım sürekli bir büyük oyundan ibaretti.”¹⁶² der. İnsanlara olan öfkelerini de: “İşte ondan sonra kardeşim Hidayet, insanlığa öfkem başlıyordu; belki öfkelerimi bu oyunlar sırasında duymuştum. (...) Çünkü oyuna geliyordum, anlıyor musun oğlum Hidayet? oyuna geliyordum. Oyuna gelmemeliydim bana oyun oynanmamalıydı.”¹⁶³ sözleriyle ifade eder.

Albay Hüsamettin Bey adlı bölümde, Albayın arkadaşı Sermet Bey'le tarihi yeniden yorumlayan oyunlar oynar. Bu oyunlar Hikmet'in “Ben kimdim ya da kimi

¹⁶¹ Oğuz Atay, *Tehlikeli Oyunlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 23

¹⁶² A.g.e. , s. 63

¹⁶³ A.g.e. , s. 63

canlandırırıyordum.”¹⁶⁴ diyerek bitirdiği ve oyun-gerçek karışımının egemen olduğu, Hikmet’in eşi Sevgi’yle ayrılıklarına neden olan durumları anlattığı bir bölümdür.

Hikmet, Nurhayat Hanım’ın oğlunun ödevine yardım eder: fakat bu ödev aynı zamanda Hikmet’in yaşadığı ülkeye dair ironik tahlilleriyle doludur. Sonrasında evliliği ile ilgili bir muhasebeye tekrar dalan Hikmet kendini meyhanede bulur. Oradan sarhoş olarak Bilge’ye gider. İki yıldır görüşmeyen Bilge ve Hikmet birlikte vakit geçirmeye başlarlar. Bilge’yle olan sohbetinde kişisel yaşantısından ve başarısızlıklarından bahseder.

Hikmet romanın ikinci bölümüne bir geri dönüşle başlar. Eşi Sevgi’nin çocukluğundan itibaren yaşadığı olayları konu alan bu bölümde; Sevgi’nin annesi Leyla Nezih Hanım’ın, Süleyman Turgut Bey’le evliliği ve akabinde Süleyman Turgut Bey’den kaynaklanan sorunlar yüzünden Sevgi’nin ve annesi Leyla Nezih Hanım’ın bu olaylardan nasıl etkilendiği üzerinde durulur. Leyla Nezih Hanım, Süleyman Turgut Bey’den ayrıldıktan sonra Sevgi’ye ilerde birçok noktada yardımcı olacak olan Selim Bey evlerine gelir. Selim Bey’in de evlilik hayatı sıkıntılı geçmiştir. Eşi, vefatından önce Selim Bey’i terk etmiş ve Selim Bey bu olayın etkisinden kurtulmak için tren istasyonlarına gidip hayali yolcular beklemiştir. Leyla Nezih Hanım’ın ölümünden sonra yalnız kalan Sevgi’ye Selim Bey destek olur.

Sevgi annesinin mezarını ziyarete gittiği bir gün en büyük destekçisi olacak Nursel Hanım’la tanışır. Önceleri yaşadığı hayattan dolayı pek ısınmadığı Nursel Hanım’la, yeni bir eve taşınarak yeni bir yaşantıya başlayan Sevgi, bir süre sonra Nursel Hanım’ın evine genç bir felsefeci sıfatıyla gelen Hikmet’le tanışır ve yaklaşık bir yıl sonra evlenir.

Evliliklerinde mutlu olan Sevgi ve Hikmet, bir süre sonra Hikmet’in arkadaş çevresi ve yaşayışından kaynaklı problemler yüzünden ayrılırlar.

Üçüncü bölümde Hüsamet Albay ve Hikmet’in oyunları ağırlıktadır. Hikmet bir süre sonra insanlara yol gösterecek ve her konuda bilgi ihtiva edecek bir ansiklopedi yazmaya karar verir.

¹⁶⁴ A.g. e. , s. 107

Hikmet, 'Büyük Oyun' adlı bölümde oyunlarına devam eder ve gerçek dünyada ezilenleri bir araya getirir. 'Ruh proleteryası' adını verdiği bu sınıfa: "(...) oyunlarımıza onları almalıyım. Ya da gerçek hayatta ezildiğimiz için oyunlarda onları rezil edelim! Yerin dibine batıralım! Ey ruh proleteryası! Bu uğurda gerekirse bütün gerçekleri çiğneyiniz! Bir oyunda bile gerçekleri dile getirmek gerektiği yalanına inanmayınız. Sizleri uyarıyorum! Gerçekler sizden yana değildir!"¹⁶⁵ diyerek oyun ve gerçek kavramının kendi hayatındaki yerini ve anlamını belirtir. Bu oyunlarda kişilik bölünmesini de açığa çıkaran Hikmet; Hikmet I, Hikmet II, Hikmet III, Hikmet IV, Hikmet V gibi bir tasnifle kişisel tarihini bölümlere ayırır.

Hikmet yaşadığı hayata olan yabancılığını ve intiharına neden olan uyumsuzluğunu: "Oyunlar beni de yordu galiba. (...) ben galiba artık sizinle ve dul kadınla birlikte yürütemeyeceğim bu hayatı."¹⁶⁶ sözleriyle Hüsametdin Albay'a açıklar ve sonrasında intihar eder.

2. 3. Korkuyu Beklerken

2. 3. 1. Unutulan

Oğuz Atay'ın eserlerindeki genel atmosfere uygun olarak, hayalle gerçeğin yer yer, yek diğerinin içine girdiği bu hikâyede, kahraman; eski kitaplarına bakmak için tavan arasına çıkar ve ailesinin resimlerini görür.

Kahramanın bulduğu resimler geçmişini tekrar hatırlamasını sağlar. Geçmişle ilgili korkularını ve mutsuzluklarını hatırladığı sırada, sol elinde bir tabanca tutan ve muhtemelen intihar etmiş olan sevilisiyle karşılaşır.

Eski sevgilisiyle yaşadığı ilişkiye dair hatırladıkları; mutlu bir ilişkiden çok birbirine zaman ayıramamış ve gündeliğin koşuşturmasına kapılmış insan manzaralarıdır.

¹⁶⁵ A.g.e. , s. 349

¹⁶⁶ A.g.e. , s. 461

Eserin sonunda sevgilisin cesedine yaklaşır ve: “Seni çok mu yalnız bıraktılar sevgilim?” diye seslenir; fakat aşağıdan bir ses gelir: “Bir şey mi söyledin canım?”, “Hiç” diye karşılık verir.¹⁶⁷

2. 3. 2. Beyaz Mantolu Adam

“Kalabalık bir topluluk içindeydi. Başarısızdı.” cümleleriyle başlayan hikâyede, kahraman bir caminin avlusunda amaçsız bir şekilde beklerken, bir kadın yaklaşır ona sadaka verir ve onun dilendiğini zanneden başka bir adamsa dilendiği zannıyla onu azarlar ve ona eşyalarını taşıtır. Sonrasında tekrar cami avlusuna döner ve bir süre sonra kalabalığın içine dalar.

Kalabalık içinde amaçsız bir şekilde yürürken bir dükkânda beyaz bir manto görür ve mantoyu almak için satıcı ile pazarlık yapar. Satıcı, kadın mantosu olduğu gerekçesiyle bir süre satmak istemese de sonunda satar ve bu alınan kadın mantosu Beyaz Mantolu Adam’ın ilk defa gülümsemesine sebep olur.

Beyaz mantosuyla kalabalığın ilgi odağı olan kahraman, bir tarak satıcısının yanında durur ve gelip geçenlerin ilgisi satıcının işine yarar. Beyaz Mantolu Adam’ın garip görüntüsü kimilerince turist olduğuna kimileri tarafından ise turist numarası yaptığını yorulur ve taciz edilir. Bu tacizlerden kaçan kahraman oradan kaçarak bir mağazanın vitrininin önünde durur. Dükkân sahiplerinin ilgisini çeken Beyaz Mantolu Adam, reklâm aracı olarak vitrine konulmak istenir. Kollarından bağlanarak vitrine yerleştirilir.

Öğlene kadar vitrinde bekledikten sonra yemek yer ve oradan kaçarak meydana gider; fakat zihnen yabancılaştığı topluma fiziken de yabancıdır ve istihzalı sözler ve bakışlardan bunalarak kaçmak isterken elini keser.

Kalabalıktan kaçan Beyaz Mantolu Adam halk plajına gider; fakat burada da rahat bırakılmaz. Kalabalığın baskısını burada da hisseden Beyaz Mantolu Adam, öykünün genelinde edilgen bir hüviyette olmasına karşın tek aktif eylemini yaparak denizde kayboluncaya kadar ilerler.

¹⁶⁷ Oğuz Atay, *Korkuyu Beklerken*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, S.34

2. 3. 3. Korkuyu Beklerken

Korkuyu Beklerken'de kahraman korkularıyla yaşayan, telaşlı ve yalnız biri olarak karşımıza çıkar.

“Tabiatı sevdiğimi göstermek için, medeniyetten kaçan insanların görünüşüne bürünebilmek için, bu Allahın belası ıssız yerde bahçeli bir ev tutmuştum.”¹⁶⁸ diyen kahramanın öyküsü evine dönerken karşılaştığı köpeklerden korkup kaçmasıyla başlar.

Evine girdiğinde anlamadığı bir dille yazılmış bir mektup alır ve tedirgin olur. UBOR METENGA adlı bir örgütten gelen bu mektubu ölü diller uzmanı bir arkadaşına okutmaya karar verir. Arkadaşı mektubun ‘Üstün Yol’ anlamına gelen UBOR METENGA adlı bir örgütten geldiğini ve evinden çıkmaması yönünde bir tehdit olduğunu söyler. Gittikçe artan bu korku sonucu iki gün evinden çıkmaz. Evde geçirdiği bu sürede, eviyle ilgili düzenlemeler yapmaya karar verir. Yaklaşık bir hafta sadece evdeki erzakla yaşar ve yaptığı son yemek olan aşurenin üstünden dört gün geçtikten sonra bitkinleşir. Mahallede yeni açılan ve evlere servis yapan bir marketten gelen çocuktan erzak alır. Kahraman, yaşadığı ölüm korkusuyla kendi içine döner ve hayatının muhasebesini yapmaya başlar.

Bir süre sonra parası biter ve sonrasında açlığının elli dördüncü saatinde büyük bir piyango kazandığını öğrenir. Parasını bir kısmıyla evini yiyeceklerle doldurur ve yabancı dil dersleri almaya başlar. Bir süre sonra yaşadığı muhasebeden dolayı evini yakmaya karar verir ve tam yakmak üzereyken bir gazete haberi gözüne çarpar. Kendilerine UBOR METENGA adını veren bir gizli mezhebin yakalandığına dair bu habere tam olarak sevinemez; zira bu ölüm korkusu hayatına dair farkındalığını arttırmış ve “Sanki, kime yazıldığı bile belli olmayan bu mektubu almadan önce yaşamamıştım.”¹⁶⁹ diyecek kadar yaşantısını anlamlandırmıştır.

Eve döndüğü bir gün, evinin yakınındaki inşaattan dolayı evinin çöktüğünü görür ve akrabalarıyla yaşamaya başlar. Kendisinin talebi üzerine akrabaları önyak olur ve evlenir; fakat ‘miş gibi yapmak’ için yapılan bu evlilik ona mutluluk getirmez. Çevresindeki çiftleri kıskanç bir ruh haliyle izler ve onlara kötülük yapamayınca

¹⁶⁸ Oğuz Atay, *Korkuyu Beklerken*, s. 65

¹⁶⁹ A.g.e. , s. 61

kendisine kötülük yapmaya karar verir. En yakın polis karakoluna gider ve belirli kişilere tehdit mektubu yazdığını söyleyerek kendini ihbar eder.

Tehdit mesajı ise UBOR METENGA'nın kendisine gönderdiği mesajdır:

Morde ratesden,

Esur tinda serg ! teslarom portog tis ugor anleter, fertto zist Norgunk !

UBOR-METENGA !

2. 3. 4. Bir Mektup

Hikâye kahramanın sevdiği biriyle dertleşmek amacıyla kaleme aldığı bir mektuptur. Abartılı bir saygı ve tevazuyla yazılan mektup bir içki meclisinde tanıştığı ve işsiz olduğunu belirtmesi üzerine kendisine yardım edeceğini belirten ve sonrasında kahramanı işe alan patronunadır. Patronunun 'bir çeşit doğuştan üstünlük' saydığı soyluluğu karşısında kendini zayıf hisseden kahraman, gerek fiziksel gerekse ruhsal zayıflıklarını kompleks derecesinde bir acziyetin resmini çizer gibi belirtir.

Yalnızlığından şikâyet eden kahraman, bir kadınla tanışır ve sevmediği halde onunla birlikte olur. Patronun verdiği bir kokteylde herkesin kendisiyle yaşlı sevgilisinden dolayı dalga geçtiğini düşünerek sevgilisinden ayrılmaya karar verir.

Bir gün, 'üçüncü şey' olarak adlandırdığı bir adamla tanışır. Metinden hareketle, Olric ve Hüsamettin Tambay gibi bir iç ses veya iç ben olarak düşündüğümüz bu şahıs, ona benzemek istediği kişilere ve yaşamaya özendiği hayata karşın sıradan biri olmanın üstün olmak demek olduğunu telkin eder. Üçüncü şey'in telkinleriyle kendine güveni artan kahraman, iş çıkışı köpeğiyle birlikte yürürken yağmura tutulur ve köpeğini almak istemeyen taksiciyle kavga eder. Çevredekilerin de olaya müdahil olup kendisini suçlamasıyla kaçır ve üçüncü şeyle bir daha karşılaşmaz ve eski yaşantısına döner

2. 3. 5. Ne Evet Ne Hayır

Bu hikâye, dört yıl önce liseyi bitiren ve çeşitli işlerde çalıştıktan sonra gazetecikte karar kılan birinin hikâyesidir.

Kahraman, gazetede yeterli görülmediği için ‘Gönül Postası’ adlı bir köşede Dr. Akın Korkmaz adıyla gelen mektupları cevaplamaktadır; fakat mektuplara okuduğu romanlardan etkilenerек sıra dışı cevaplar vermektedir.

Kendisinin yazdığı düşünülen bir mektup alır. Mektubun gidişatını sık sık keserek Dr. Akın Korkmaz kimliğiyle yer yer alaylı açıklamalar ve cevaplar yazar.

Mektubu gönderen ‘askerliğini yapmış lise ikiden belgeli 24 yaşında uzun boylu esmer ciddi dürüst bir genç’tir ve ‘sevdiği insanla aynı yaşta aynı boyutta ve aynı mahallede’dir.¹⁷⁰

Sevdiği insandan aşkına karşılık bulamayan bu genç, aşkının duyulması üzerine “Bir anda ailemin yanlış tutum ve davranışları sevdiğimi çığnetmek için ağır kelimeler için üzüldüm.”¹⁷¹ diye ifade ettiği bir çatışmanın ortasında bulur kendini ve “4 kez intihara teşebbüs ettim, dört defa ölümden kıl payı kurtarıldım.”¹⁷² diyerek ifadelendirdiği karmaşık bir durumun içine girer. Mektubun genelinde, ‘açıkça mertçe Türkçe’ dile getirdiği aşkına karşılık bulamayan; fakat bu reddi anlama idrakinden uzak bir genç olduğunu anladığımız bu genç yaşadığı olayların dökümünü yapar ve:

“Seni ölünceye kadar seveceğim.”

M. C

diyerek mektubunu bitirir.

¹⁷⁰ Oğuz Atay, *Korkuyu Beklerken*, s. 125

¹⁷¹ A. g. e. , s. 126

¹⁷² A. g. e. , s. 127

2. 3. 6. Tahta At

Turistler Romalılarından kalma harabe bir şehri gezerken tahta bir attan bahsederler. Kasabalılarda turizme katkıda bulunmak amacıyla tahta atı yeniden yapmak için kolları sıvarlar; fakat bunu yapının şerefine verilen bir kokteylde Tuzcuların Bekir'in oğlu Tuğrul, yabancılara yaranmak için yapılan bu atın yapımına karşı çıkar ve Esnaf Başkanı Kamil Efendi'ye hakaret eder.

Tuğrul Bey, Arzuhalci Emin Efendi'ye gider ve ona para vererek muavini olmasını ister. Emin Efendi'nin belediyeye yazdığı dilekçeden sonra Belediye Reisi Turgut'u yanına çağırır ve yaptığı görüşmede Turgut'un anormal halini anlar ve babasının hatırına ona imar işlerinde bir memuriyet verir.

Tuğrul işe alınmasından sonra da Tahta Ata ve Tahta At'ın temsil ettiği zihniyete savaşını devam ettirir. Ona göre: ' Yakın tarihimizi ve kültürümüzü ve edebiyatımızı ve sanatımızı kemiren bu Tahta At zihniyeti' kendileri için bir tehdittir.

Tuğrul ve arkadaşları Tahta At'a karşı savaşlarını sürdürürler ve parti kurma düşüncesi belirir. Tuğrul, 'Güzelleştirme Derneği'nin üyeleriyle görüşmesinde olay çıkarır. Arzuhalci Emin Efendi ile karakola götürülen Tuğrul, Emin Efendi'nin cuma namazı çıkışı halkı kışkırtması sonucu, Tahta At'ın açılışında herhangi olay çıkarmamaları için kasaba dışına çıkarılırlar.

Tahta At'ın açılışı esnasında Turgut, Tahta At'ın gövdesinden çıkar ve elindeki tüfeği, At'ın yapımından sorumlu olanların üstüne doğrultur.

2. 3. 7. Babama Mektup

Hikâye, Ne Evet Ne Hayır hikâyesinde olduğu gibi bir iç mektup kurgusuyla yazılmıştır.

Kahraman, iki yıl önce yitirdiği babasına hitaben: “Sana bazı şeyleri anlatamadım.”¹⁷³ diyerek, babasının cenazesinden kendisinde yaşadığı değişime kadar genel olarak hayat hakkındaki sıkıntılarını dile getirir.

Mektupta kahraman, ‘iki cami arasında beynamaz’ olarak kendisini tanımlar ve mektubu yazma nedenini de ‘Karışık ruhumun kapıldığı samimiyet buhranlarından biri.’ olarak ortaya koyar.

Hikâyede, ‘varoluşçu bir bunalım’ yaşadığını belirten kahraman babasını sert, cahil ve çocuklarıyla ilgilenmekten uzak bir insan şeklinde resmeder.

2. 3. 8. Demiryolu Hikâyecileri - Bir Rüya

Hikâyede, uzak bir kasabada bulunan bir demiryolu istasyonunda yaşayan ve yazdıkları hikâyeleri satarak geçinen üç hikâyeci vardır. Hikâye kahramanı, bir Yahudi ve bir genç kadından oluşan bu üçlü, savaş yılları olduğu için ya satamamakta ya da konusu bayat olduğu için müşterilerle tartışmaktadırlar.

Hikâye kahramanı genç kadına âşık olur. Bunun yanında istasyon şefiyle arasının açılması; istasyondaki simitçi ve ayrancılarla bozuşması sonucu oluşan huzursuzluğundan dolayı artık iyi hikâyeler yazamamaktadır.

Gün geçtikçe hastalığı artan genç Yahudi ölür ve kahramanımız genç kadınla bir arada yaşamak ister; fakat genç kadın bir trene binip gitmiştir. Sonrasında istasyon şefi onun işe yaramaz biri olduğunu söyler ve hikâyeleriyle ilgilenmez. Oradan ayrılarak başka bir yere gitmek ister fakat gidecek bir yeri yoktur. Artık trenlerin de geçmediği bu istasyonda kalarak hikâyelerini yazmaya devam etme kararı alır; fakat yazdığı hikâyeleri okutacak bir okuyucu bulamaz ve hikâyenin finalinde: “Ben

¹⁷³ Oğuz Atay, *Korkuyu Beklerken*, s. 171

buradayım sevgili okuyucum, sen nerdesin acaba?”¹⁷⁴ diyerek hayatta yalnızlığını ve mana arayışını ifade eder.

2. 4. Oyunlarla Yaşayanlar

Emekli tarih öğretmeni Coşkun Ermiş, içindeki sese kulak vererek emekli olur ve kendini oyunculuk işine kaptırır.

Coşkun Ermiş’in, ailesinin maddî manevî sıkıntılarını göz ardı ederek yazdığı ve oynadığı oyunlardan dolayı, eşi Cemile Hanım hoşnut değildir. Evine gelen arkadaşlarıyla, eşinin kazandığı paraları bu oyunlara harcayan Coşkun, eşi Cemile Hanım’la bir çatışma içine girer ve Cemile Hanım, Coşkun’u içine girdiği oyun dünyasından çıkarıp gerçek hayata çekmeye çalışır.

Coşkun, evinde yaşadığı huzursuzluktan dolayı tiyatrodan arkadaşı ve Cemile gibi onu oyunlarından koparmayı değil; bilakis oyunlarına dâhil olan Emel’e gider.

Bir süre sonra Cemile’yle arasındaki ilişki fiilen biten Coşkun; kayınvalidesi, Saadet Nine’nin ölümü üzerine: “Bu evden Saadet Nine gibi götürülmek istemiyorum anlıyor musun? Şimdi gitmek istiyorum.”¹⁷⁵ diyerek Emel’e gider; fakat Emel’in onu evine göndermek istemesi üzerine hayal kırıklığına uğrar.

Kendine ve hayatına dair sorgusunu gittikçe derinleştiren Coşkun sonunda ‘hayatıma kendi ellerimle son vereceğim’ dese de ‘kalbi’nden dolayı ölür. Saffet bunu oyunun sonunda: “Biraz kalbi vardı. Evet, gerçeği açıklamak zorundayım: Coşkun Ermiş, kalbi olduğu için ölmüş bulunuyor. Hayat oyunlarını gereğinden fazla ciddiye alan merhum, ölümü de aynı ciddiyetle karşıladı. (...) Coşkun öldü. Çünkü oyunlar, onun için bir ölüm kalım meselesiydi.”¹⁷⁶ der.

¹⁷⁴ A.g.e. , s. 196

¹⁷⁵ Oğuz Atay, *Oyunlarla Yaşayanlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 99

¹⁷⁶ A.g.e. , s. 108

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEMATİK YAPIYI OLUŞTURAN VAROLUŞSAL ÖĞELER

Varoluşçuluk, çalışmamızın birinci bölümünde de belirttiğimiz üzere, üzerinde fikir birliği sağlanmış ve sınırları belirlenmiş net bir tanıma sahip olmamakla birlikte genel kabulleri olan felsefi bir sistemdir.

Varoluşçuluğun net bir tanımı olmamakla birlikte, öğretisi; J. P. Sartre, K. Jaspers, M. Heidegger ve G. Marcel gibi düşünürler tarafından savunulmuş olan çağdaş felsefe okulu, insan varoluşu ile doğal nesnelere ait varlık türü arasında ki karşıtlığı büyük bir güçle vurgulayan, iradesi ve bilinci olan insanların, irade ve bilinçten yoksun nesnelere dünyasına fırlatılmış olduğunu öne süren felsefe okulu olarak tanımlanır.¹⁷⁷

Varoluşçuluğun ortaya çıkışı ve yayılışının tarihsel ve sosyolojik nedenleri incelendiğinde; ortaya çıkışının modernitenin akılcılık, nesnellik ve tümelliğine karşı varoluşun; öznellik ve bireysellikte aranması gerektiğini ifade eden Kierkegaard, Nietzsche ve Husserl gibi düşünürlerle uzandığı yayılışının ise insan varlığını hiçe sayan Birinci Dünya Savaşı, akabinde 1929 Krizi ve İkinci Dünya Savaşı sürecinde varoluşun veya insan varlığının boşunallığını ve anlamsızlığını getiren bireysel ve toplumsal umutsuzluk atmosferinde Heidegger, Sartre, Camus gibi felsefecilerin öncülük ettiği görülecektir.

Paul Tillich, varoluşçu düşüncenin çabasını insanların gerçeklikten yabancılaştığı bir ortamda hayata yeni bir anlam bulmanın umutsuz bir gayreti olarak tanımlar¹⁷⁸ ki varoluşçu felsefenin, yaşadığı dünyaya yabancılaşmış ve bulunduğu noktada hayata dair anlamlandırmada koordinatlarını saptayamayan ve bu anlamsızlık girdabında boğuşan insana olan vurgusu, psikoloji bilimini de etkilemiş ve varoluşçuluğu ve öğretinin kabullerini referans kabul eden varoluşçu psikoloji ve klinik uygulaması olan varoluşçu psikoterapi alanları dikkatlerini, giriş bölümünde

¹⁷⁷ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 975

¹⁷⁸ Kemal Sayar, “Anksiyete: Özgürlüğün Baş Dönmesi”, *Defter*, 39, 2000, s. 72

ayrıntılıandırığımız gibi, varoluşun sınır olguları veya varoluşçu psikodinamikler olan ölüm, anlamsızlık, özgürlük ve yalıtım üzerine yoğunlaştırmışlardır.

Bu noktada çalışmamızın ana sorunsalını oluşturan Oğuz Atay'ın eserlerinde ölüm fenomeninin anlamlandırılışı problemine geçmeden önce, kahramanların ölüm algısını etkileyen ve yapıtların ortak ve ana izleğini oluşturan bu sınır olguların izini Oğuz Atay'ın metinlerinde sürmenin gerek kahramanların bilinçli bir eylem olarak ölümü seçişlerini, gerekse ölüm olgusunu anlamlandırılışlarını açıklamak adına elzem olduğu kanaatindeyiz.

3. 1. Kaygı:

Kaygı, Oğuz Atay'ın eserlerinde varoluşsal sorgu içinde olan bireylerin sürekli yaşadıkları bir gerilim halidir. Metin çözümlemesine başlamadan önce kaygı (Anksiyete, Angst) kavramının ne olduğunu açıklamakla başlamanın varoluşçu literatür açısından korku kavramıyla ilişkilendirilmeyen bu kavramın açıklanmasında faydalı olacağı düşüncesindeyiz.

Kaygı veya eş anlamıyla anksiyete canlılarca deneyimlenen korku, gerilim, sıkıntı halidir. Buna karşın varoluşçu literatürde ise kaygı insan varlığına içkin ontolojik bir özelliktir. O varlığın merkezine yönelik bir tehdittir. Bu yönüyle anksiyete yakında duyumsanan bir hiçlik ya da yok oluş yaşantısıdır. Kaygı yok oluşun varoluşsal farkındalığıdır.¹⁷⁹

Korku ve kaygı arasındaki temel fark, korkunun bilinçli olarak tanınan belirli bir tehdit karşısında ortaya çıkan bir tepki olmasına karşın; kaygının kaynağı bilinmeyen, objesiz tehlikelere karşı verilen ve bireyin varlığı için gerekli değerlerin tehdit edilmesi halinde yaşanan bir hâl olmasıdır.

Kaygı, Kierkegard'a göre her zaman özgürlüğe yönelimli olarak anlaşılmalıdır. Özgürlüğü insan gelişimin amacı olarak tanımlayan düşünür özgürlükle insanın özünde serili imkânlarla atıf yapmaktadır. Her imkânın gerçekleşmesinde kaygı saklı olarak vardır. İmkân yani 'yapabilirim' gerçekleşmeden önceki durak kaygıdır.

Heidegger ise varololuşçuluk içinde kendine özgü terminolojisiyle korku / kaygı ayrımını yapar. Düşünürü göre korku nesnesini bildiğimiz şeylerden çıkan ruh durumudur.¹⁸⁰

Heidegger'e göre kendisi, kendisi olmayan ve dünya hakkında soru sorabilen ve tek varlık olan Dasain, dünya-içinde-varlık olarak otantik bir varlık değildir ve orada-varlık olmaktan çıkıp kendisinde-varlık yani otantik olabilmesi Dasain'ın kaygıyı yaşamasına bağlıdır.

Heidegger'e göre Dasain, ne zaman kaygıya kapılırsa, o zaman dünya-içinde-varlık olduğunu anlar. Günü-birlik-yaşamda Dasain kendisi hakkındaki varoluşsal

¹⁷⁹ Kemal Sayar, "Anksiyete:Özgürlüğün Baş Dönmesi", *DeFTER*, 39, 2000, DeFTER 72

¹⁸⁰ Abdülkadir Çüçen, *Heidegger' de Varlık ve Zaman*, s. 248

kaygısı ve endişesi sonucu kendini dünya-içinde-varlık görmesine neden olur. Kaygıyla yüzleşmek dünya-içinde-varlık olmak demektir. Dünyayı kavramsal anlamının yerine ontolojik anlamak için varlığın kendisinde endişe duyması gerekir.

181

Endişe veya kaygı sonucu kendi tekliğine kavuşan Dasain kendi olanaklarını anlayan ve onları seçme özgürlüğüne sahip varlıktır. Endişe Dasain'ı özgür yapar. Ve onu kendi varlığın özgürlüğüyle yüzleştirir.¹⁸²

Özetle kaygı Heidegger'e göre otantik varoluşa kavuşmak için Dasain'ı harekete geçiren olumlayıcı bir ruh halidir. Dasain, dünya-içine-atılmış-varlık olarak, kendi ruh durumlarıyla özellikle kaygıyla yüz yüze gelmesiyle otantik varoluşa ulaşır¹⁸³. Bu anlamda kaygı insanı nesne olmaktan, özne olmaya yönelten esas maceranın içine sokan temel bilgidir.

Oğuz Atay'ın eserlerin de kahramanlar sürekli bir varoluşsal kaygı içinde yaşarlar. Kendi Ben'inin ücrasında yaşayan ve gündelik hayatın patolojisi içinde, Ahmet İnam'ın tabiriyle 'vıdı vıdı dünyası'nda, kendini otantik olarak yaşayamayan bu kahramanlar ontolojik bir sıkıntının pençesinde dirler.

Tutunamayanlar'da 'hayat acemisi, boş hayaller kumkuması' Selim Işık, bu ontolojik muhasebeyi yapar ve bir türlü yaşayamadığı kendi Ben'inden ötürü yaşadığı sıkıntı sonucunda intihar eder.

Turgut'un, Selim'in ölümünün ardından ona dair bütüncül bilgiye ulaşma aşamasında bulunduğu Selim'e ait notlardan birinde 'Ne yapmalı' başlıklı yazı Selim'in yaşadığı varoluşsal sorguya bir örnektir. Selim'in:

Ne yapmalı ? Bugüne kadar sürdürdüğüm gibi çevremdeki kişilerin davranış ve tutumlarını bilinçsiz bir aldırmaçlıkla benimseyerek bu renksiz, kokusuz varlıkla yetinmeli mi yoksa başkalarından farklı olan, başkalarının istediğinden çok farklı köklü bir eylem isteyen, gerçek bir insan gibi bu miskin varlığı kökten değiştirmeli mi?¹⁸⁴

biçimindeki notu, yaşadığı ontolojik sorguyu açıklar.

¹⁸¹ A. g. e. , s. 80

¹⁸² A. g. e. , s. 80

¹⁸³ A. g. e. , s. 89

¹⁸⁴ Oğuz Atay, *Tutunamayanlar*, s. 93

Roman boyunca kendi ontolojik varlığını anlamlandırmaya çalışan ve bundan uzaklaştıkça yaşadığı hiçlik kaygısıyla boğuşan Selim Işık 'Ne Yapmalı' adlı yazısında kendini gerçekleştirmek için yapılacak çalışmaları da: 'kendini iyi tanımak, kendini eleştirmek ve dış etkenlerin uyutucu durgunluğuna kapılmamak' olarak tespit eder.

Varoluşçuluğa göre gündelik yaşamda etkin özneler ya da kendi yaşamını yönlendirebilen kimseler olarak davrandığımızda, yani özneliğimizi yaşadığımızda varlık olarak yer alıyoruz demektir.¹⁸⁵ Heidegger'in otantik yaşam olarak adlandırdığı bu yaşam biçiminde kişi tercih yapma ve tercihlerini yaşama noktasında belirleyicidir. Kişinin kendi tercihleri doğrultusunda değil de toplumsal mütegalibenin istekleri doğrultusunda yaşayıp varoluş kaygısıyla karşılaştığında karşında iki seçenek bulunmaktadır. Ya bu kaygıya katlanmanın, başa çıkmanın yollarını öğrenerek otantik bir varoluş seçeceğiz ya da bu kaygıyı yaşamamak için otantik olmayan var olmama yollarını, biçimlerini seçerek kendimiz kandırma yoluna gideceğiz. Varoluşsal kaygıdan kaçalım derken dünya içindeki varlığımıza gözlerimizi kapadığımızda bu kez de nevrotik kaygının pençesine düşeriz. Nevrotik kaygıyla, insan olmanın sorumluluklarını üstlenmemekten kaynaklanan suçluluğun yarattığı hastalıklı ruhsal belirtilere açık hale geliriz.¹⁸⁶

Selim Işık benliğini korumak istemiş; fakat 'kötü bir resim asarım korkusuyla hiç resim asmamış, kötü yaşarım diyerek hiç yaşamamıştır'.¹⁸⁷ Bu yaşanmamış hayattan duyulan suçluluğu ise "(...)neresini düzelteceğimi bilmediğim bir yaşantıyı sürdürmenin anlamsızlığını seziyorum yok olmaya doğru hızlı bir gidişin farkındayım henüz koruyabildiğim bazı özelliklerim varken daha insan olduğumu hissederken bu gidişe bir son vermeliyim"¹⁸⁸ sözleriyle ifade eder.

Turgut Özben de arkadaşı Selim Işık'ı araştırırken onun intiharına neden olarak, Selim'in varoluşsal kaygılarını görür: "Selim olarak yaşamının imkânsızlığını görünce, hayatın hızlı akışı içinde, küçük anları sonuna kadar yaşayamayacağını

¹⁸⁵ Erol Göka, "Hümanistik Psikoloji Açısından Kaygı Sorunsalı ve Kendini Gerçekleştirme Kavramı", *Doğu-Batı*, 6, 1999, s. 161

¹⁸⁶ A. g. e., s. 161

¹⁸⁷ Oğuz Atay, *Tutunamayanlar*, s. 394

¹⁸⁸ A. g. e., s. 532

sezince, önce büyük bir ümitsizlik ve korkuya kapıldı. Bütün gücüyle varlığını korumaya çalıştı. Sonra da...”¹⁸⁹

Heidegger’e göre günü-birlikteliğinde Dasain’ın kendi ölümüyle yüzleşmesi ve düşüşü, otantik olmayan varlığın ölüme yönelmesidir. Ölüm beklentisi Dasain’ın olanaklarını görmesini sağlar.¹⁹⁰ Ölüm beklentisi sonucu oluşan ontolojik sorgu ve kaygı neticesinde kişi kendine dair bir sorguya girer.

Tutunamayanlar'da ‘yumuşakçalar krallığı’nın bir üyesi olarak karşımıza çıkan ve “Önde bir salon-salamanje, arkada iki yatak odası, koridorun sağında mutfak-sandık odası-banyo, içeride uyuyan karısı ve çocukları, parasıyla orantılı yararlandığı küçük burjuva nimetleri”¹⁹¹ yaşayan Turgut Özben ; “Tam şirketin muhasebecisinden onbin peşin yirmibeşbine bir araba almak üzereyken, tam direksiyon kursuna başlayacakken, tam bir kat parası biriktirmenin gerekliliğini düşünürken...”¹⁹², üniversiteden arkadaşı Selim Işık’ı kaybetmesiyle başladığı Selim’i araştırma işi aynı zamanda kendi özbenliğine yaptığı bir varoluşsal yolculuk olacaktır.

Turgut Özben, araştırdıkça derinliğindeki Ben’inin sesini duyacak ve otantik olmayan hayatından yavaş yavaş uzaklaşacaktır: “Henüz basit bir ağrı sanıyordu göğsündeki sıkışmayı. Kendine acımaya başlamıştı bile.”¹⁹³ sözleriyle Turgut’un yaşadığı hayata dair oluşan hoşnutsuzluğu vurgulanır ve yaşadığı ontolojik muhasebede Selim Işık’la yaşadığı hayali diyaloglarla Turgut, Selim’le özdeşleşmeye başlar.

Turgut ve Selim’in diyaloglarında, Selim Turgut’u varoluşsal muhasebeye davet eder ve romanın ileriki bölümlerinde de belirtileceği gibi Selim, Turgut’un ontolojik babası olur: “Ben de dişlilere ceketimi kaptırdım. Eteğimin ucundan bağlandım bu düzene. Ceketini çıkarmadan olmaz. Ceketini çıkarma talimatı verilmedi daha. Çıkar üstündekileri kurtul bu düzenden. Olmaz Selim: çırılçıplak kalırım sonra. Tutunacak bir yer bulamam sonra.”¹⁹⁴ diyalogu bu ilişkinin bir izdüşümüdür.

Turgut ontolojik yolculuğu esnasında yaşadığı çatışma ve kaygıyı: “Daha düne kadar bir başka yaşantı sürdüren ben, ölümden kaçarken ölümün kucağına düşen ben,

¹⁸⁹ A. g. e. , s. 630

¹⁹⁰ Abdülkadir Çüçen, *Heidegger’ de Varlık ve Zaman*, s. 87-88

¹⁹¹ Oğuz Atay, *Tutunamayanlar*, s. 26

¹⁹² A. g. e. , s. 30

¹⁹³ A. g. e. , s. 249

¹⁹⁴ A. g. e. , s. 307

ucuz yaşantıların asıl kahramanı, ucuz şövalye romanlarının nesli tükenmiş son temsilcisi ben bunu nasıl yapacağım? Ucuz geçmişimi nasıl inkâr edeceğim? Son aylarda kurmuş olduğum yumuşakçalar krallığının nimetlerini nasıl terk edeceğim?”¹⁹⁵ sözleriyle dile getirirken, Turgut’ta oluşan bu varoluşsal farkındalık ve kaygı, otantik varlığını seçerek, eski yaşantısını terk etmesiyle sonuçlanacaktır. Turgut, hayali arkadaşı ya da Yıldız Ecevit’in ‘iç-ben’ , Tatjana Seyppel’in tanımıyla ‘alter ego’su olan Olric’le olan diyaloglarında: “Artık yaşamak istemiyorum Olric. Onların istediği gibi yaşamak istemiyorum. (...) Sonum geldi Olric. Kendime yeni bir önsöz yazmak istiyorum. Yeni bir dil yaratmak istiyorum. Beni kendime anlatacak bir dil. (...)”¹⁹⁶ sözleriyle Turgut yaşadığı varoluşsal kaygı ve muhasebeyi ifadelendirir.

Heidegger’e göre günü-birlik-yaşamında Dasain, çoğulluk içinde kaybederek onların boş konuşmasıyla kendini dinlemeyi ve vicdanının sesine uymayı unuttur.¹⁹⁷ Dasain, gündelik yaşamda kendini halktan ve kalabalıktan biri olarak seçer ve kendi olma tarzının üstünü örter.

Turgut Özben de gündelik hayatın koşturmacası ve yumuşakçalar krallığının nimetleri için uğraş verirken unuttuğu kendi Ben’ini, Selim’i araştırırken tekrar bulmuş ve Selim Işık’ın ölümü onun ontolojik kaygıyı yaşaması ve varoluşun sorgulaması için bir katalizör olmuştur. Romanın ilerleyen bölümlerinde Turgut’un yanında müşahhas bir varlık olarak beliren, ona bu içsel yolculuğunda eşlik eden Olric’le bir diyalogunda Turgut, benliğinden uzak geçirdiği önceki yaşantısını terk etmeye hazırlanırken: “Burada güzel günler geçirdiğimizi inkâr edemezsin Olric. Burada yaşamının rahat bir yanı olduğunu sen de biliyorsun. Belki bu arada seni çok ihmal ettiğim olmuştur. Fakat, her zaman varlığını hissettiğim de bir gerçektir. Seni hiçbir zaman yanımdan ayırmadım.”¹⁹⁸ sözleriyle eski hayatına, dahası öz-benliğine dair bir özeleştiri yapar.

Tehlikeli Oyunlar romanında da eşinden ayrıldıktan sonra bir gecekonduya yerleşip orada yaşamaya başlayan Hikmet Benol, Oğuz Atay’ın diğer kahramanları gibi ontolojik kaygılar yaşayan biridir. Hikmet Benol ”Ben kimdim ve kimi canlandırıyordum ?”¹⁹⁹ sorusuyla, yaşadığı ontolojik arayışı ve sıkıntıyı dile getirirken, Tutunamayanlar romanında Turgut Özben’in iç yolculuğunda kendisine refakat eden

¹⁹⁵ A. g. e. , s. 349

¹⁹⁶ A. g. e. , s. 353

¹⁹⁷ Abdülkadir Çüçen, *Heidegger’ de Varlık ve Zaman*, s. 89

¹⁹⁸ Oğuz Atay, *Tutunamayanlar*, s.563

¹⁹⁹ Oğuz Atay, *Tehlikeli Oyunlar*, s.107

Olric gibi Hikmet Benol da Hüsametdin Tambay adında emekli bir albay olarak karşımıza çıkan iç-benliğiyle sürdürür yaşamını.

Hikmet Benol içinde bulunduğu hayatı: “Ben, gecekonduda yaşayan ve insanlıktan emekliye ayrılmış bir adamım. Bakkal defterim var, kira kontratım var. Ev sahibine, hepiniz gibi-burasına dikkatiniz çekerim: Hepiniz gibi-kiramı ödüyorum. O halde ben varım. Cogitosus ergo sum (...)”²⁰⁰ şeklinde tanımlayıp varlığını ispata çalışırken aslında romanın ilerleyen bölümlerinde sevgilisi Bilge’ye yaşadığı gecekonduyu anlatırken, Bilge’nin şaşırıp ”Gerçekten de böyle bir yerde mi yaşıyorsun ?”²⁰¹ sorusuna verdiği “Gerçekten yaşamadığımı söylemiştim.” şeklindeki ironik cevabıyla içinde bulunduğu hayata dair sıkıntıyı ve sorgusunu ifade eder.

Hikmet Benol’un yaşadığı hayata ilişkin ontolojik kaygıları ve yaşadığı sıkıntı tıpkı Selim Işık’ta olduğu gibi onu intihara sürükleyecektir. Tıpkı Selim’in; “Eskiden, buhranlı gecelerimin sabahında, güneşin doğuşu beni sakinleştirirdi. Şimdi sıkıntı veriyor: yeni bir güne başlamanın sıkıntısı.”²⁰² şeklinde ifade ettiği otantik yaşanmayan hayatından duyduğu sıkıntıyı Hikmet Benol “Mış gibi yapmaktan usandım albayım.”²⁰³ şeklinde ifade eder ve tıpkı Selim gibi yaşadığı ontolojik kaygıdan kurtulmak için ölümü seçer.

²⁰⁰ A. g. e. , s. 119-120

²⁰¹ A. g. e. , s. 139

²⁰² Oğuz Atay, Tutunamayanlar, s.597

²⁰³ Oğuz Atay, Tehlikeli Oyunlar, s. 409

3. 2. Fiziksel ve Varoluşsal Korkular

Daha öncede belirttiğimiz gibi, korku kaynağı belli olgulardan dolayı yaşanan heyecansal ruh hâlidir. Oğuz Atay'ın kahramanları da bu ruh hâlini yaşarlar.

Selim Işık çocukluğundan itibaren bu korkuları yaşar. Çocukluğunda dış dünyadan duyulan bir korku söz konusuysen giderek insanlardan, toplumdaki ve sonuçta yaşamaktan duyulan bir korkuya dönüşen bir ruh hâli söz konusudur. Selim Işık şarkılar bölümünde yaşadığı korkuların kaynağını açıklar:

Sevmedim okulu önce,
“Öğretmenim” tutmadı yerini annemin (bence)
Beni çingenelere vermek istemeseydi
Babam, bir devanası gibi
Görünen öğretmenden kaçırdım (ne iyi olurdu).
Korkuyu
Bahçedeki huysuz ve parlak kanatlı
Horoz tanıttı bana.
Bir de öğretmenim Rânâ.
Kulağımı çekerim, konuşma, terbiyesiz,
Yakarım ağzınızı, çişim geldi dersiniz.
Kırırım notunuzu haylazlık ederseniz
Yarına satır satır ezberlensin dersiniz.
Yorganı üstümden attım o gece,
Çıplak ayakla taşlara bastım o gece. Kırk derece
Ateşim çıksın diye bekliyordum. Sakın
Göndermesin babam beni okula yarın,
Olur mu Allahım-Allahım diye başlamışken
Dua edeyim hemen:
.....
Ve beni azarlayan kapıcımız Kanbere
Ve beni bahçede korkutan horoza
Ve ezberimi bilmesem ceza

Verecek öğretmene
Rahatlık verme.²⁰⁴

Selim Işık'ın Süleyman Kargı tarafından yazılmış izlenimini verdiği açıklamalar bölümünde de Selim'in yaşadığı korkuların listesi vardır: “Selim bu mısralarda geçen horoz ve öğretmenden başka, attan, şimşekten, frenkeştany ve kurt adamdan -özellikle kurt adamdan- köpekten, uçurumdan, karanlıktan, ağaca çıkmaktan, yalnız kalmaktan, ölüden, denizden, cenaze levazımatçılarından -özellikle dükkânlarından- ve takma dişlerden korkardı.”²⁰⁵

Selim Işık'ın çocukluğunda yaşadığı dış dünyaya ait korkuların yerini giderek toplumdaki duyulan korkular alır. Kendi Ben'ine karşı 'onlar' imgesi ile ifadelendirilen bu yabancılaşma ve korku Selim'i ezilenler ve onlar şeklinde bir sınıflandırmaya götürecektir, tutunamayanlar tutunanları yargılayacaktır: 'kalpleri temiz olmadığından herkesi kötü sanan, günahsız ve günahkâra bir fark gözetmeden kötülük eden, duygulu çekingenliği korkaklık sayan, samimiyeti yaltaklanma sanan kendilerine açılan saf bir kalbi zaaflarından istifade edilecek, istismar edilecek bir akılsız sayan' onlardan intikamını bir mahkeme salonunda alacaktır: "Bir gün bütün değer yargıları değişecek ve yargılananlar yargıç, eziyet edenler de suçlu sandalyesine oturacaklardır.”²⁰⁶

Selim ve Selim gibi onların kötülüklerinden zarar gören 'akıllı ya da akılsız bütün ezilenler', 'Deli Rüstem, gâvur diye horlanan Altan, Mimar Celal Uluer, zavallı Ayhan, Orhan Bey, Saffetlerin üçüncü hizmetçisi Kezban' gibi ezilenlerin yargıç kürsüsünde bulunacakları bu mahkemede: “(...) insanı bu koca dünyada yalnız bırakarak arkadaşlık dostluk sevgiyle uzatacakları sıcak bir elleri olmayanlar yani elsiz gözsüz akılsız kalpsiz ve kansız gerçek sakatlar yani onlar onlar onlar onlar onlar onlar onlar ... karşımızda oturacaklar.”²⁰⁷ dır.

Selim gibi ezilenlerin onları yargıladığı bu mahkeme sahnesi: “Aramızda hukukçu olmadığı için söz uzatılmadı, sanıkların kendilerini savunmalarına izin verilmedi. Gereği düşünüldü. Sanıkların ellerinden başarılarının alınmasına

²⁰⁴ Oğuz Atay, *Tutunamayanlar*, s. 120-121

²⁰⁵ A. g. e. , s. 199

²⁰⁶ A. g. e. , s. 221-222

²⁰⁷ A. g. e. , s. 225

oybirliğiyle karar verildi.”²⁰⁸ şeklinde başarısız ve korkutulmuş tutunamayanların başarılı ve korkutan tutunabilmişlerden intikamı ile biter.

Tehlikeli Oyunlar’da, Hikmet Benol korkuları ile yaşamaktadır. Küçüklüğünde de korku filmlerinin yarısında çıkan Hikmet, gördüğü korkunç rüyaların tesiri ile “Benim gibi korkakları rüyalarında bile rahat bırakmıyorlar Albayım.”²⁰⁹ der. Bir başka yerde de Hikmet rüyalarında yaşadığı korkularla ilgili olarak “Bir türlü sonuna gidemiyorduk rüyalarımızın. Korkuyorduk. Korkuyordum. Hayallerinde bile korkar mı insan?”²¹⁰ der.

Hikmet’in korkuları da Selim gibi çocukluğundan başlar ve bu korkular zamanla ‘onlar’ şeklinde müşahhaslaşarak giderek yaşamdan ve toplumdan kaçışa uzanır ve Oğuz Atay’ın Günlük’ünde de ifadelendirdiği gibi “korkunun sonu yabancılaşma” olur ve Selim gibi Hikmet de topluma yabancılaşır.

Hikmet Benol, Oğuz Atay’ın ‘Korku’ adını verdiği bölümde Bilge’ye gerçekte hayallerin karıştığı bir atmosferde: “Onun gibi olmak istemediğim için, gülünç olmaktan korktuğum için... (...) Korkuyorum Bilge. Oysa büyük işler yapmak istiyorum.”²¹¹ der. Hikmet korkuları yüzünden uzaklaştığı ve gittikçe kendi şizoid dünyasında gömüldüğü hayatı ile ilgili olarak da Bilge’ye: “Korkuyu yenmek istiyorum. Kalabalık istiyorum.”²¹² der. Hikmet Benol’un korkusu temelde yaşama korkusudur.

Korkuyu Beklerken adlı eseri de isminden de anlaşılacağı üzere kahramanların varoluşsal ve fiziksel dünyaya ait korkularını işleyen bir eserdir.

Unutulan adlı hikâyede tavan arasında uzun zaman önce, elindeki tabancadan anladığımız kadarıyla, intihar etmiş sevgilisini bulan kadının hikâyesinde, kadın sevgilisinin cesedine fenerle yaklaşır; zira “Ne yapmışsa korkusuna rağmen yapmıştır hayatı boyunca.”²¹³

Korkuyu Beklerken adlı hikâye ise yaşamdan ve toplumdan duyulan korku sonucunda yaşanan yabancılaşmanın en iyi örneklerinden biridir. Varoluşsal kaygı ve

²⁰⁸ A. g. e. , s. 225

²⁰⁹ Oğuz Atay, *Tehlikeli Oyunlar*, s. 260

²¹⁰ A. g. e. , s. 156

²¹¹ A. g. e. , s. 314

²¹² A. g. e. , s. 315

²¹³ Oğuz Atay, *Korkuyu Beklerken*, s.30

sorguyla korku temasının yekdiğerini doğurduğu bu hikâyede ‘evlilikten ve getireceğı sorumluluktan korkup evlenmeyen, tabiatı sevdiğini göstermek için, medeniyetten kaçan insanların görünüşüne bürünebilmek için, Allah’ın belası ıssız bir yerde ev tutan’ bir adamın yaşadığı ontolojik ve fiziksel korkular anlatılır.

‘Yalnız kaldıkça, yalnız kalmaktan korktukça ... yalnız kalmaktan korktukça’ yalnızlığı artan ve UBOR-METENGA adlı bir örgütten aldığı bir mektupla yaşadığı ölüm korkusu sonucu eve kapanan ve yaşadığı ölüm korkusuyla yaşamsal farkındalığı artan kahramanın, Tutunamayanlar’da Turgut Özben’in, Selim Işık’ın ölümüyle yaşadığı ontolojik muhasebeyi yaşar: “Sanki, kime yazıldığı bile belli olmayan bu mektubu almadan önce yaşamamıştım. (...) Fakat, mesele bu değildi; mesele, bir şeyleri, sıcak bir çorbanın kokusunu duyar gibi hissedebilmektir. Bense bunu hiç becerememişim. Ne tabiatı, ne insanları, ne de olup bitenleri hiç sevmemişim; kendimi bile, kendi yaptıklarımı bile.”²¹⁴

²¹⁴ A. g. e. , s. 61

3. 3. Yalnızlık ve Varoluşsal Yalıtım

Varoluşçu felsefenin etkisinde olan varoluşçu psikolojinin önde gelen kuramcısı ve klinisyenlerinden Irvin Yalom üç tür yalıtımdan bahseder: Kişiler arası, kişinin kendi içinde ve varoluşsal yalıtım.²¹⁵

Kişiler arası yalıtımın genellikle yalnızlık olarak yaşandığını belirten Yalom, varoluşsal yalıtımın ve kişiler arası yalıtımın çözülemez bir biçimde iç içe geçtiğini, kişiler arası birleşmeden çıkmanın bireyi varoluşsal yalıtıma ittiğini belirtir.²¹⁶

Yalom, insanın evrensel çatışması olarak nitelendirdiği birey olma çabasının korkutucu yanının yalıtımla yüzleşmek olduğunu ve yalıtım karşısında dehşete kapılan bireylerin bu korkuyu kişiler arası tarzda hafifletmeye çalıştığını belirtir.

Varoluşçu felsefenin en çok vurgu yaptığı insanın yalnızlığı ve yalnızlığa mahkûm olduğu görüşü, her bireyin varoluşsal anlamda biricikliğinden ve dünyaya fırlatılmış olduğu kabulünden doğar.

Sartre: “İnsan özgür olmaya mahkûmdur, zorunludur; çünkü yaratılmamıştır. Özgürdür, çünkü yeryüzüne geldi mi, dünyaya atıldı mı bir kez artık bütün yaptıklarından sorumludur.”²¹⁷ der. Yalom bu görüşü: “İnsanın kendi anne babası olmasının yalnızlığı. İnsan hayatından sorumlu olduğu derecede yalnızdır.” şeklinde ifadelendirir. İnsanın dünyaya bırakılmışlığından kaynaklanan ve “İnsan kendi kendini seçer.”²¹⁸ sözüyle ifadelendirilen kendini gerçekleştirme olgusunun insanda yarattığı sorumluluk anksiyetesi onun varoluşsal yalıtımı yaşamamasını sağlar. Heidegger bunu “Dünya-içinde-varlıkta her zaman gizli ve saklı olan endişe ne zaman ruh durumu olarak ortaya çıkarsa Dasain’ı ‘onlar’dan ayırarak tekleştirir ve olanaklarını seçme özgürlüğü verir.”²¹⁹, “Dasain kendisini her durumda kendisi olarak seçmesi onun kendisini günü birlik-yaşamdan ayırıştırmasına bağlıdır.”²²⁰ şeklinde ifade eder.

Özetle varoluşçu felsefede kişiler arası yalıtım veya yalnızlık ile varoluşsal yalıtım birbirini doğuran bir yapıya sahiptir.

²¹⁵ Irvin Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, s. 556

²¹⁶ A. g. e. , s. 570

²¹⁷ Jean P. Sartre, *Egzistansiyalizm*, s. 72

²¹⁸ A. g. e. , s. 72

²¹⁹ Abdülkadir Çüçen, *Heidegger’ de Varlık ve Zaman*, s. 80

²²⁰ Abdülkadir Çüçen, *Heidegger’ de Varlık ve Zaman*, s. 58

Oğuz Atay'ın roman ve hikâyeleri insanın kendisi ile ve alışlagelmiş hayat düzeni ile olan ilişkisini söz konusu eder.²²¹ Atay'ın gören, eleştiren kişileri, yoz değer yargılarına uyum sağlayamaz ve böyle bir yaşamda tutunamaz.²²² Atay'ın kahramanlarının yaşadığı yalnızlık ve varoluşsal yalıtım onları megapolün ortasında 'tahta bavul' gibi bırakır. Oğuz Atay'ın yapıtlarındaki tüm kahramanların ortak özelliğidir yalnızlık.

Tutunamayanlar romanında Selim Işık çocukluğundan itibaren yaşadığı ve Oğuz Atay'ın tabiri ile 'kapalı sistem yaratıklarının dış dünya korkusu' şeklinde tezahür eden yaşama korkusu onu gerek fiziksel gerekse varoluşsal anlamda yalnızlığa sürükler.

Selim tarafından kaleme alınan şarkılarda 'bu dünyada yalnızız' sözleriyle ifade ettiği yalnızlığa ve varoluşsal acıya Turgut "Allah'ım neden onu yalnız bıraktın? (...) Neden korkuyu göğsünden çekip almadın?"²²³ şeklinde isyan eder.

Selim Işık, küçüklüğünden itibaren çeşitli korkular yaşamış, sonrasında da "Kötü resim asarım endişesi ile hiç resim asmamış, kötü yaşarım endişesi ile hiç yaşamamıştır." ve bu durum fiziksel ve varoluşsal yalnızlığı da beraberinde getirmiştir. Selim Işık yalnızlığına ve korkularına isyanını: "Aylarca Günseli'ye dokunmaktan korkmamalıydım. Ona sarılırken korkudan titrememeliydim. Okulda kızlar benimle alay etmemeliydi. (...) Ben yalnız bırakılmamalıydım."²²⁴ şeklinde dile getirir.

Yalom'a göre ölüm, en temel düzeyde en yalnız insanî deneyimdir.²²⁵ Ölümle yüzleşmenin getirdiği korku kişiyi tekleştirir ve ontolojik bir muhasebeye girmesini sağlar. Heidegger bu durumu "Ölüm beklentisi, Dasain'ın olanaklarını görmesini sağlar. Ölüm beklentisinde o kendisinde kendisinin olanaklarını anlar ve onların peşinden koşar. Beklenti otantik olanağımızı ve varlığımız anlamlandırır. Ölüm beklentisi Dasain'ı onlardan ayırarak kendi olanaklarını görmesiyle, onu ölüme – doğru–özgür kılar."²²⁶ der. Ölüm, insanoğlunun evrensel çatışması olan birey olma çabasına ve sorumluluktan kaçış için korunaklı bir ada olan; Yalom'un "Yalnız

²²¹ Yunus Balcı, "Oğuz Atay'ın Roman Kahramanları", s. S. 41, <http://egitimdergi.pamukkale.edu.tr/makale/say%C4%B116/4-O%C4%9EUEZ%20ATAY.pdf>41,(22. 02. 2007)

²²² Yıldız Ecevit, *Oğuz Atay'da Aydın Olgusu*, Ara Yayıncılık, 1989, İstanbul, s. 10-11

²²³ Oğuz Atay, *Tutunamayanlar*, s. 199

²²⁴ A. g. e. , s. 455

²²⁵ Irvin Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, s. 561

²²⁶ Abdülkadir Çüçen, *Heidegger' de Varlık ve Zaman*, s. 88

değilim, başkalarının parçasıyım.” şeklinde ifade ettiği inkârın ve yalıtımdan kaçışın maskesini düşüren, varoluşsal yalıtıma girişte bir katalizör görevi görür.

Yalom’un ‘birleşme’ olarak adlandırdığı toplumsal güvenlik alanı Turgut Özben’in yaşamında ‘Yumuşakçalar Krallığı’ olarak karşımızdadır. Selim Işık’ın ölümüyle birlikte Turgut Özben mensubu bulunduğu ve nimetlerinden yararlandığı ‘Yumuşakçalar Krallığı’ndan ayrılır ve tutunamayanların arasına katılır. Özben’de yaşanan bu değişim onu gerek kişiler arası gerekse varoluşsal yalıtıma sürükler. Turgut varoluşsal yalıtımın içine girdikten sonra kendisine refakat eden iç ben veya hayali arkadaşı Olric’le birlikte iç yolculuğuna başlar. Turgut Olric’le bir diyalogunda: “Artık yaşamak istemiyorum Olric. Onların yaşadığı gibi yaşamak istemiyorum. (...) Kendime yeni bir önsöz yazmak istiyorum, yeni bir dil yaratmak istiyorum.”²²⁷ diyerek girdiği varoluşsal yalıtımı ve sorguyu belirtir. Turgut Özben’in de dâhili olduğu Tutunamayanlar burjuva düzeninin kurallarına, değer yargılarına, beğenisine, yaşam biçimine ayak uyduramayan topluma yabancılaşmış, yalnız insanlar olarak karşımıza çıkar.²²⁸

Tehlikeli Oyunlar romanı da Oğuz Atay’ın yalnızlığı ve varoluşsal yalıtımı ağırlıklı birer tema olarak işlediği eserlerinden biridir.

Romanın başkişisi olan Hikmet Benol, yalnızlığını ve yabancılığını Yalom’un ‘Birleşme’ modeline uygun bir tarzda hafifletmeye çalışmış ve başaramayınca da kendisine ve topluma yabancılaşarak intihar etmiştir.

Hikmet Benol, “Yalnızlığın dinini yayıyordum.”²²⁹ diyecek kadar derin yaşadığı yalnızlığından kurtulmak için, insanların içine karışmak ve evlenmek ister; fakat sonrasında ‘ikisi de daha önce toplumun kenarına itilen ve ikisi de küçümsenen’ Sevgi ve Hikmet, başarısız evliliklerinin sonucunda Hikmet giderek kendine yabancılaşır ve “Ben kimdim ya da kimi canlandırıyordum.” şeklinde ifade ettiği yabancılaşması sonucu intihara giden yola girer.

Tehlikeli Oyunlar romanında yalnızlık temasına bir çarpıcı örnek de Sevgi’nin üvey babası olarak karşımıza çıkan Selim Bey’dir. Selim Bey eşi Nazlı Hanım’ın onu terk etmesinden sonra yaşadığı yalnızlığı hafifletmek için çeşitli oyunlar oynar. Bu

²²⁷ Oğuz Atay, *Tutunamayanlar*, s.541

²²⁸ Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*, s. 262

²²⁹ Oğuz Atay, *Tehlikeli Oyunlar*, s. 24

oyunlarda Selim Bey, gelecek yolcusu olmamasına rağmen tren istasyonlarına gider ve gelecek trenleri bekler. Selim Bey'in: "Bu oyuna kısa zamanda alıştım. Arada tren istasyonuna uğrayarak tarifelere bakıyordum. Bazen de telefonla soruyordum; ayrıca, trenin geleceği günde telefon ederek tehir olup olmadığını öğreniyordum."²³⁰ sözleriyle ifade ettiği bu durum, Selim Bey'in yaşadığı yalnızlığı ve yalnızlığını hafifletme çabasını ifade eder.

Korkuyu Beklerken adlı eserinde de Oğuz Atay yalnız bireyleri işler. Beyaz Mantolu Adam hikâyesi, toplumla hiçbir alışverişi olmayan, konuşmayan ve hikâyenin atmosferine dışardan konulmuş izlenimi veren, yalnız ve yabancı bir adamın hikâyesidir. Unutulan adlı hikâyede uzun bir aradan sonra tavan arasında sevgilisinin cesedini bulan kadının, muhtemelen intihar etmiş sevgilisiyle diyaloglarında yaşanmamış veya iyi yaşanmamış bir hayatın muhasebesi vardır: "Birlikte hiç resim çektirememiştik. Bir sürü şey gibi bunu da yapamadık nedense; bir türlü olmadı. Bir koşuşma, durmadan bir şeylerle uğraşma... Neden koşuyorduk, acelemiz neydi? Tavan arasına çıktığı güne kadar, bir şeyin arkasından hep başka bir şey yaptık..."²³¹ Hikâyede ölümle karşılaşma, varoluşsal muhasebenin tetikleyicisi olmuştur. Hikâyenin sonunda ise kadın intihar etmiş sevgilisine: "Seni çok mu yalnız bıraktılar sevgilim."²³² diye seslenir ki bu Tutunamayanlar'da Selim'in, Tehlikeli Oyunlar'da Hikmet'in yaşadığı ve acı çektikleri yalnızlığın sonucunda her üç kahramanın da intiharının hazırlayıcısıdır.

Korkuyu Beklerken hikâyesinde de kahraman ıssız bahçeli bir yerde ev tutmuş yalnız yaşayan biridir. Mektup adlı öyküde ise kahraman patronuna yazdığı mektup da kendini anlatırken: "Aslında çok yalnız bir insanım efendim."²³³ der. Babama Mektup adlı hikâye de ise kahraman babasının ölümünden sonra ona yazdığı mektup da varoluşçu bir bunalım yaşadığını belirtir ve: "Önünde 'hayat' denilen bir taşlık bulunan dağ evimde senin dönemince bilinmeyen ruhsal karışıklıklarımı yaşıyorum, kuyudan su çekiyorum ve eşeğime yüklediğim dallarla ocağımı yakıyorum. Buna 'şimdilerde' kaçış diyorlar babacığım; bir takım toplum sorunlarını çözemeyeceklerini hisseden burjuva, yani senin anlayacağın şehirdeki günlük yaşamın geleneklerini

²³⁰ Oğuz Atay, *Tehlikeli Oyunlar*, s. 207

²³¹ Oğuz Atay, *Korkuyu Beklerken*, s. 33

²³² A. g. e. , s. 34

²³³ A. g. e. , s. 105

benimseyen aydınlar böyle yapıyormuş.”²³⁴ diyerek yaşadığı varoluşsal yalıtımı ve yalnızlığı ifade eder.

²³⁴ A. g. e. , s. 182

3. 4. Benliğin Bölünüşü ve Üst Ben Tasarımı Olarak Olric ya da Hüsamettin Tambay

Otto Rank; yaşam boyunca karşılaşılan tüm ayrılık streslerinin, çocuğun anneden ayrılması yani doğumuyla oluşan doğum travmasına bağlar. Rank'a göre insan ancak doğum travmasını yeterince sağlam bir şekilde atlatacak bir güce ulaştığında kendi olabilir. Ayrılmayı başarabilmek aynı zamanda öteki insanın farklı inisiyatiflerinin kaynağı olan ayrı bir birey olarak da tanınması anlamına da gelecektir. Rank'a göre erişkinlikte anne ve genel olarak ebeveynin yerini toplum alır. Cemaat karşısında birey olma, kendi gerçeğini gizleyerek itaat etmenin tüm hesapçı kolaylığını bir kenara iterek ayrılığın büyük zararlarını, çıkarlardan mahrum edilmeyi göze alma gücünü gerektirecektir. Özne birey olma daima kaygılı bir var olma tarzıdır. Masterson ise birey olma sürecinde, biyolojik olarak henüz bağımlı bir varlık olan çocuğun, zayıf bağımsızlaşma ve bireyleşme eğilimlerinin engellenmesi durumunda, kişiliğin önemli bölümlerinin gelişmeyeceğini ve sonuçta saf haz beni gelişmeyen bu bireylerin ise bağımlı ilişkiler geliştireceğini belirtir.²³⁵

Oğuz Atay'ın eserlerinde de ortak olarak, hayatın taleplerine bir türlü karşılık veremeyen, zihinsel tasarımlarına maddî bir karşılık bulamayan, bu dünyada davranamayan, bu yüzden acı çeken ya da gülünç duruma düşen kahramanlara tutunamayanlara rastlamaktayız. Yazarın 'tutunamayanlar' veya 'ruh proleteryası' olarak sınıf kimliği verdiği bu grubun hayat karşısında kendisini konumlandırma çabaları ve Rank'ın cemaat karşısında birey olma çabası olarak tanımladığı benlik mücadelesi eserlerin ana sorunlarındandır.

Oğuz Atay'ın gerek tarihsel-toplumsal gerekse ontolojik koordinatlarını belirleyememiş bu kırılmalı entelektüel kahramanları dış gerçekliğe yabancılaştıkları ölçüde kendi iç benliklerine yönelir ve varoluşçulukta 'Self Aktüalizm' denilen kendini gerçekleştirme yolculuğuna başlarlar.

Oğuz Atay'ın iki romanında da iç benlikleri müşahhas bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazarın yalnızlık ve oyun-gerçek karşıtlığını ağırlıklı birer

²³⁵ Saffet Murat Tura, *Şeyh ve Arzu*, s. 111

tema olarak kurguladığı bu romanlarda, yalnız bireylerin hayat-oyun serüvenlerinde yol arkadaşları bu iç benlikleridir.

Tutunamayanlar romanı “Olay XX. yüzyılın ikinci yarısında, bir gece, Turgut’un evinde başlamıştı. O zamanlar daha Olric yoktu, daha o zamanlar Turgut’un kafası bu kadar karışık değildi.”²³⁶ sözleriyle başlar. Romanın ilerleyen bölümlerinde o zamanların “Hüsnü Beyle Mürüvvet Hanımın biricik oğlu, modern mimarlığın en üstün yapıtlarından sayılan küçük burjuva tapınağının sayısız cilalı tuğlalarından biri, bir karı ve iki çocuğun sorumlu saymanı, kayalımehmetlihulkibeylikapıcılıbakkallı-arabalı karmaşık ağın ana düğümü”²³⁷, yani küçük burjuva yaşam biçiminin başarılı ve tutunan imgelerinden biri olan Turgut Özben’in, yakın arkadaşı Selim Işık’ın intiharı sonucunda yaşadığı değişim ve tutunanlardan tutunamayanlar safına geçişinden kaynaklı kafa karışıklığının henüz yaşanmadığı, dolayısıyla Heidegger’in ‘gündeliğin sıradanlığı’ olarak tanımladığı, uyutucu dış dünyaya bağlı olduğu zamanlar olduğu görülür.

‘O zamanlar henüz Olric yoktur.’ Turgut Özben’in ilerleyen bölümlerde evini terk etmeye hazırlandığı sıralarda Olric’e: “Burada güzel günler geçirdiğimizi inkâr edemesin Olric. Burada yaşamanın rahat bir yanı olduğunu sen de biliyorsun. Belki bu arada seni ihmal ettiğim olmuştur. Fakat her zaman varlığını hissettiğim de bir gerçektir. Seni hiçbir zaman yanımdan ayırmadım.”²³⁸ sözleriyle gündeliğin sıradanlığı içinde ihmal edilen Turgut Özben’in iç benliğine bir sesleniştir. Turgut Özben’in otantik yönü veya iç benliği olan Olric ortaya çıkışından sonra, Turgut Özben’in gölge arkadaşı olarak varlığını devam ettirir ve Olric’in gelişile birlikte Turgut Özben’in mensubu bulunduğu yumuşakçalar krallığına dair öz eleştirel tutumu had safhaya ulaşır.²³⁹

Tehlikeli Oyunlar romanında ise bu iç benliğin niteliği daha farklıdır. Turgut Özben’in iç yolculuğunda ve kendini tanıması aşamasında ona arkadaşlık eden iç benliğin Tehlikeli Oyunlar’da bir iç benden ziyade yalnızlıktan dolayı müşahhas bir varlık olarak uydurulmuş bir hayal arkadaşı olarak karşımıza çıkar.

²³⁶ Oğuz Atay, *Tutunamayanlar*, s. 25

²³⁷ A. g. e. , s. 537

²³⁸ A.g. e. , s. 563

²³⁹ Ahmet Terzioğlu, “Tutunamamacılık: Oğuz Atay ve ‘Tutunamayanlar’ üzerine”, *Mesele Dergisi*, 7, İstanbul, 2007, s. 32

Hikmet Benol “Size ihtiyacım olduğum için yarattım emekli albayım.”²⁴⁰ diyerek albayın kendi zihninde yarattığı bir figür olduğunu belirtir. Hikmet romanının bir başka yerinde de “Beni anlamadılar, Sermet Albayım beni anlamadılar.(...)”²⁴¹ Sonra, her yerde yasakladılar beni. İnsan içine çıkamadım. Sonunda Hüsamettin Albayım beni seyretmeye razı oldu.”²⁴¹ sözleriyle bir zihin tasarımı olan Hüsamettin Albay’ın işlevini belirtir.

Oğuz Atay'ın eserlerinde benlik probleminin bir diğer yönü de kahramanların yaşadıkları benliğin parçalanması problemidir. Yaşadığı ontolojik muhasebe ve yalnızlığını hafifletmek için evlenen fakat başarısız bir evlilik yaşayan Hikmet'in bütün çabası tutunabilmektir. “Hikmet IV de Bilge'nin sevgilisi. Aynı zamanda gecekondulu kiralı ve oyun yazarı. Hikmet II, evlendikten sonra. Hikmet IV'ü bir süre taşraya sürgüne gönderdi; Hikmet III'ü de akıl hastanesine kapatılarak uzaktan işkence etti. (...) Hikmet III'ün hayatında Kafka'nın kardeşi olarak geçen kimse, aslında Hikmet II'dir. Hikmet II, Sevgi'yle evlenince bütün Hikmetlerden kurtulduğunu sandı ve bunları evinden (ve aklından) kovdu. Saltanat sürecekte yerde, kişiliğine bir bütünlük kazandırmak için gitti Sevgi'ye teslim oldu.”²⁴² Tehlikeli Oyunlar'dan alınmış bu paragraf Hikmet'in farklı hayat şartlarına karşı geliştirdiği kişilik yapıları içinde benliğin bölünmüşlüğüne ifade eder.

Hikmet'in yaşadığı bu bölünme onu yavaş yavaş kendine yabancılaştırır. Hikmet: “(...) bu kadar çok parça içinde artık ‘Ben’ diye bir şey söz konusu olabilir mi? Hepsi dışardan alınmadı mı bunların? Peki o halde ben kimim? Hangi parçamın esiriyim? (...) parçalarımı bir araya getirerek Hikmet olmakta çok zorluk çektim doktor. (...) Bu yüzden değişik duygu ve düşünceler arasında bocaladım, kaderin oyuncuğalı oldum.”²⁴³ sözleriyle bu yabancılaşmayı ve yaşadığı varoluşsal suçluluğu dile getirir.

Son tahlilde; Oğuz Atay'ın kahramanları toplumsal mütegalibeye karşı verdikleri birey olma veya benliklerini otantik bir tarzda yaşama savaşında, yaşadıkları gerek ontolojik gerekse fiziksel yalnızlıktan kurtulmak için bu iç benliklerini kimi

²⁴⁰ Oğuz Atay, *Tehlikeli Oyunlar*, s. 207

²⁴¹ A. g. e. , s. 76

²⁴² A. g. e. , s. 345

²⁴³ A. g. e. , s. 334

zaman bir yol arkadaşı kimi zamanda Hüsamettin Tambay örneğinde olduğu gibi olgun bir şahsiyet, bir akıl hocası şeklinde müşahhaslaştırmıştır.

3. 5. Bir Tutunma ve Sığınma Yeri Olarak Oyunlar

Oyun, Oğuz Atay için anahtar kavramlardan biridir. Eserlerinin ikisinin ismi oyun sözcüğünü içerir: Tehlikeli Oyunlar ve Oyunlarla Yaşayanlar.²⁴⁴

Oğuz Atay'ın Günlük adlı eseri dikkatle incelendiğinde, eserde yazım aşamasındaki dikkatlerini bulmak mümkündür. Oyun kavramı üzerine kapsamlı eserleri bulunan Dr. Eric Berne'nin Türkçeye Hayat Denilen Oyun olarak adıyla çevrilmiş olan kitabı, günlükte: "Games People Play"ı yeniden incelemeliyim."²⁴⁵ notuyla karşımıza çıkar. "Her şey sanatsal düzlemde bir oyundur."²⁴⁶ tespitinin de ifade ettiği gibi oyun kavramı Oğuz Atay'ın oldukça önemseydiği bir kavram ve tekniktir.

İyice tanımlanmış, önceden sezilebilecek bir sonuca doğru gelişen tamamlayıcı, gizli karşılıklı davranış dizeleri içeren oyunların, duygusal yarar sağlama özellikleri vardır.²⁴⁷ Berne'ye göre yalnız kişiler zamanı iki yolla düzenlerler: Etkinlik ve hayal.²⁴⁸ Yalnızlık sonucu, günlük yaşamda özel-yakın ilişkiler kurma olanağı az olduğu ve yakın ilişki biçimlerinin bazılarını oluşturmak, bazı kişilerce olanaksız bulunduğu için toplumsal yaşamda zamanın önemli bir bölümü oyun oynanarak doldurulur.²⁴⁹

Berne'ye göre zamanın doyurucu bir biçimde düzenlenmesi gibi toplumsal işlevlerin yanında bazı oyunlar bazı kişilerin sağlıklarının korunmasında da önemli görevler yüklenir. Bu kişilerin ruhsal durumları o denli güvenceden yoksundur ki, durumları o denli zayıf bir koruma içindedir ki, oyunlarından ayrılmak onları bir anlamda umutsuzluğun, psikozun içine atabilir.²⁵⁰

Tutunamayanlar romanında, Selim Işık toplumla olan bağları zayıflamış ve gerek kişiler arası gerekse varoluşsal yalıtımı yaşayan bir aydındır. Selim, Oğuz Atay'ın diğer kahramanlarında olduğu gibi dış gerçeklikten soyutlandığı ölçüde iç dünyasına dalar. Yıldız Ecevit bu durumu: "Topluma uyum sağlayamayan bireyin sığındığı yerdir iç dünyası. Atay'ın zengin ruhsal özellikler gösteren bireyleri,

²⁴⁴ Tatjana Seyppel, *Oğuz Atay'ın Dünyası*, İletişim Yayınları, 1991, İstanbul, s. 99

²⁴⁵ Oğuz Atay, *Günlük ve Eylembilim*, İletişim Yayınları, 1995 İstanbul, s. 120

²⁴⁶ Yıldız Ecevit, *Türk Edebiyatında Postmodernist Açılımlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 72

²⁴⁷ Eric Berne, *Hayat Denilen Oyun*, Kariyer Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 53

²⁴⁸ A. g. e. , s. 17

²⁴⁹ A. g. e. , s. 67

²⁵⁰ A. g. e. , s. 67

kendilerine gerçek yaşamın dışında soyut bir yaşam kurarlar. Yabancılaştıkları, uyum sağlayamadıkları çağdaş dünyanın maddesel yaşamından uzakta kurguladıkları iç yaşam oyunlarında gerçek benliklerini ararlar.”²⁵¹ sözleriyle belirtir. Yaşamını anlamlı kılmak için birtakım etkinliklerin içine giren insan için üretim dışında kalmak, zamanın akışını duymak, doğal olarak ölümün yaklaştığını düşündürür. Bu korkunun yarattığı boğuntu ve sıkıntı hissine karşı oyun insanın biyolojik-bedensel sağlığını koruması ve zamanını düzenleme gereksinimine yanıt alabilmesi açısından önemlidir; bu noktada ölüm insandaki yaşam güdüsüdür.²⁵² Selim Işık’ın zengin iç dünyasında kurguladığı oyunlar giderek gerçek yaşamına alternatif bir yaşam olur. Turgut, Selim’le bir diyalogunda: “Kendine oyunlar buldun; başkalarının katılıp katılmadığına aldırmadığın oyunlar, herkesi yargıladın bu oyunlarda, bu arada beni de yargıladın bana da haksızlık ettin. Ben de bir oyun yazsam sonunda haklı çıkmak için kendini öldürdüğünü söylesem.” diyerek Selim’in kurguladığı oyunların gerçek hayatı nasıl etkilediğini belirtir.

“Hayatım ciddiye alınmasını istediğim bir oyundu.” diyen ve kendisini intihara götüren yalnızlık, yabancılaşma gibi varoluşsal sıkıntılardan kaçarak oyunlarına sarılan Selim’le son görüşmesini Turgut’a anlatan Esat; onu en son altı ay önce gördüğünü, dalgın, üzüntülü olduğunu ve oyunlarından yorulmuş görüldüğünü söyler. Esat, Turgut’a: “Bütün oyunları ciddiye almaktan yorulmuştum.”²⁵³ der ki bu Oyunlarla Yaşayanlar’da Coşkun Ermiş’in ölümünden sonra arkadaşı Saffet’in: “Coşkun Ermiş kalbi olduğu için ölmüş bulunuyor. Hayat oyunlarını gereğinden fazla ciddiye alan merhum ölümü de aynı ciddiyetle karşıladı.”²⁵⁴ sözünü hatırlatır. Her ikisi de Coşkun’un: “Oyun nerede başlıyor, hayat nerede başlıyor hiç anlamıyorum.”²⁵⁵ sözünün gerçeğine uygun olarak birbirine karışan oyun-hayat ikilisini fazlaca ciddiye almış ve sonunda gerçek hayattan kaçarak sığındıkları oyunlaşmış hayatlarından ve hayatlaşmış oyunlarından yorulmuşlardır.

Oyun kavramının en çok işlendiği eser olarak karşımıza çıkan Tehlikeli Oyunlar’da ise Hikmet Benol yalnızlığın dinini yayacak kadar derin yaşadığı yalnızlığından kurtulmak için oyunlara sığınır.

²⁵¹ Ecevit, Yıldız, *Oğuz Atay’da Aydın Olgusu*, s. 54

²⁵² Hasip Akgül, *Oğuz Atay’ın Yaşam Oyunu*, Akış yayıncılık, 1996, İstanbul, s. 7

²⁵³ Oğuz Atay, *Tutunamayanlar*, s. 363

²⁵⁴ Oğuz Atay, *Oyunlarla Yaşayanlar*, s.108

²⁵⁵ A. g. e. , s. 90

Hikmet Benol, Tutunamayanlar romanında toplum dışı kalmış ve yabancılaşmış kişilerin ortak adlandırması olarak kullanılan ‘tutunamayanlar’ imgesini ‘ruh proleteryası’ olarak kullanır ve “Ben ve benim gibi, kâbuslarından başka kaybedecek bir şeyleri olmayan ruh proleteryası, bu dünyadaki yerini ancak büyük bir oyunun içinde bulabilir.”²⁵⁶ der ve yabancılaştıkları bir türlü uyum sağlayamadıkları dış gerçekliğe karşı Huzinga’nın “Oyun toplumsal yasaya köle olmayan bir evrende sığınaktır.”²⁵⁷ sözüyle belirttiği toplumsal mütegalibenin gücüne karşı ezilmişlik temelinde oluşturduğu tepki sınıfı veya birliği olan ruh proleterlerini gerçekliğe karşı korunmaya, oyunlara sığınmaya davet eder: “Gerçek hayatta ezildiğimiz için oyunlarda onları rezil edelim! Yerin dibine batıralım! Ey ruh proleteryası! (...) Bir oyunda bile gerçekleri dile getirmek yalanına inanmayınız. Sizleri uyarıyorum! Gerçekler sizden yana değildir!”²⁵⁸

Hikmetin dış gerçekliğe karşı oluşturduğu bu tepki sınıfına yönelik olarak: “Hayatın bir oyunu olduğunu unutmayalım. En büyük hazinemizin aklımız olduğunu unutmayalım. Aklımızı korursak bütün oyunları istediğimiz gibi oynayabileceğimizi unutmayalım.”²⁵⁹ sözleri oyun-hayat karşıtlığının ve karışımının bir ifadesi olarak okunabilir.

Hikmet Benol, oyunlarının amacını ve işlevini de: “(...) ben oyun yazıyorum bir gün sonraya çıkabilmek için ve güneşin bir daha doğmak üzere olduğunu görebilmek için her gün yeni oyunlar icat etmek zorundayım(...)”²⁶⁰ sözleriyle ifade etmektedir. Eric Berne’nin oyunların işlevi konusunda ‘duygusal yarar sağlama’ şeklindeki tespiti Hikmet’in yaşamında sonuç bakımından doğrulanmaz. Hayat bilgisinden zayıf Hikmet “Oyunlar beni yordu galiba. (...) ben galiba bu oyunlara artık devam edemeyeceğim.(...) ben artık sizinle ve dul kadınla birlikte yürütemeyeceğim bu hayatı.”²⁶¹ diyerek bir gün sonraya çıkabilmek için oynadığı oyunlara intihar ederek son verir.

Tehlikeli Oyunlar romanında oyun temasına güzel bir örnek de Sevgi’nin üvey babası Selim Beyin karısı tarafından terk edildikten sonra oynadığı tren istasyonu

²⁵⁶ A. g. e. , s. 349

²⁵⁷ Hasip Akgül, *Oğuz Atay’ın Yaşam Oyunu*, s. 59-60

²⁵⁸ Oğuz Atay, *Tehlikeli Oyunlar*, s. 349

²⁵⁹ A. g. e. , s. 398

²⁶⁰ A. g. e. , s.

²⁶¹ Oğuz Atay, *Tehlikeli Oyunlar*, s. 461

oyunudur. Selim Bey beklediği bir yolcu yokken mütemadiyen tren istasyonlarına telefon ederek veya giderek birini bekliyormuş gibi yapar. Berne'nin duygusal yarar sağlama tespiti açısından önemli bir oyundur bu. Selim Bey: "Dış ülkelerden gelecek bir tren bekleniyordu. Herkes birbirine gülümsüyordu, bir yakınlık havası sarıyordu ortalığı. Ben de gülümsedim. (...) Tren geldiği zaman, herkes kadar heyecanlı herkes kadar sabırsızdım. Herkesle birlikte gülümsüyordum. (...) Benimle birlikte beklediği gelmeyen birkaç karşılayıcı daha kalmıştı lokantada. (...) Sonunda boynumuzu büküp ayrıldık oradan: Nazlı gelmemişti. Bu oyuna kısa zamanda alıştım. Arada tren istasyonuna uğrayarak tarifelere bakıyordum. Bazen de telefonla soruyordum."²⁶² der. Selim Bey sonradan evine gelen eşi Nazlı Hanım'ın ölümünden sonra da gara gider; fakat artık oyun oynama lüzumunu hissetmez.

Oyunlarla Yaşayanlar eseri yazarın tiyatro türündeki tek eseri olmakla beraber gerçek-oyun karşıtlığının belirsizleştiği, sınırların silikleştiği bir eserdir.

Emekli tarih öğretmeni Coşkun Ermiş'in kendini konumlandıramadığı dünyada bir tutunma etkinliği olarak gördüğü oyun yazarlığı önce ailesiyle sonra dış gerçeklikle bağlarını zayıflatır. Coşkun: "Biz oyun yazmıyoruz, biz yaşıyoruz oyunları yazarken."²⁶³ derken bir tutunma aracı saydığı oyunlarının gerçekliğin bir parçası hatta giderek yerini aldığını gösterir. Coşkun: "İnsan hayatları zaten daha önceden yazılmış oyunlarla geçiyormuş. Belki biz, yani siz demek istiyorum, bizim için yazılmış oyunları değiştirmek, yani kaderimizi değiştirmek, yani oyunlarımıza bir anlam vermek için, onları yeniden kendimize göre yazmak için ..."²⁶⁴ diyerek dış gerçeklikten duyulan hoşnutsuzluğa karşı hayatı anlamlandırmak için oyunların bir araç olduğunu belirtir.

Coşkun Ermiş: "Artık hayatımın yarısını yaşıyorum yarısını oynuyorum."²⁶⁵ diyerek oyunların nasıl giderek gerçekliğin yerini aldığını belirtir.

Coşkun için oyunlarının bir amacı ve anlamı da hayatta var olma etkinliği olmasıdır. Eserde gerçekliği temsil eden eşi Cemile'yle sürekli çatışan Coşkun,

²⁶² A. g. e. , s. 206–207

²⁶³ Oğuz Atay, *Oyunlarla Yaşayanlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 18

²⁶⁴ A. g. e. , s. 39

²⁶⁵ A. g. e. , s. 90

Cemile'den dahası gerçeklikten intikamını da oyunlarda alır: “Canım bir oyun yazmıştık ya. Cemile’ye haddini bildirmiştik.”²⁶⁶

Oyunlar vasıtasıyla dış gerçeklikten intikam alma fikri Selim Işık'ta da vardır. Selim Işık hayattan kopukluğunu okuduğu yazarlara bağlar ve onlardan intikam almak için onları bir oyuna alıp orada hesaplarını görmekten bahseder. Onun için de acı veren hayattan bir intikam almayı yeğler. Hikmet Benol da sevgilisi Emel'e oyunlarına neden bir kadın almak istemediğini açıklarken: “Çünkü kadınlar uzun süre oyunlarla oyalanmazlar, çünkü gerçekçidirler. Bir gün bizi eski hor görülmelerimizle, aşağılanmalarımızla, hiçe sayılmalarımızla, adamdan sayılmamalarımızla, haklı ya da haksız küçük görülmelerimizle ve daha kötüsü bütün bunların intikamını almamış olmamızla baş başa bırakıp gidersin.”²⁶⁷ diyerek oyunların kendisi için anlamını ve işlevini belirtir.

Oyunların bir özelliği de tamamlanmamaları yarıda bırakılmalarıdır. Yazar, Hikmet'in yarıda kalmış yaşam oyunlarını onun ölümden kaçma isteğinin bir belirtisi olarak yorumlar. “Belki bir yaşantıyı sonuna kadar izlemenin, bitirmenin bir çeşit ölmek olduğunu hissediyor. Yarım yaşantılar sürdürerek bütün ölümlerden kaçıyor.”²⁶⁸ Bu yorum Thomas Bernard'ın “Bitmiş, tamamlanmış, eksiksiz, kusursuz her şey aynı zamanda ölmek demektir.” cümlesini hatırlatır. Oyunlarını tamamlamayarak ölümü ertelemeye çalışan Atay'ın kahramanları için, oyun somut yaşamdan olduğu gibi ölümden de kaçış için bir araçtır.²⁶⁹

Nurdan Gürbilek de oyun kavramını incelerken Oğuz Atay'ın romantizm kaynaklı bakış açısının oyun hayal kavramı üzerine gösterdiği dikkatin nedeni olduğunu belirterek: “Romantizm kaynaklı bakış çocukluğun, gerçeklerin ve aklın dünyasına karşı düş dünyasında kalabilmek olduğunu söyler bize. Oğuz Atay da akla karşı duyguyu, gelişmişliğe karşı saflığı, topluma karşı bireyi, resmiyete karşı oyunbazlığı, yetişkinliğe karşı çocukluğu (...) tercih eder”²⁷⁰ der.

Hasip Akgül, Oğuz Atay'ın eserlerinde oyun kavramının özelliklerini ise; içinde bulunulan koşullara tepki niteliğinde olan ve iç dünyalarında kendilerini yaşama

²⁶⁶ A. g. e. , s. 90

²⁶⁷ Oğuz Atay, *Tehlikeli Oyunlar*, s. 149

²⁶⁸ A. g. e. , s. 215

²⁶⁹ Yıldız Ecevit, *Oğuz Atay'da Aydın Olgusu*, s. 55

²⁷⁰ Nurdan Gürbilek, *Yer Değiştiren Gölge*, Metis Yayınları, İstanbul 1995, s. 36

olanağı sağlayan somut yaşam oyunları; başka kişilerin kimliklerine bürünerek ya da ‘mış gibi yaparak’ oynanan oyunlar; ölümden ve gerçeğin acımasızlığından kaçışa olanak sağlayan oyunlar ve günlük yaşama bir ara vererek bir soluklanma sağlayan, günlük yaşamı estetize eden oyunlar olmak üzere dört gruba ayırır.²⁷¹

²⁷¹ Hasip Akgül, *Oğuz Atay’ın Yaşam Oyunu*, s. 60

3. 6. Anlamsızlık Problemi

Bilim ve teknolojinin hızla ilerlediği ve adeta yaşama gündemimize girdiği çağımızda ki bu sürekli ve hızlı değişme insanı tedirgin etmekte, onu huzursuz kılmaktadır. Sanki her şey ve herkes bu hıza yetişebilmek için birbiriyle yarışa kalkmıştır. Bu temposuna dayanabilmenin olanaksızlaştığı, insanın dayanabilme gücünün sınırlarını zorladığı bir yanıdır.²⁷² Giderek kendinden uzaklaşan günümüz modern insanı derin bir anlamsızlık ve amaçsızlık rüzgârına kapılmaktadır. Dinsel ve metafizik bir öncül anlamdan yoksunlaşan insan, varoluşçuların anlamsız, nedensiz ve akla aykırı olarak tanımladıkları saçma dünyada nasıl yaşayacaklardır?

Varoluşçu felsefede absürd (saçma) olarak ortaya konan dünya, nedensiz ve anlamdan yoksun bir varlıktır.

Sartre, bu kavramla evrenin anlamdan yoksunluğunu dile getirir. Diğer bir anlatımla saçma mantığın kurallarına aykırı, akıldışı, kendi içinde çelişkili olan veya anlamdan yoksun olan demektir.²⁷³ Sartre hayatın saçmalığını; “Bütün var olan şeyler bir neden olmaksızın doğarlar zayıf bir şekilde yaşamaya devam ederler ve kaza ile ölürler. Doğuşumuz nedensizdir; ölüşümüz anlamsızdır.”²⁷⁴ sözleriyle belirtir. Sartre’a göre kendisinde varlık mutlak bir saçmalık olarak kabul edilirken, ancak bilincin etkisiyle anlam kazanacak ve onun bu fenomenal alanı değerlendirmesi ile bir benim için varlık durumu alacak ve belli bir şey kimliğine geçecektir.²⁷⁵

Sartre: “Her türlü bağlarından çözülmüş olan (dinsel, metafizik) günümüz insanı, görünüşte tam bir özgürlüğe ulaşmıştır. Diğer yandan tüm bağlarından soyutlanmış ve bunun sonucunda özgürlüğe mahkûm olmuş ve üstelik varlığının hiçbir anlamı kalmamıştır. Ona artık önceden verilmiş ne bir düzen ne de bir varlık vardır. İnsan kendi gerçekliğini şimdi yalnızca eylemle bir şeyleri yaparak sağlayabilir. O tüm eylemlerinin sorumluluğunu taşımak durumundadır. İnsan hiçliğin verdiği

²⁷² Talip Karakaya, *Sartre Felsefesinde Varlık Sorunu*, Elis yayınları, Ankara, 2004, s. 72

²⁷³ A. g. e. , s. 68

²⁷⁴ Irvin Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, s. 671

²⁷⁵ Talip Karakaya, *Sartre Felsefesinde Varlık Sorunu*, s 68

umutsuzluktan, yaşama sıkıntısından ancak kendisini bir şeye veya kimseye adadığı zaman kurtarabilir.”²⁷⁶ der.

Camus’a göre saçma kavramı, insan açısından evrenin akla mantığa aykırılığını, tutarsızlığını dile getirir. Camus’un absürd tanımı gereği, absürdden kurtulmanın yolu taraflardan birini ortadan kaldırmaktır. Ya dünyayı ortadan kaldıracaksınız –ki bu imkânsızdır- ya da insanı-bilici-ortadan kaldıracaksınız. Bu ise bizi ölüm ve intihar olgusuyla baş başa bırakır.²⁷⁷ “Tek bir soru vardır, ontolojik anlamda hayatın yaşamaya değip değmeyeceği.” şeklinde hayatın anlamsızlığı ile ilgili keskin bir yol ayrımına götüren felsefesi ile Camus yaşam için kişisel bir anlam sistemi üretmiştir. Paul Tillich, varoluşçu düşüncenin çabasını, insanın gerçeklikten yabancılaştığı bir ortamda hayata yeni bir anlam bulmanın umutsuz gayreti olarak tanımlar.²⁷⁸

Varoluşçu psikoterapi alanında da anlamsızlık veya anlam arayışı, üzerinde özenle durulan bir olgudur. Logo terapi (anlam yolu ile terapi veya anlam merkezli terapi) varoluşçu terapistler tarafından kullanılan bir yöntemdir. W. Frankl Türkçeye ‘Duyulmayan Anlam Çılgılığı’ olarak çevrilen kitabında aktardığı bir anketin sonucuna göre bir Amerikan üniversitesinde intihar girişiminde bulunan altmış öğrenci üzerinde anket yapılmış ve bu öğrencilerin yüzde seksen beşi intihar girişimlerine gerekçe olarak yaşamın anlamsız gözükmesini göstermişlerdir. Frankl bu noktadan hareketle insanların sosyoekonomik durumunu iyileştirmemiz halinde her şeyin yoluna gireceği, insanların mutlu olacağına dair olan modern toplum rüyasının bittiğini yaşama savaşı bitince ‘Ne için yaşam?’ sorusunu soran modern insanın yaşamak için gerekli amaçlara sahip olsa da yaşamak için anlamlardan yoksun olduğunu belirtir.²⁷⁹

Frankl: günümüze ilişkin tespitinde: “Anlamsızlık duygusu, varoluşsal boşluk kitle nevrozu olarak adlandırılacak kadar artmakta ve yaygınlaşmaktadır.” der. Klinik çalışmalarında karşılaştığı nevrozların yüzde yirmisinin köken bakımından neojenik

²⁷⁶ A. g. e. , s. 76

²⁷⁷ Emel Koç, “J.P. Sartre ve A. Camus Felsefelerinin Absurd (Saçma) kavramı Açısından Değerlendirilmesi”, *Felsefe Dünyası*, 27, s. 63 1998, http://www.felsefelik.com/felsefedunyasi/271998/27_054.pdf (28.07.2006)

²⁷⁸ Kemal Sayar, “Anksiyete: Özgürlüğün Baş Dönmesi”, *Defter*, 39, 2000, s. 72

²⁷⁹ Victor E. Frankl, *Duyulmayan Anlam Çılgılığı*, s. 14

kökenli olduklarını, yani hayattaki anlamsızlıktan doğduklarını ifade eden Frankl, anlam eksikliğinin en büyük varoluşsal stres olduğunu belirtir.²⁸⁰

Oğuz Atay'ın eserlerinde anlamsızlık teması, onu tamamlayan diğer Kafkaesk temalarla birlikte kahramanların yaşamlarında bütünlük içinde verilir.

Tutunamayanlar romanını 'İlkesel onay temelinde acı alayla yüklü bir reddiyenin romanı' olarak tanımlayan Tatjana Seyppel: "Tutunamayanlar tarihsel misyonlarını ıskalayarak yaşayan entelektüellere ilişkin bir eser olarak okunabilir; ancak satır aralarında bir başka şarkı saklıdır-alaycı da olsa-uyum sağlayamayanların şarkısı"²⁸¹ der.

Atay'ın kahramanları, yaşadıkları dünyaya yabancılaşmış, yalnız ve otantik olmayan yani kendi isteklerine uygun olarak yaşayamayan kişilerdir. Selim çocukluğundan itibaren yaşadığı korku ve uyumsuzluk sonucu otantik yaşayamamış ve Ben'ini toplum müdahalesinden korumak için intihar etmiştir.

Selim: "Nasıl yaşadım on yıl bu evde? Bir gün duvara bir resim asmak gelmedi mi içimden? Ben ne yaptım? Kimse uyarmadı mı beni? İşte sonunda anlamsız biri oldum."²⁸² der. Anlamsızlık duygusu ve Bauman'ın: "Kültür yaşamın biyolojik sınırlarını aşan ve yaşamamıza, yaşamdan zevk almamızı ve yaşamı yine de son derece eğlenceli kılmak için sınırlarımızı zorlamamıza olanak tanıyan -yaşamın kısa süreli ve boş olduğunu bilmemize karşın- bir anlam katma yetkinliğine sahiptir. Şu ya da bu nedenle kültür sundukları niteliğinin birazını ya da tümünü kaybeder ya da bu niteliği kaybetmese bile geçerli öneriler olmaktan çıkarsa, yaşam anlamını yitirir ve ölüm en başta kendisinin neden olduğu acı ve umutsuzluğu giderecek tek çare halini alır. Kültür insanı cezp edemez ve kandıramazsa Durkeim'in 'ümitsizlikten doğan intihar'ı söz konusu olur."²⁸³ tespiti uyarınca maddî dünyanın uyutucu etkisinden sıyrılan ve yaşamın anlamını sorgulayan Selim için intihar, ümitsizlikten doğan bir kurtuluş haline gelir. Selim: "(...) neresini düzeltereğimi bilmediğim bu yaşantımı sürdürmenin anlamsızlığını seziyorum yok olmaya doğru hızlı bir gidişin farkındayım henüz koruyabildiğim bazı özelliklerim varken daha insan olduğumu hissederken bu gidişe

²⁸⁰ A. g. e. , s. 15

²⁸¹ Tatjana Seyppel, *Oğuz Atay'ın Dünyası*, s. 107

²⁸² Oğuz Atay, *Tutunamayanlar*, s. 394

²⁸³ Zygmunt Bauman, *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*, s. 15

son vermeliyim (...)”²⁸⁴ sözleriyle anlamsız bir hayattan kendi Ben’ini korumak için intihar fikrini kurtuluş olarak gördüğünü belirtir.

Selim tutunamayanlardan bahsettiği bir bölümde ‘ümitsizlikten doğan intihar’ fikrinden bahseder ve hayattan çıkarı olmayanlar şeklinde sınıfladığı tutunamayanların muhtemel sonlarını: “(...) hayatlarını boş yere harcadıklarını, ne yazık ki artık çok geç kaldıklarını onlar da açık seçik olarak göreceklerdir. İşte o anda dahi delice bir harekette bulunmalarına, anlamsız bir hayatı anlamlı bir şekilde bitirmelerine göz yumulmayacaktır.”²⁸⁵ diyerek belirtir.

Selim yaşama ilişkin bir tespitinde de: “Bir anlam aramamalı. Anlam kadar insanın hayatını zehir eden bir kavram yoktur.”²⁸⁶ diyerek anlam arayışının ve anlamsızlık duygusunun kendi hayatındaki öneminden ve eksikliğinden de bahseder.

Turgut Özben de Selim Işık’ın intiharından sonra yaşadığı iç yolculuk sonucunda yaşadığı ‘yumuşakçalar yaşantısı’nın anlamsızlığını görür ve sonu muhtemel bir intihara varan yolculuğuna başlar. Turgut: “Artık yaşamak istemiyorum Olric. Onların yaşadığı gibi yaşamak istemiyorum. Kendime yeni bir önsöz yazmak istiyorum, yeni bir dil yaratmak istiyorum.”²⁸⁷ sözleriyle anlamsızlığını fark ettiği yaşamında yeni bir anlam bulmanın gerekliliğini belirtir.

Tehlikeli Oyunlar romanında da anlamsızlık girdabında boğuşan Hikmet Benol: “Ben, gecekonduda yaşayan ve insanlıktan emekliye ayrılmış bir adamım. Bakkal defterim var, kira kontratım var. Ev sahibine (...) kiramı ödüyorum. O halde ben varım. Cogitosuz ergo sum albayım. Cogitosuz ergo sum.”²⁸⁸ şeklindeki ifadeyle varlığının kanıtı saydığı bakkal defteri, kira kontratı; ironik bir okumayla yaşamdaki anlamsızlığının ve varlıksızlığının bir kanıtı olarak da okunabilir.

Hikmet, gecekonduya yerleştikten sonra yaşadığı derin yalnızlık ve anlamsızlık duygusuyla, Hüsametdin Albay’a: “Son zamanlarda neye yaradığımı pek bilmiyorum da. Belki yarın sabah soğukta uyanmanın bir anlamı olur, sana çay pişirmek gibi.”²⁸⁹ der.

²⁸⁴ Oğuz Atay, *Tutunamayanlar*, s. 532

²⁸⁵ A. g. e. , s. 202

²⁸⁶ A. g. e. , s. 403

²⁸⁷ A. g. e. , s. 541

²⁸⁸ Oğuz Atay, *Tehlikeli Oyunlar*, s. 120

²⁸⁹ A. g. e. , s. 23

Selim gibi Hikmet Benol da yaşantısındaki anlamsızlık duygusuyla baş edemeyip intiharı seçer.

3. 7. Babadan Tevarüs Eden Zayıflık

Oğuz Atay'ın eserlerinde anlamsızlık ve yalnızlık yaşayan kahramanların ortak yönlerinden biri de psikolojik zayıflıklarının yanında fiziksel anlamda da olumsuz özelliklerinin olmasıdır. Umumiyetle güçsüz ve olumsuz tavırları olan babalardan tevarüs eden zayıflıklar kahramanlara da geçer. Eserlerde kahramanların baba figürüne ve yaşantılarına olan etkisi aynı baba figürünün farklı kitaplara yansması gibidir. Selim'in, Hikmet'in veya Korkuyu Beklerken'deki baba figürü aynı babanın izdüşümü olacak kadar birbirine yakındır.

Oğuz Atay'ın kahramanları, yaşantılarındaki başarısızlığın ve varoluşsal bunalımlarının nedeni olarak kötü yetiştirilmelerini gösterirler. Tutunamayanlar'da babası tarafından:

Bu çocuk ne olacak böyle Müzeyyen? Yaramaz
Olsaydı pısırik olacağına. Hiç kimseyle konuşmaz
Sınıfta. Tek başına koşar durur bahçede. Onu
Eve kapatmak doğru mu?
Çalışkan fakat korkak ²⁹⁰

olarak değerlendirilişi Selim'in hayatı boyunca yaşayacağı biçimsel kompleksin kaynağı olarak görülebilir. Selim: “Can sıkıcı ve hayal kırıcı, insana yeni heyecanlar ilham etmeyen pısıriklığının farkındaydı. Her gece yatakta bu durumdan kurtulmak için Allaha yalvarıyordu: omuzları biraz daha genişleyemez miydi? Gittiği partilerde bir kenarda oturup surat asmamak için acaba ona dans öğretilemez miydi? Allah Selim'e dans öğretmeye pek niyetli görünmüyordu.”²⁹¹ sözleriyle belirtilen pısıriklik ve beceriksizliği onun yalnızlığının nedenlerinden biri durumundadır.

Selim hayata tutunamamasının bir nedeni olarak da kötü yetiştirilmesini görür: “Beni kötü yetiştirdiler. Annem de babam da bana gerekli eğitimi vermediler. Yaşamak için demek istiyorum. Bana yaşamasını öğretmediler.”²⁹² diyen Selim'in en büyük korkularından biri de babasına benzemektir: “Bir gün aynaya bakmış; yeni bıyık

²⁹⁰ Oğuz Atay, Tutunamayanlar, s. 121

²⁹¹ A. g. e. , s. 433

²⁹² A. g. e. , s. 611

bırakmaya başladığı sıralarda. Babasını görür gibi olmuş aynada; babasının gençlik resimlerini. Korkmuş.”²⁹³ Babama benzeyeceğim sonunda diyerek sızlanan Selim, Turgut’la tiyatro atmosferinde kurgulanan bir oyunda zayıflığının, beceriksizliğinin kaynağı olarak gördüğü babasına isyan eder: “(...) baba ben artık bu evde yaşamak istemiyorum yıllardır ruhumuzu öldürdün bu evde hayatında bir roman okumadan bir sinemaya gidip heyecanlanmadın beni ve annemi bu çirkin eşyanın içine hapsettin yemekten ve uyumaktan başka bir şey düşünmedin bende bütün duygular senin bu inatçı duygusuzluğuna karşı geliştirdi kısır mantığınla içimizi kuruttun sana benzeyen taraflarımdan ellerimden ayaklarımdan utanıyorum ihtiyarlayınca sana benzemekten korkuyorum kötülük edemeyecek kadar kısır kafanda yalnız bizim için yaptıklarımın defterini tuttum bana aldığın ilk elbiseden verdiğin son harçlığa kadar(...) beni elimden tutup bir gün parka götürdün mü sadece o soğuk mantığınla tenkit ettin”²⁹⁴

‘Az gelişmiş bir babanın az gelişmiş oğlu’ olarak kendini tanımlayan Selim gibi Tehlikeli Oyunlar’da Hikmet de babasına benzemekten korkar. Zayıf ve menfi karakterli olan biri olan babaya benzeme korkusunu Hikmet; “Babamın güçsüzlüğüne dayanamıyordum; onun yüzünden herkes sanki benimle alay ediyordu. Kadınlara gülünç bir istekle bakıyordu babam; ben de ona mı benzedim Bilge?”²⁹⁵ sözleriyle ifade eder.

Korkuyu Beklerken kitabındaki hikâyelerin çoğunda da zayıflık ve beceriksizliğin kaynağı baba figürüdür. Korkuyu Beklerken hikâyesinde varoluşsal yalıtımı ve sorguyu yaşayan kahraman, babası öldükten iki yıl sonra bir akşamüzeri üzülür gibi olmuştur. Hayattaki başarısızlığını “Ne yemek pişirmesini, ne İngilizceyi becerebildim; ne İngilizceyi ne de tabiatı sevmesini öğrenebildim.”²⁹⁶ diyerek ifade eden kahraman kendisindeki zayıflığın ve serseriliğin kaynağı olarak kalıtımını gösterir ve “Çocuğun doğumu kromozomla ilgili, şey sperma da vardı, kalıtım teorisini Mendel’indir. Beni babama çok benzetirlerdi. Ona benzediğim için adam olamadım, serseri oldum.”²⁹⁷ der.

Bir Mektup adlı hikâyede ise patronun kokteyline giden ve orada yaşadıklarından sonra varoluşsal farkındalığı artan ve hayatının muhasebesini yapan;

²⁹³ A. g. e. , s. 446

²⁹⁴ A. g. e. , s. 501

²⁹⁵ Oğuz Atay, *Tehlikeli Oyunlar*, s.314

²⁹⁶ Oğuz Atay, *Korkuyu Beklerken*, s. 79

²⁹⁷ A. g. e. , s. 83

başarısız, korkak ve müteredit bir kahramanın yaşadığı varoluşsal sorgu konu edilir. Kahraman patronu karşısındaki kişisel güçsüzlüğünün kaynağı olarak doğuştan kaynaklanan zayıflığı gösterir.²⁹⁸

Babama Mektup adlı hikâye, Oğuz Atay'ın diğer eserlerindeki kahramanların ortak babalarına şikâyetlerini anlatan bir şikâyetname durumundadır. Babasının ölümünden sonra ona bir mektup yazarak hesaplaşan kahramanın mektubu yazma nedeni 'karışık ruhunun kapalılığı samimiyet buhranı'dır. Hikâyede "1892'de doğdun. Ülkemizin ortalama ömür sınırını çoktan aştın.(...) Olgunluk çağı denen dönemde ülkeyi yönetenler daha kalabalıkmiş gibi görünsün diye, taşradan getirilerek onların arasında yer aldın.(...) Sınırlarını kesin olarak belirlediğim bir dünyada, bana sorarsan belirsiz bir biçimde yaşadın ve öldün.(...) Acaba senin de bilinçaltın var mıydı babacığım?"²⁹⁹ şeklinde yüzeysel, silik ve taşralı bir tip olarak şematize edilen baba, kahramanımızın ontolojik sorunlarının ve kötü yetiştirilmesinin sorumlusudur: "Beni daha iyi yetiştirseydin, mesela ne bileyim yabancı ülkelere filan gönderseydin, bugünkünden daha esaslı bir adam olmasam da, kendimi ifade ve eşyayla münasebetimi tayin ve kâinattaki yerimi tespit gibi hususlarda daha becerikli olurum."³⁰⁰ sözleriyle baba figürü, Tutunamayanlar'da Selim, Tehlikeli Oyunlar'da Hikmet gibi kötü yetiştirilmesinin ve hayata tutunamamasının müsebbibi olarak karşımıza çıkar.

Tutunamayanlar'da Selim'in: "Bende bütün bu duygular senin bu inatçı duygusuzluğuna karşı gelişti." sözlerine benzer bir şikâyeti de bu hikâyede görürüz: "Birlikte yaşadığımız günlerde bütün beğenilerim sana karşı duyduğum tepkilerle oluştu."³⁰¹

Hikâyenin sonunda babaya benzeme korkusu net bir şekilde verilir: "Gene de sonunda sana bütünlüğüyle benzemekten korkuyorum babacığım."³⁰²

²⁹⁸ A. g. e. , s. 174

²⁹⁹ A. g. e. , s. 178

³⁰⁰ A. g. e. , s. 174

³⁰¹ A. g. e. , s. 176

³⁰² A. g. e. , s. 184

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

OĞUZ ATAY'IN ESERLERİNDE ÖLÜMÜN ANLAMLANDIRILIŞI

İnsan, elinde olmadan bu dünyada var olmuş bir varlıktır. Varlığının farkında olan tek canlıdır. Farkındalığın oluşmasıyla beraber neden ve niçin sorularını sorar. Bu durum varlığı anlamlandırma sürecidir. Bu noktada ölümü kavrama ve anlamlandırma, hayatı anlama ve anlamlandırma ile zorunlu bir ilişki içindedir. Ölümü algılama şekli hayatı algılamayı, insanın duyu ve düşüncelerini, diğer insanlarla ilişkilerini de doğrudan etkiler ya da belirler.

İnsanın ölümü fark etmesi, aynı zamanda hayata ilişkin farkındalığının artmasıyla sonuçlanır. Kendini ve hayatını sorgulayan insan, sorgulamanın sonucunda bazı açmazlara düşer. Freud: “Kişi yaşamın anlamını ve değerini sorguladığı an hastadır.”³⁰³ der. Bu sorgulamanın sonucunda büyük bir korku, sıkıntı ve bunalım içine giren insan, çalışmamızın birinci bölümünde ayrıntılandığımız gibi dinsel, metafizik veya kültürel ritüeller yardımıyla bu açmazları karşısında bir cevaba veya rahatlatıcı bir kandırmacaya ulaşmaya çalışır.

Ölüm anlam yüklenilen tüm değerlerin bittiği bir noktadır. Ölüm belirsizliğin karşısında hissettiğimiz çaresizliğin ortadan kaldırmak için aldığımız tedbirlerin tükendiği noktadır. Ölüm gerçektir ve mukadderdir. Çalışmamızın giriş bölümünde de belirttiğimiz üzere insanlık tarihi boyunca insanoğlunun yaptığı tek şey ölümü inkâr etmek olmuştur. Her an ölümle iç içe olmamıza rağmen ölüm hep yok sayılmış, kabul edilmemiştir. Medeniyetin kendilerine öğretmiş olduğu ölümü yadsıma düzenekleri toplumsal olarak yaşanmış ve uygulanmıştır. Ölümle ilgili tüm ritüeller ve toplumsal kurallar ölümü yadsıma üzerine oturtulmuştur. Unamuno'nun “Ölümsüzlük, ölümsüzlük! Odur en başta gelen arzu!”³⁰⁴ sözleriyle ortaya koyduğu ölüm gerçeğinden duyulan korku ‘yaşamın trajik duygusu’ dur.

³⁰³ Victor E. Frankl, *Duyulmayan Anlam Çılgılığı*, s. 99

³⁰⁴ Miguel De Unamuno, *Yaşamın Trajik Duygusu*, çev. Osman Derinsu, İnkılap Yayınevi, İst., 1986, s.46

İnsanın ölümü fark etmesi, hayatı fark etmesiyle sonuçlanır demiştik. Kâh “Her ölüm erken ölümdür Tanrım” yakarışı, kâh “Ölüm güzel şey budur perde ardından haber / hiç güzel olmasaydı ölür müydü peygamber.” beytindeki gibi dinsel bir rahatlama denense bile Yahya Kemal’in “Hayata tekrar gelmek hayal edilse bile / Avunmak istemeyiz böyle bir teselliyle.” beytinin gerçeği ölüm konusunda en genel ve geçerli tavidir. Bauman’ın ‘akıl en büyük yenilgisi’ olarak ortaya koyduğu ölüm gerçeğinin anlamlandırılışı hayata verilen anlam uyarınca değişkendir.

Oğuz Atay’ın eserlerinde de ölüm anlamlandırmada farklılaşmakla birlikte kahramanların ortak korkusu ve mukadder sonlarıdır. Eserler dikkatle incelendiğinde ölüm fenomeninin işlev ve mana bakımından dört şekilde algılandığı görülür.

4. 1. Geleneksel Ölüm Anlayışının Yansıması

Geleneksel ölüm anlayışı veya evcil ölüm anlayışı olarak ortaya koyduğumuz tavır, ölümün dinsel kabuller doğrultusunda trajik ve korkunç bir son olma özelliğinden öte halk diline ‘yer değiştirme’ veya ‘rahmete kavuşma’ biçiminde giren ve ölümün öte dünya anlayışı ve inanışı ile korkutuculuğunun törpülediği modernite öncesi dönemin anlayışına denk gelmektedir.

Ölüm olgusuna dair ülkemizde derinlikli bir çalışma olmamakla birlikte Philip Aries evcil ölüm olarak adlandırdığı bu ölüm anlayışını; evcilleştirilmiş ölüm veya ev içi ölüm olarak adlandırır. Bu anlayış gereği ölüm doğaüstüne dayalı çok basit bir şeydir. Hasta yatağında yatan kişinin dualarını yapıp bağışlanma dileyişi bu tavrın özelliğidir. Bu ölümden insanlar yeni bir eve taşınıyormuşçasına kolayca yola çıkarlar ve bu ölüme karşı geleneksel tavır hareketsiz ve sabittir.

Geleneksel ölüm anlayışı ile ilgili bu tespit her ne kadar Avrupa merkezli de olsa ülkemizin toplumsal ve kültürel yapısı düşünüldüğünde karşılıksız bir tavır olmamakla birlikte mütedeyyin kesimde tamamıyla olmasa da kısmen yaşayan bir tavır olduğu muhakkaktır.

Oyunlarla Yaşayanlar adlı tiyatro eserinde gerçekliğin onu zorlayan şartları ve zorunluluklarından bunalmış bir emekli tarih öğretmeni olarak karşımıza çıkan Coşkun Ermiş, arkadaşı Saffet’le birlikte Oğuz Atay’da gündelik hayattan kaçışın ve mütegalibeye karşı intikamın aracı olarak anlamlandırılan oyunlar yazmaktadırlar. Oyunlarla Yaşayanlar’da gerçekte oyunun kimi zaman yer değiştirdiği ve aralarındaki sınırın silikleştiği bir atmosferde Coşkun Ermiş’in hayata ilişkin sorgusu konu edilir.

Oyunlarla Yaşayanlar’da ‘büyük kaderin vahşi çağrısı’ olarak tanımladığı içindeki sese uyarak emekli olan Coşkun Ermiş, Heidegger’in otantik olma hâli olarak ortaya koyduğu yaşama ulaşmaya çalışır. Eserde kendi oyun dünyasında yaşayan Coşkun’un oğlu Ümit, arkadaşı Saffet, Cemil Paşa devrinde yaşadığını düşünen Saadet Nine gibi herkes kendi hayal-oyun dünyasında yaşar.

Coşkun, Saadet Nine’nin öldüğü gün, bahçedeki kiraz ağacının altına gömülmesi fikrine karşı çıkılması üzerine Emel’e gider. Coşkun Ermiş’in eserde ölümü korkunç bir son olarak görmesine karşın Saadet Nine’nin bahçede gömülmesini

istememesi kişisel ölüm algısından farklıdır. Ona göre eskiden insanlarımız ölümle yana yana hatta iç içe yaşıyorlardı. Ölüm, küçük mezarlıklarıyla evlerimizin bahçelerine kadar sokulduğu için insanlarımız ölüme yabancı değillerdir. Bu durum bir ihmalin sonucu doğmamış, atalarımız bunu bilinçli yapmışlardır. Coşkun, geleneksel toplum yapısında ölümün algılanışını: “Hatta bu konuda ölümü teşvik etmişlerdi bile diyebiliriz. Her sokakta ahiretin bir şubesi açılmıştı. Her şey belirli bir düzen içerisinde yürütülüyordu; parmaklı pencereler, taş duvarlar, bu iş için özel olarak yetiştirilen serviler... ve her biri temsil ettiği insana benzeyen o güzelim mezar taşları... hayır hiçbir şey tesadüfe bırakılmamıştı... insanlar ölümün görüntüsüyle böylesine samimi oldukları için, hayatın anlamını bizlerden daha fazla takdir ederek yaşıyorlardı. Bizim sokakta da şöyle iki hanelik şirin bir mezarlık olsaydı... ve her gün işimize giderken kavuklu yada sarıklı bir mezar taşıyla merhabalaşsaydık... ve çok ihtiyar bir kadının çok gelişmiş ölümü bizi böyle sarsmasaydı.”³⁰⁵ şeklinde tarif ederek, geleneksel ölüm anlayışının ölüme yaklaşımını ortaya koyar. Coşkun Ermiş’in Saadet Nine için istediği bahçeye gömme fikri, Coşkun Ermiş’de bulunan ölüm korkusuna karşıt bir tavır olarak geleneksel ölüm algısının yansımasıdır.

³⁰⁵ Oğuz Atay, *Oyunlarla Yaşayanlar*, s. 90-91

4. 2. Korkutucu Bir Son Olarak Ölüm Algısı

Çalışmamızın giriş bölümünde ölüme ilişkin tavrın moderniteyle birlikte sekülerleşen toplumda, dinî-metafizik bağlarından soyutlanarak değiştiğini, bir müminin ölümü tevekkül ile karşılayan tavrının ve ölümlerle birlikte devam ettirilen toplumsal yaşamın, giderek ölümün gerek toplumsal yaşayıştan gerekse düşünce alanından hızla uzaklaştığı modern döneme geçişini ve özelliklerini belirtmiştik.

Baudrillard'ın: "Günümüzde ölmek normal bir şey değildir. Zaten yeni olan da bu yaklaşımdır. Ölmek akla bile getirilmeyecek anormal bir şeydir."³⁰⁶ sözleriyle ifade ettiği aklın en büyük yenilgisi olan ölüme ilişkin modern tavır bastırma yönündedir. Baudrillard ölüme ilişkin değişen bu tavrı: "Onlar değmeyecek varlıklar olarak görüldüklerinden yaşayanlardan giderek uzak mekânlara götürüleceklerdir. Köy ya da kentte evin sıcak ortamından alınarak merkezde yer alan ve insanları bir araya geldikleri ilk mekân olan mezarlığa götürülen ölümler giderek gelecekte oluşan tüm gettolara örnek olacak ilk gettuyu oluşturmuş ve merkezden çepere doğru giderek uzaklaştırılmıştır. Son olarak yeni kentler ya da çağdaş metropollerde gerek fiziksel gerekse zihinsel olarak ölümler için ön görülmüş hiç bir şey yoktur."³⁰⁷ sözleriyle ifade eder.

Ölümün kabul edilmezliğine ve korkutuculuğuna ilişkin bu modern tavır Oğuz Atay'ın kahramanlarının da ortak algısıdır. Oğuz Atay'ın eserlerinde ölümün farklı algılanış tarzlarından belki de en yaygın ölümün korkutucu kimliğidir.

Tutunamayanlar romanında, Selim Işık'ın intiharından sonra varoluşsal farkındalığı artan Turgut'un yaşadığı ölüm korkusu rüyalarına kadar girer: "Turgut'un daha önce görmediği çok küçük birkaç adam ortaya çıktı birden bire; kısa boylu ve şişman adamcıklar. 'Hüküm okunuyor,' diye bağırdı içlerinden ince sesli biri. Herkes ceketini ilikleyerek tabutun çevresini sardı. Keskin güneşin sertliğine rağmen yüzler seçilmiyordu. Belli belirsiz kıpırdanmalardan, bir hazırlık yaptıkları anlaşılıyordu.(...) Tabut görünmüyordu. Bu karanlık kuyunun çevresinde dolandı. Yeni kazınmış toprağın çimenlerle birleştiği yere bir taş dikilmişti. Taşın üzerinde kabartma bir yazı

³⁰⁶ Jean Baudrillard, *Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm*, Çev. Oğuz Adanır, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002, s.197

³⁰⁷ A. g. e. , s. 197

vardı. ‘Hiç olmasa yazıt koymayı düşünmüşler bu çarpık taşın üzerine. Düzgün bir yazı olsa.’ Taşa yaklaştı, okumaya çalıştı. Kargacık burgacık harfleri zorla söktü: Turgut ÖZBEn 1933–1962. Geriye sıçradı: Hayır! Olamaz! İçinin boşaldığını hissetti birden bire: göğsünden midesine, oradan bacaklarına doğru bir kayıp gitme. Hayır! Selim olmalı! Ben Nermin’le buluşacaktım.”³⁰⁸ Turgut’un yaşadığı ölüm korkusunu çarpıcı bir şekilde yansıttığı rüyasının bitiminde ise aklında yalnızca bir cümle kalmıştır: “Güzel bir gün ve ben yaşıyorum.”³⁰⁹

Selim’in şarkılarından öğrendiğimiz kadarıyla çocukluğunda ölüm korkusunu hissetmeye başlamıştır: “Temmuz ayının bitkinliği ve ölüm korkusu, kelimeleri ağırlaştırırken, terimi silmiyorum/ dinsel bir korkuyla daha Eüzu mineşseytanı racim’i bilmiyorum.”³¹⁰

Selim’in ölümünden sonra ona ait bütüncül bir bilgiye ulaşmak için yakınları ile konuşan Turgut’a, Selim’in arkadaşı Esat, Selim’le ilgili anlattığı anısında “(...) ölümlerden korkarım ben, onlardan bana ölüm bulaşmasından korkarım.”³¹¹ dediğini belirtir ve Selim’in gerçekten ölümlerden korktuğunu bu yüzden babasının ölüsüne bakamadığını da ekler.

Selim’in yaşadığı ölüm korkusu da diğer olumsuzlukları gibi babasından tevarüs etmiştir. Selim babasına isyanını dile getirdiği bir bölümde “(...) tuzluğu Fransızca istemekten başka kültürün yok mu kapayın pencereyi üşüyorum açın pencereyi yanıyorum tek heyecanım ölüm ondan korkuyorum çok yaşamak için iki nefes alıyorum bir nefes veriyorum gazetelerin bütün tavsiyelerini tutuyorum.”³¹² diyerek babasının ağzından yazıldığı izlenimini verdiği cümlelerle babasının yaşadığı ölüm korkusunu belirtir.

Selim’in babasının cenazesine ölümden korkan ihtiyar dostları gelmemişlerdir. Genç dostu Hasan’sa ölüm korkusu bir hastalık haline geldiği için, cenazeyi arabasıyla uzaktan izlemiştir. Selim de o günden itibaren ölü görmeyi ondan bir parçanın kendisine bulaşması olarak algıladığı için uğursuzluk sayar ve kimsenin cenazesine gitmez. .

³⁰⁸ Oğuz Atay, Tutunamayanlar, s. 33-34

³⁰⁹ A. g. e. , s. 36

³¹⁰ A. g. e. , s. 130

³¹¹ A. g. e. , s. 392

³¹² A. g. e. , s. 502

Selim, Turgut’la bir diyalogunda: “Ölümlle ödedim günahlarımın kefareti.”³¹³ der. Ölümlü günahların kefareti olacak bir ceza veya korkunç bir son olarak algılayan Selim, intiharının hemen öncesinde yaşadığı ölüm korkusunu: “Galiba ölmeliyim ben. Öleceğimi anladığım için mi korkuyorum. Belki de sadece korkularım ayakta tutuyor beni.”³¹⁴ sözleriyle ifade eder. İntiharın hemen öncesinde eve kapandığı ve günlüğünden takip ettiğimiz bölümlerde: “Sokaktaki ölümlen kaçmışım. Şimdi evdeki ölümlle de dayanamıyorum.”³¹⁵ diyen Selim, ne olursa olsun yaşmaktan yana bir tavır takınır: “Evde ölmek istiyordum. Annem, kapıdan girişimi korkuyla seyretti. Banyoya daldım ve ilaçlarıma saldırdım. Eve dönmek beni ne olursa olsun yaşamak isteyen bir solucan yapıyor.”³¹⁶

Tehlikeli Oyunlar’da, Leyla Nezihi Hanım’ın hastalığından dolayı gittikçe solması sonucu evde oluşan üzgün havayı dağıtmak isteyen Selim Bey, oluşan matem havasından şikâyetçidir; fakat ortada ölümün soğuk ve ağır ayak sesleri vardır. Evde artık gülünemiyordur: “Ölüml gibi tatsız ve bir türlü söylenemeyen bir kelime havada dolaşıyor ve onların diledikleri gibi yaşamalarını engelliyordu. Günlük konuşmalarda rahatça söyleneblen ve anlamı bilinmeyen bu kelimenin kullanılmaması bile durumu değıştiriyordu. Tam bu acı kelime dillerin ucuna geldiği sırada kendilerini tutmaları kelimeyi söylemekten de kötü bir etki yapıyordu. Konuşulmaktan korkuyordu; sanki en basit bir söz bile sonunda, söylenmesi yasak o kelimeye gelip dayanacaktı.”³¹⁷ Ölümlün gerek fiili gerekse kavramsal yasaklılığı ve korkunçluğu giriş bölümünde de belirttiğimiz gibi modern uygarlılığının ölümü yenme veya ertelemeye, onu toplumsal-zihinsel alanın dışına itmeye dair çaba ve iddiasının sonucudur.

Sevgi annesinin ölümünden sonra, ölümün korkutucu gerçeğini daha yakından duyumsar: “Birden ürperdi; demek ölüm bu kadar yakındı.”³¹⁸ Sevgi daha sonra yazdığı bir notta annesi gibi genç yaşta ölmekten korktuğunu söyler.

Korkuyu Beklerken’de Babama Mektup adlı hikâyenin kahramanı babasının ölümünden sonra ona yazdığı mektupta “Hayatın boyunca hiç görmediğim bazı kimseler ellerini önlerine kavuşturarak ve başlarını öne eğerek ölümün anlaşılmaz

³¹³ A. g. e. , s. 510

³¹⁴ A. g. e. , s. 608

³¹⁵ A. g. e. , s. 621

³¹⁶ A. g. e. , s. 621

³¹⁷ Oğuz Atay, *Tehlikeli Oyunlar*, s. 202

³¹⁸ A. g. e. , s. 203

gerçeği üzerine düşünüyormuş gibi yaptılar mezarının başında.”³¹⁹ der ve hikâyenin sonunda: “Gene de sonunda sana bütünüyle benzemekten korkuyorum babacığım; yani ben de sonunda senin gibi ölecek miyim?”³²⁰ diyerek yaşadığı ölüm korkusunu ifadelendirir.

Oyunlarla Yaşayanlar’da Coşkun Ermiş ölüm korkusu yaşamaktadır. Saffet ve Coşkun oyun yazarken Saffet’in oyunlardaki kahramanları gerekirse öldürmek gerektiği fikrine Coşkun korkuyla: “Öldürmek mi ? Rica ederim Saffet, ölüm lafı etme bir daha...Ben ölüm lafından pek hoşlanmam. Daha yeni oyun yazmaya başladık. Şimdi ölümü karıştırmanın sırası mı ?”³²¹ der. Coşkun, Saadet Nine’nin ölümünden sonrada modern ölüm algısına örnek bir tavrıyla: “Ölümün bize bu kadar yaklaşmasına neden izin veriyoruz anlamıyorum. Tedbirlerimizi almalıydık; Ölümün bizi böyle en hazırlıksız olduğumuz anda yakalamasını önlemeliydik.”³²² der. Ölüme hazırlıklı olma, ölüyü uzaklaştırma daha önce belirttiğimiz gibi modern tıp uygarlığından günümüz toplumuna sirayet eden modern bir tavrıdır.

Oğuz Atay kahramanlarının ölüm korkusundan kurtulmak adına yaptıkları bir diğer eylemse, gerek günlük yaşayışlarında gerekse oyunlarında sonuna kadar gitmemeleri bir bakıma her şeyi yarım bırakmalarıdır. Tutunamayanlar’da Selim’in, Tehlikeli Oyunlar’da Hikmet’in, Oyunlarla Yaşayanlar’da Coşkun Ermiş’in tipik davranışı olan oyunları ve yaşantıları yarım bırakmalarının nedenini Oğuz Atay bir başka eseri olan Korkuyu Beklerken’de verir. Hiçbir işi tam olarak bitirememekten şikâyetçi olan kahraman iç hesaplaşmasında: “Belki de ölmek için hiçbir işin sonuna kadar gitmiyordum. Böyle küçük çalışmaların üst üste eklenmesiyle doluyordu zaman.”³²³ der. Günlük’ünde de bu tavra değinen Atay: “Hikmet’in olaylarla ilgili bir özelliği var: Kendini bir süre için kaptırdığı yaşantıların, hiçbir zaman sonunu getiremiyor. Neden? (...) Belki de bir yaşantıyı sonuna kadar sürekli izlemenin, bitirmenin, bir çeşit ölmek olduğunu düşünüyor. Yarım yaşantılar sürdürerek bütün ölümlerden kaçıyor.”³²⁴ diyerek kahramanların yaşantıları yarım bırakma konusundaki tavırlarının mantıksal alt metnini açıklar.

³¹⁹ Oğuz Atay, *Korkuyu Beklerken*, s. 173

³²⁰ A. g. e. , s. 184

³²¹ Oğuz Atay, *Oyunlarla Yaşayanlar*, s. 17

³²² A. g. e. , s. 90

³²³ Oğuz Atay, *Korkuyu Beklerken*, s. 62-63

³²⁴ Oğuz Atay, *Günlük ve Eylembilim*, s. 58

4. 3. Ontolojik Bir Mesele Olarak Ölüm ve İntihar

Oğuz Atay'ın eserlerinde ölümün algılanış şekillerinden biri de ontolojik bir muhasebe sonucu oluşan bir seçim olan ölüm, yani intihar fikridir. Ontolojik bir mesele olarak ölüm kavramını incelemeye başlamadan önce, varoluşçu felsefede intihar fikrini açıklayacak bazı kavramların analizinin meseleyi netliğe kavuşturmak bakımından gerekli olduğu kanaatindeyiz.

Varoluşçu felsefe evrenin anlamsız ve saçma; varoluşun ise gereksiz olduğunu iddia eder. Varoluşun ve evrenin saçma olduğu görüşü varoluşçu felsefe açısından intihar fikrinin anlaşılmasında önemlidir.

Saçma, genel olarak akla açıkça karşı olan, gizli ya da örtük değil de apaçık bir çelişkiyi sergileyen, mantık yasalarına aykırı olan, sağduyunun apaçık doğrularına ters düşen fikirler; mantık bakımından zorunlu olan bir doğruyla çelişen yargılar için kullanılan; daha özel olarak da, varoluş felsefelerinde, yaşamın anlamsızlığı, tutarsızlığı ve amaçsızlığı için kullanılan bir terimdir.³²⁵

Varoluşçuluğu karakterize eden bir terim olarak saçma ya da saçmalık, Heidegger'de boğuntu ve olgusalılık, Sartre'de insan yaşam ve varoluşunun anlamsızlığını ifade eder.³²⁶ Bununla birlikte, saçma kavramını esas ele alan ve onu felsefesinin en temel kavramı haline getiren düşünür Albert Camus'dur. Ona göre insan; her zaman dünyanın değerlerinin, kişisel idealleri ve doğru-yanlışla dair yargıları için bir temel sağlamasını ister: İşte Camus dünyanın insana ve özlemelerine karşı kayıtsız oluşunu; mutlu olmak isteyen, mutluluk isteğini yüreğinin en derinlerinde hisseden insanın, dünyanın akıl dışı sessizliği ile çarpışması durumunu saçmalık olarak değerlendirir.

Camus'a göre, saçmalığın derinden derine farkına varıldığı dört ayrı insanî durum vardır. Her şeyden önce insanlardan büyük bir çoğunluğunun modern kitle toplumunun gereklerine uygun olarak sürdürdüğü hayatın mekanikliği ve tek düzeliği bir gün bu insanlara varoluşlarının değerini ve amacını sordurtur. Saçmayı insana duyumsatan ikinci temel unsur ise Camus'a göre zamanın geçmekte olduğunun

³²⁵ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 811

³²⁶ A. g. e. , s. 811

deneyimlenmesi, zamanın tinsel anlamda öldürücü bir süreç olarak hissedilmesidir. Saçamaya yol açan, insanlara saçmalığı duyumsatan başka bir unsurda insanlardan büyük bir çoğunluğunun farklı ölçülerde duyduğu, yabancı bir dünyada bir başına bırakılmışlık hissidir. Fakat ona göre, saçma duygusunun esas kaynağı ölümle ilgili düşüncelerimizdir. Kendisinden başka bir alinyasınının olmadığına, biricik gerçek ve kaderin insanı götüreceği son durak olan ölüm, hayatın yararsızlığını ve beyhudeliğini gözler önüne serer.³²⁷

Varoluşçu felsefecilerden J. P. Sartre da dünyanın anlamsızlığını ve saçmalığını ifade eder. Sartre dünyanın anlamsızlığı ile ilgili görüşünde bu yüzyıldaki hiçbir filozofun olamadığı kadar uzlaşmaz olmuştur. Hayatın anlamsızlığı ile ilgili görüşü kısa ve acımasızdır: “Bütün var olan şeyler bir neden olmaksızın doğarlar, zayıf bir şekilde yaşamaya devam ederler ve kaza ile ölürlür. Doğuşumuz anlamsızdır, ölüşümüz anlamsızdır.”³²⁸ Ölüm hem insanın hem de evrenin saçmalığının nihai kanıtıdır. Sartre için ölüm kendi içinde özel bir öneme sahip değildir. Ölüm tam tamına nihai saçmalıktır. O insan sonluluğunun ve muhtemelen insan saçmalığının en önemli belirtisidir. Sartre dünyayı bir bedensizlik ve saçmalıkla değerlendirmiştir. Ona göre her şey anlamsız ve değersizdir. varoluş gereksizdir.³²⁹ Sartre için yaşam aptallar tarafından anlatılan bir hikâyeden ibarettir. İnsan ya ölümü kabul edecektir, ya da ölümden duyulan kaygıları ortadan kaldıracaktır.

Albert Camus, anlamsız ve saçma olarak gördüğü varoluştan kurtulmanın tek yolunun, taraflardan birini ortadan kaldırmak olduğunu söyler. Ya dünyayı ortadan kaldıracaksınız -ki bu imkânsızdır- ya da insanı-bilinci-ortadan kaldıracaksınız. Bu ise bizi ölüm ve intihar olgularıyla baş başa bırakır.³³⁰

Tostloy, ‘İtiraflarım’ adlı eserinde: “Hayatım durmuştu. Nefes alabiliyor, yiyebiliyor, içebiliyor, uyuyabiliyordum; nefes almamak, yememek, içmemek, uyumamak elimden gelmiyordu. Fakat hayat bu değildi; çünkü beni, aklımı tatmin edecek bir arzum yoktu... Gerçek şuydu: Hayat anlamsız bir şeydir böylece yaşayıp gidiyordum. Ne kadar kuvvetim varsa tümünü kullanarak yaşamdan kaçırıyordum.

³²⁷ A. g. e. , s. 812

³²⁸ Irvin Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, s. 670-671

³²⁹ Müslüm Yücel, *Edebiyatta Ölüm ve İntihar*, Yom Yayınları, İstanbul 2005, s. 39

³³⁰ Emel Koç, “J.P. Sartre ve A. Camus Felsefelerinin Absurd (Saçma) kavramı Açısından Değerlendirilmesi”, *Felsefe Dünyası*, 27, s. 63, <http://www.felsefelik.com/felsefedunyasi/27-1998/27054.pdf> (28.07.2006)

İntihar fikri bana aynen daha önceleri hayatımı geliştirme fikri gibi normal geliyordu. Bu düşünce öyle çekiciydi ki, bir an önce uygulamamak için her türlü çareye başvurmam gerekiyordu.”³³¹ diyerek yaşadığı anlamsızlık duygusu ve saçmadan kurtulmak için oluşan intihar fikrini açıklar.

“Gerçekten önemli olan bir tek felsefe sorunu vardır: İntihar. Yaşamın yaşanmaya değip değmediğinde bir yargıya varmak felsefenin temel sorusuna yanıt vermektir” diyen Albert Camus için intihar, yaşamın anlamsızlığının ve amaçsızlığının sorgulandığı alandan varoluşsal bir seçim olarak karşımızda durur.

İntihar olgusuna sosyologlar ise toplumdaki hareket ederek açıklamalar getirir. Sosyologlar intihar sorusunun karşılığını toplum yapısı içinde ele alır. Bir kişi intihar ediyorsa, söz konusu olan o kişi değil, o kişinin çıktığı toplumdur. Quetelet’e göre intihar, toplumun korkunç düzenle ödediği bir borç ve vergidir. Massaryk ise uygarlığın gelişimi ile intiharın artması arasında sıkı bir paralellik duyar. Durkeim’e göre intihar kesinlikle sosyal bir olaydır. Ona göre intihar olaylarındaki artışın nedeni toplum içindeki sosyal bütünlüktür. Toplumsal bağların gevşemesi ile meydana gelen dağınıklık bireye sirayet eder. Durkeim, bir bakıma intihar eden kişilerin toplumun kurbanları olduğunu söyler. Sürüden ayrılan kuzuların kurtlara yem olması gibi toplumdaki aile, din, ideoloji-kopan kimseler intiharın kurbanı olarak yerlerini alırlar. Her şey toplumdur ve birey hiçtir. Hiç olan birey kendini toplum içinde var edemeyince intihar kaçınılmaz olarak karşımıza çıkar.³³² Bu noktada Durkeim’in ‘Ümitsizlikten Doğan İntihar’ olarak adlandırdığı ve en geniş anlamıyla kültürün kişiye avutucu ve cezbedici güvenlik alanı yaratma özelliğinin ortadan kalkması durumunda da oluştuğunu belirtir.³³³

Özetle intiharın varoluşsal bir seçim olarak ya da ontolojik muhasebenin sonucunda Camus’un felsefesinin temel sorusu olarak ortaya koyduğu soruya bir cevap olduğu kesindir.

Oğuz Atay’ın eserlerinde varoluşsal bir seçim olarak ölümü seçiş yani intihar kahramanların varoluşun sınır olguları olarak ayrıntılandığı psikolojik hâllerinin en uç durumu olarak karşımıza çıkar.

³³¹Tostloy, *İtirafımlarım*, çev. Elanur Bahar, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2003, s. 24-25

³³²Müslüm Yücel, *Edebiyatta Ölüm ve İntihar*, Yom Yayınları, İstanbul, 2005, s. 41

³³³Zygmunt Bauman, *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*, s. 15

Tutunamayanlar'dan Selim Işık, çocukluğundan itibaren toplumdan uzak, ortak değerleri paylaşmayan yalnız ve giderek kendine ve topluma yabancılaşmış Oğuz Atay'ın söyleyişi ile 'Kendini ifade ve eşya ile münasebetine tayin ve kâinattaki yerini tespit gibi konularda beceriksiz', ontolojik muhasebelerden bunalmış bir aydındır.

Selim Işık'ın intiharının sebebi soyut düşünceleri olur. Aklını kullanmaktan ve anlaşılmaya çalışmaktan bıkmıştır. Camus'un "Ontolojik bir mesele yüzünden ölen kimseye rastlamadım." sözünü duyunca "Biri bu yüzden ölmeli, intihar etmeli." diye bağırır. Ona kimsenin soyut düşünceler nedeniyle kendini öldürmediğini söyleyen arkadaşı Esat'a onun da Camus gibi bir ahmak olduğunu söyler.³³⁴ Dünyayla ve yaşadığı hayatla arasındaki uyumsuzluk onu önce kendi içinde yaşamaya, oyunlarında yaşamına devam etmeye zorlamış, kendisinde oluşan yaşama korkusu yüzünden kötü yaşarım korkusuyla hiç yaşayamamış, kötü resim asarım korkusuyla hiç resim asmamış ve sonunda yaşadığı varoluşsal muhasebe ve suçlulukla: "neresini düzeltereğimi bilemediğim bir yaşantımı sürdürmenin anlamsızlığını seziyorum yok olmaya doğru hızlı bir gidişin farkındayım henüz koruyabildiğim bazı özelliklerim varken daha insan olduğumu hissederken bu gidişe bir son vermeliyim"³³⁵ diye yazacaktır Günseli'ye yazdığı mektupta. Selim'in Turgut'la bir diyalogunda da yaşayamamaktan dolayı duyulan varoluşsal suçluluk hissiyle "Ben öldüm Turgut, ölümle ödedim günahlarımın kefareti." der. Bu cümle Heidegger'in otantik olmayan bir hayatta yaşayan ve Camus'un felsefenin temel sorusu olan yaşam mı veya ölüm mü sorusuna ölümden yana tavır koyarak intihar eden Selim'in yaşayamadığı Ben'ine hem bir özrü hem de intiharının gerekçesidir.

Tehlikeli Oyunlar romanında da adıyla ironik bir tarzda yani otantik olmayan bir tarzda yaşayan, tutunamamış Hikmet Benol'un boşanmasının ardından yaşamaya başladığı gecekondudaki hayatı anlatılır.

Hikmet Benol da tıpkı Selim Işık gibi içinde yaşadığı topluma yabancı bir kahramandır. Onlar gibi olmamasına rağmen, 'ona hayat adamı desinler diye onlarla geneleve' gidecek kadar aşırı uyumculuğa girmiş fakat sonunda topluma olan yabancılığın yanında kendi Ben'ine de yabancılaşmıştır. "Ben kimdim ya da kimi canlandırıyordum." diyerek yaşadığı yabancılaşmayı anlatan Hikmet, Selim gibi

³³⁴ Oğuz Atay, *Tutunamayanlar*, s. 359

³³⁵ A. g. e. , s. 532

yaşayamamaktan şikâyetçidir. ‘Hayata dayanamayan her insan gibimiş gibi yapan’³³⁶ Hikmet insanlardan kaçarak Selim gibi oyunlara sığınmıştır.

Hikmet de Selim gibi varoluşsal bir muhasebe içindedir. “Descartes’in kurallarına göre yaşamak isteyenler ayıklanmalı artık. Bu düzmece oyun sona ermeli. Kendi benliğimizi bulmalıyız.”³³⁷ diyen Hikmet, en sonunda “Mış gibi yapmaktan usandım.”³³⁸ diyerek yabancı olduğu ve otantik bir tarzda yaşayamadığı hayatla arasındaki anlaşmazlığa ve uyumsuzluğa bir son vermek için intihar eder.

Hikmet ve Selim’in ontolojik bir soruya yaşamlarını sona erdirmek yönünde verdikleri yanıtın yanında, bir diğer ortak nokta da her ikisinin de kendi Ben’lerini korumak adına intiharı seçmiş olmalarıdır. Hikmet yaşadığı Ben’ine yabancılaşmayı: “(...) bu kadar çok parça içinde artık ‘Ben’ diye bir şey söz konusu olabilir mi? Hepsi dışarıdan alınmadı mı bunların? Peki, o halde ben kimim. Hangi parçamın esiriyim? (...) Parçalarımı bir araya getirerek Hikmet olmakta çok zorluk çektim doktor... Bu yüzden değişik duygu ve düşünceler arasında bocaladım. Kaderin oyuncuğu oldum.”³³⁹ sözleriyle ifade eder ve bu durum Selim Işık’ın ‘henüz koruyabildiği bazı özellikleri varken’ onları korumak adına yaptığı intiharın psikolojik alt temelleriyle aynıdır. Tatjana Seyppel bunu: “Selim kendi varoluşunu daha başından itibaren bu dünyaya uymayan bir oluş olarak yorumlar. Çevresi ile asla bir uyum ve onay ilişkisi olmamasına rağmen bu çelişkiyi aşırı uyumla örtmeye çalışmıştır. İntihar ederek dünyayla arasında ki bu yanlış işbirliğine son vermek ister... İntihar Selim için benini toplum müdahalesinden korumanın en uç ifadesi anlamını taşır. Son tahlilde kendisini yadsıma anlamını taşıyan uyumculuğuyla Ben’ini bizzat tehdit eden Selim, bencil intihar eylemiyle şimdi onu kurtarmak ister.”³⁴⁰ şeklinde açıklar.

Oyunlarla Yaşayanlar adlı eserinde de: “Kendimle hesaplaşmak istiyorum. Yazmaya çalıştığım yarım yamalak oyunlarda değil gerçekten hesaplaşmak istiyorum.”³⁴¹ diyen Coşkun Ermiş de hayatına dair bir muhasebe içindedir: “Ve böylece samimiyet buhranlarına girmiş bulunuyorum. Ve şunu biliniz ki yıllardır bütün paramı içkiye yatırmış bulunuyorum ve şimdi karımın kazandığı parayı da içkiye

³³⁶ Oğuz Atay, *Tehlikeli Oyunlar*, s. 262

³³⁷ A. g. e. , s. 350

³³⁸ A. g. e. , s. 409

³³⁹ A. g. e. , s. 334

³⁴⁰ Tatjana Seyppel, *Oğuz Atay’ın Dünyası*, s. 79

³⁴¹ Oğuz Atay, *Oyunlarla Yaşayanlar*, s. 52

yatırıyorum ve karımın evi geçindirmek için dikiş dikmesini bilmezlikten geliyorum.(...) Biraz daha rahat yaşabilmek için evlendiğimi, sevmediğim bir kadının yanına sığındığımı, kaynanamın bunadığımı, oğlumun serseri olduğunu resmen ve açıkça bilmezlikten geliyorum.”³⁴² Coşkun bu muhasebenin sonucunda da: “Suçlu olduğum anlaşılacak ve hayatıma kendi ellerimle son vereceğim.”³⁴³ diyerek ortaya koyar. Yaşamdaki başarısızlığın ve yaşadığı hayatı katlanılmaz bulan kahramanın bir seçimi olarak karşımıza çıkan bu ölümün (intiharın), eserin sonunda gerçekleşip gerçekleşmediği her ne kadar kesin değilse de Coşkun Ermiş kalbi olduğu için ölmüştür. Hayat oyunlarını gereğinden fazla ciddiye alan merhum, ölümü de aynı ciddiyetle karşılamıştır.

Oğuz Atay’ın eserleri içinde yabancılığı belki de en iyi ve çarpıcı bir şekilde işleyen eseri ise Beyaz Mantolu Adam adlı hikâyesidir. Toplumla arasında fiziksel veya duyuşsal anlamda hiçbir birlikteliği olmayan ve adeta şehirde dolaşan bir gölge olan kahraman topluma yabancılığın en uç örneğidir.

Albert Camus’un ‘Yabancı’ adlı eserindeki Mersault karakteri ile çok yakın benzerlikleri bulunan kahraman, yabancı ve edilgen bir tip olarak karşımıza çıkar. Toplumla her iki kahramanın da paylaştıkları herhangi bir değer yoktur. Arı kovanı gibi kaynayarak birlikte hareket eden bir dünya ve onun tümüyle dışındaki aykırı insan olarak tanımlanan Beyaz Mantolu Adam; bir tutunamayan logosudur, bir tutunamayan ikonudur.³⁴⁴

Beyaz Mantolu Adamın hikâye boyunca edilgenliğinden sıyrıldığı tek eylem, horlandığı, istihzayla karşılaştığı, dilendirildiği ve vitrine manken olarak yerleştirildiği toplumsal alandan kaçarak gerçekleştirdiği intiharıdır.

İntihar fikri, yaşamla uzlaşmazlığın yaşandığı durumlarda Camus’un temel sorusuna yanıtıdır. Oğuz Atay’ın kahramanları da; “Saray-ı sineme ateş zen oldun/ neden ruhum hayate düşmen oldun?” diyen Galip Efendi’nin veya “Ruhum aydınlık bir uyku düşünüyor.” diyen ve intiharın gerekçesini:

“Acı çekiyorum. Kendimden geçmiş çalışırken
kendimi yiyip bitirdiğim avarelikte

³⁴² A. g. e. , s. 52

³⁴³ A. g. e. , s. 53

³⁴⁴ Yıldız Ecevit Yıldız, *Ben Buradayım*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 478-479

varoluşun ateşinde
soğuşunda dünyalık düşlerin uçarken, düşerken
acı çekiyorum”

diyerek ortaya koyan Bulgar asıllı muntehir Peyu Yavorov³⁴⁵ gibi; Selim, Hikmet ve Beyaz Mantolu Adam da yaşadıkları hayatla olumlu bir bağ kuramamışlarıdır ve sonuçta intiharı seçmişleridir.

³⁴⁵ Adnan Eyüp Yılmaz, *Edebiyat ve İntihar*, Selis Kitaplar, İstanbul, 2003, s. 63-73

4. 4. Otantik Varoluşun Katalizörü Olarak Ölüm

Ölüm kavramı, hayatı anlama ve anlamlandırma ile zorunlu bir bağa sahiptir. Ölümü algılama şekli ya da niteliği hayatı algılamayı, hayatın devarandaki temel öğeler olan insanın duygu, düşünce ve davranışlarını da diğer insanlarla ilişkilerini de doğrudan etkiler ya da belirler.

En temel, en evrensel ve en kaçınılmaz anksiyete olan ölüm anksiyetesi,³⁴⁶ yaşamı ve ona anlam veren insanı harekete geçirir. Yaşamı korumak ve sürekliliğini sağlamak için ölüm insanı motive edici güç olur. Ölümle yüzleşme insanoğlunun değerler yelpazesini tersyüz edebilir; zira ölüm her şeyi anlamlandırabileceği gibi anlamsızlaştırabilir de.³⁴⁷

Çalışmamızın buraya kadarki bölümünde, bir yok oluş olarak algılandığı için kaçılan, korkutucu bir ölüm imgesi şeklinde karşımıza çıkan modern ölüm algısının; ölümü ikinci hayata geçişte bir kapı olarak algılayan geleneksel ölüm algısından ve yaşamın anlamsızlığına bir cevap olarak karşımıza çıkan intihar fikrinin Oğuz Atay'ın metinlerindeki izini sürdük. Oğuz Atay eserlerinde ölümün dördüncü algı şekli ise hayatı anlamlandırmada bir katalizör görevi üstlenen ölüm algısıdır. Bu ölüm algısında ölümün kesinliği insana varoluşsal yalnızlığını, kısa ve geçici olan sonluluğunu tanıtır. Ölümün bu algılanışında o; dünyada amaçlarımızı gerçekleştirirmede bir çağrı ve gündeliğin akışına kapılmış bireyi kendine getiren bir iğnedir.³⁴⁸ Ölüm bu noktada sarsıcı gerçekliğiyle gündelikliğin ve dünyevîliğin sınırlarındaki insanı, tek sorunu olan toplumsal kim'lik sorununu değersizleştirip onun gündelik bir sorun olmayan ne'lik sorusu ve sorunu içine atar. Ölümün bu değerleri altüst edişi ve ne'lik ile ilgili sorusu diğer soruların tümünü boş lafa dönüştürür.³⁴⁹ Ölümle yüzleşmenin veya ölümü fark etmenin verdiği hayata ilişkin farkındalık hayata ve otantikliğimize ilişkin dikkatin veya arayışın oluşmasını sağlar.

³⁴⁶ <http://www.kemalsayar.com/akademik/akademik3.asp> (21.02.2007)

³⁴⁷ Saffet Murat Tura, *Şeyh ve Arzu*, s. 115

³⁴⁸ Server Tanilli, "Ölüm Karşısında Felsefe ve Teknik", *Felsefelogos Dergisi*, 2000, 12, s. 45

³⁴⁹ Saffet Murat Tura, *Şeyh ve Arzu*, s. 115

Heidegger’de düşünsel sistematiği ve kendine özgü literatürü içinde ölüm başat kavramlardan biridir. Ona göre Dasain kendi otantikliğinde ontolojik var olmayı açabilen ve var olmanın anlamını olanaklı yapan varlıktır. Bu anlamıyla Dasain insan varlığı değil insan olma olanağıdır. Dasain’ın otantik olmayan yaşantıdan kurtularak otantik hayata geçişi Dasain’ın kendini, kendisi olarak seçmesi, onun kendisini günü-birlik-yaşamdan ayırıştırmasına bağlıdır. Günü-birlik-yaşamında çoğu kez sıradanlığı içinde onlardan biri olarak varoluşunu gizleyen Dasain, başkalarına veya onlara bakarak veya onları dikkate alarak yaşamaktan kurtulup sıradanlığın ötesine geçmesi onun varoluşunu otantik yapar.

Heidegger’in otantik ve otantik olmayan olarak ayırdığı bu iki yaşam biçimi arasındaki geçişte ölüm beklentisi anahtar kavramdır. Ona göre ölümü, Dasain’ın ölüme fırlatılmışlığını ortaya koyar. Ölüme fırlatılmışlığı Dasain’ın ruh durumunu ortaya koyar. Bu ruh durumu kaygı ve endişe olarak adlandırılır. Ölümle yüzleşmenin endişesi, varlığın; kendi olanaklılığı için dünya-içinde-varlık olmasını sağlar. Her birinin ölümü sonucu Dasain, gündelik yaşamda ölümle yüzleşmekten kaçır. Günü-birlikteliğinde Dasain’ın kendi ölümüyle yüzleşmesi ve düşüşü otantik olmayan varlığın ölüme yönelmesidir. Ölüm beklentisi Dasain’ın olanaklarını görmesini sağlar. Beklenti otantik olanağımızı ve varlığımız anlamlandırır. Ölüm beklentisi Dasain’ı onlardan ayırarak, kendi olanaklarını görmesiyle onu ölüme-doğru-özgür kılar.

Heidegger’e göre ölümün farkında olmak, insana dünyada-evinde-olmamak yaşantısını verir. Ölüm kişiyi bir varoluş hâinden daha yükseğine taşıyan bir katalizördür. Ölümün farkındalığı kişiyi suflî uğraşlardan uzaklaştırır ve hayatına bir anlam ve derinlik katar. Ölüm bize varlığın ertelenemeyeceğini hatırlatır.

İvan İlyic’in Ölümü adlı eserde İvan İlyic’in yakalandığı hastalık sonucu ölümün soğuk nefesini hissettiği andan itibaren yaşadığı değişimi; Meşa Selimovic’in ‘Derviş ve Ölüm’ adlı romanında da görmekteyiz. Önceleri mümin bir tekke dervişi olan Derviş Nurettin’in ölüme ilişkin geleneksel algısı kardeşinin tutuklanmasından sonra değişir. Ölüme hazırlanan kişilere teselli olarak söylediği: “Ölüm kaçınılmaz bir şeydir, bize yetişeceğini bildiğimiz tek şey ölümdür. Bunda istisna, ne de şaşırtıcı bir şey olabilir. Bütün yollar bizi ona götürür. Bütün yaptıklarımız, ona hazırlanmış olmak içindir. Ölüme daima yaklaşılr, uzaklaşmak diye bir şey yoktur. Ebediyet aldaticı bir dünyevi hayattan daha güzeldir. İnsanın en yüksek seviyeye ulaşması demek olan öteki

dünyaya geçişte, ölüm bir ihtiyaçtır. Ölüm ruhun değil maddenin yok olmasıdır. Durum değişikliğidir ölüm. Ruh tek başına yaşamaya başlar.”³⁵⁰ sözlerini artık inanarak söyleyememektedir.

Geleneksel ölüm anlayışına bir örnek olan yukarıdaki sözlerin sahibi olan Derviş Nurettin’in kardeşinin tutukluluk halinin başlangıcından idamına giden süreç boyunca yaşadığı ölüm korkusu onun eski değer yargılarını geçersizleştirmiş ve varoluşsal bir boşluğun farkındalığı başlamıştır. Derviş Nurettin ölüme ilişkin algısının değişmesiyle ilgili olarak: “İlk kez ölüm inandığım ve başkalarını inandırdığım şekilde basit görülmedi”³⁵¹ der.

Ölüm üzerine gerek felsefi gerekse edebi eserler ortaya koymuş bir diğer filozof da Alber Camus’dur. *Düşüş*³⁵² adlı romanda Clammence’nin, birinin intiharına tanıklık etmesi hayatını tamamen değiştirir. Clammence olaya tanıklık etmesine rağmen hiçbir şekilde yardım etmek için harekete geçmemiştir. Bu tanık olunan ölüm onun hayatını sorgulamasına neden olur ve eski arkadaşlarının, eski değer yargılarının artık hiçbir öneminin kalmadığını düşünerek ucuz mekânlarda kendince dürüst bir yaşantıyı sürdürmeye başlar.

Yukarıdaki romanlarda ölümün algılanışı ve kişideki etkileri etkileri ortakdır. Ölüm karşısında herkes yapayalnızdır ve insanı aciz bırakan ölümün kesinliği ve beklentisi bize kim olduğumuzu gösterir.³⁵³

Oğuz Atay’ın eserlerinde de ölümün algılanışlarından biri de Heidegger’in ‘süflî uğraşlardan kurtulup otantik olanağı anlamaya yöneltme’ özelliğine uygun olarak kahramanları varoluşsal muhasebeye iterek, anlamı gündeliğin sıradanlığından kurtarmasıdır.

Tutunamayanlar romanı, daha önce de belirttiğimiz gibi, Selim’in ölüme gidişi düşünüldüğünde; Camus’un ontolojik bir son olarak ölüm anlayışına uyduğu, Turgut’un hikâyesi düşünüldüğünde ise ölümün ontolojik farkındalığı arttıran bir katalizör olduğu görülür.

³⁵⁰ Meşa, Selimoviç, *Derviş ve Ölüm*, LM Yayınları, İstanbul, 2005, s. 25

³⁵¹ A. g. e. , s. 26

³⁵² Albert Camus, *Düşüş*, Çev. Hüseyin Demirhan, Can Yayınları, İstanbul, 1996

³⁵³ Zygmunt Bauman, *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*, s. 29

Turgut Özben, arkadaşı Selim Işık'ın intiharını öğrendiği andan itibaren mensubu bulunduğu ve nimetlerinden yararlandığı 'yumuşakçalar krallığı' ya da düzene uyum sağlamış ve kişisel başarıyı yakalamışlar olan tutunanların dünyasından varoluşsal bir muhasebe sonrası tutunamayanların dünyasına girer. Turgut, Bauman'ın "Ölmenin zorunlu olduğunu bilmek, en görkemli insan projelerini bile küçük ve önemsiz, içi doldurulmuş ve saçma bir hâle dönüştürür."³⁵⁴ sözüyle ifade ettiği düşünsel zemininin kaymasını engelleyemez. Turgut: "Daha dün kadar bir başka yaşantı sürdüren ben, ölümden kaçarken ölümün kucağına düşen ben, ucuz yaşantıların asıl kahramanı ben, ucuz şövalye romanlarının nesli tükenmiş son temsilcisi ben, bunu nasıl yapacağım. Ucuz geçmişimi nasıl inkâr edeceğim? Son aylarda kurmuş olduğum yumuşakçalar krallığının nimetlerini nasıl inkâr edeceğim."³⁵⁵ diyerek otantik hayata yönelişinde yaşadığı muhasebeyi ve çektiği sıkıntıyı belirtir. Turgut Özben'in öz benliğine yönelişinde bir katalizör görevi gören Selim Işık'ın intiharından sonra, Turgut'un ölümü-hayatı algılayışı değişmiştir. Olric'le bir diyalogunda: "Biliyorum çok şey öğrendim Olric: fakat ölümü? (...) Ölümü bilerek yaşamak istiyorum Olric. Yaşamın anlamını bilmek için, ölümün anlamının karanlıkta kalmasını istemiyorum,"³⁵⁶ diyerek yumuşakçalar krallığının uyutucu ve otantik olmayan düzeninden Heidegger'in otantik yaşam olarak adlandırdığı yaşam biçimine girişte ölümün hayatı anlamlandırıcı özelliğinden bahseder.

Turgut Özben'in, öz benliğine yönelişi tıpkı Camus'un *Düşüş* romanında olduğu gibi eski değer sisteminin iflası ve kahramanın yeni ve özgün bir hayata başlamasıyla devam eder. Turgut evini terk etmeye hazırlandığı sırada: "Artık ona (eşine) verebileceğim bir şey kalmamıştı Olric. Alışkanlıklarımdan başka bir şey kalmamıştı."³⁵⁷ sözü, evin terki kadar otantik olmayan hayatın da terkidir.

Romanın sonunda: "Hüsnü Beyle Mürvet hanım biricik oğlu modern mimarlığın en üstün yapıtlarından sayılan küçük burjuva tapınağının sayısız cilalı tuğlalarından biri, bir karı ve iki çocuğun sorumlu saymanı" olarak tanımlanan Turgut'un: "Artık yaşamak istemiyorum Olric. Onların yaşadığı gibi yaşamak istemiyorum. Kendime yeni bir önsöz yazmak istiyorum, yeni bir dil yaratmak

³⁵⁴ A. g. e. , s. 17

³⁵⁵ Oğuz Atay, *Tutunamayanlar*, s. 349

³⁵⁶ A. g. e. , s. 348

³⁵⁷ A. g. e. , s. 564

istiyorum.” sözleri ölümün farkındalığı ile birlikte yaşadığı değişimin açık bir örneğidir.

Korkuyu Beklerken hikâyesinde de bu UBOR METENGA adlı bir örgütten aldığı ölüm tehdidi içeren mektuptan sonra kahramanın yaşadığı değişim anlatılır. Tabiatı sevdiğini göstermek için medeniyetten kaçan insanların görünüşüne bürünebilmek için ıssız bir yerde ev tutan, yalnız, başarısız bir kişilik olarak karşımıza çıkan kahraman aldığı mektuptan sonra hayatı ile ilgili farkındalığı artar ve kendisine mektup gönderdiğini düşündüğü gizli mezhebin yakalanmasıyla hayal kırıklığına uğrar ve: “Hayal kırıklığına uğramıştım: Gizli mezhep de beklediğim gibi çıkamamıştı.”³⁵⁸ der. Aslında kahramanın üzüntüsü gizli örgütün yakalanması değildir. “Evde korkuyla beklerken ya da korkuyu beklerken geçen zamanın ne de olsa bir değeri vardı, bir geleceği vardı. Üstelik bu arada tehdit mektubu almadan önceki zamanlarım da değer kazanmıştı. (. . .) Şimdi artık her şeyi kaybetmiştim.”³⁵⁹ sözlerinden anlayacağımız gibi yaşadığı ölüm korkusuyla anlamsız hayatını anlamlandıran ve tehdidin geçersizleşmesiyle anlamsal aracı elinden alınan bir insan vardır.

Özetle ölüm beklentisi, kişiyi kendi hayatına varoluşsal-eleştirel bir tutumla bakmaya zorlaması yönüyle bir katalizördür.

³⁵⁸ Oğuz Atay, *Korkuyu Beklerken*, s. 92

³⁵⁹ A. g. e. , s. 93

SONUÇ

Tezimizde, Oğuz Atay'ın Tutunamayanlar, Tehlikeli Oyunlar, Korkuyu Beklerken, Oyunlarla Yaşayanlar, Günlük ve Eylembilim adlı eserlerinde ölüm kavramının anlamlandırılışı ve Oğuz Atay'ın varoluşsal bir problem olarak ölüm kavramına yaklaşımını açıklamayı hedefledik.

Ölüm kavramına ilişkin tavrın tarihsel değişimini ortaya koymak için; Mısır, Yunan, Mezopotamya kültürlerinde ölüm kavramının nasıl algılandığını; tek tanrılı dinlerin ölüm kavramına yaklaşımının moderniteyle birlikte sekülerleşen toplumsal yapıda nasıl bir değişim sürecinden geçtiğini ve bu değişime konu olan algı farklılıklarının Oğuz Atay'ın eserlerinde kahramanların tavırlarıyla hangi noktada örtüştüğünü ortaya koymaya çalıştık. Sonuç olarak;

Ölüm kavramının ve ölümden duyulan korkunun arkaik kültürlerin hemen hemen hepsinde ruh-beden birliğinin sona ermesi ve - ruhun mahiyeti farklı olmakla beraber- iptidai bir cennet telakkisiyle hafifletilmeye çalışıldığı, toplumsal ve kültürel bilinçaltının, öbür dünya inancı veya ruhun tekrar beden bularak hayata geri döneceğine ilişkin bir inançla ölümün korkutucu yönünü hafifletmeye yönelik bir savunma mekanizması geliştirdiği görülür.

Semavî dinlerde ölüm kavramına yaklaşım ise, özellikle ölümlerle birlikte ele alınan ahiret inancı, cennet-cehennem gibi kavramlara, yaklaşımda kısmi farklılıklar olmakla birlikte, temelde ödül-ceza prensibine bağlı olarak, mukadder bir son olan ölümden sonra insanların bu dünyadaki amellerine karşılık alacakları bir hayata geçiş olarak düşünülmüştür. Özellikle İslâmiyet bu dünya hayatının tanzimi konusunda ölüm gerçeğini bir motivasyon olarak kullanarak ölümleri; boş ve aldatıcı bir dünyadan uyanıp gerçek dünyaya geçişte bir basamak olarak adlandırmıştır. Bu noktada bir müminin ölüme yaklaşımı, bir sınav alanı olan bu dünyadan hakikat âlemine geçişe imkân veren bir tecrübe olması dolayısıyla korkutucu kimliğinden arınmıştır.

Tasavvuf inancında da ruhu bedeninin hapisanesi sayan mistik duyuşla, ölümlerle birlikte uykusundan uyanan mümin rabbine tekrar kavuşabileceği için, ölüm özlenen bir hadise kimliği kazanır. Ölüm sevgiliye yani Allah'a kavuşma olarak düşünüldüğü için ona şeb-i arus (düğün gecesi) denmiştir.

Batı toplumunda ise ölüm fenomeninin Hıristiyan inancı gereği ilk etapta basit bir olay görülen ve ölmekte olan kişinin kendisini cennetine alması için Allah'a yalvarması ile son bulan evcilleştirilmiş veya ev içi ölüm algısının; modernitenin karakteristiğine uygun olarak toplumsal ve dilsel alandan tamamen soyutlanmış, konuşulması bile ürkütücü trajik bir son olan yabancılaştırılmış ölüm imgesine doğru bir gidişinin olduğu görülür.

Modernitenin ölüme yaklaşımının genel karakteristiği olan bu yaklaşım yine modern düşünce sistemlerinden biri olan varoluşçulukta ise farklılıklar gösterir.

Varoluşçu felsefenin ölüme yaklaşımını temelde iki bölümde incelemek mümkündür. Bunlardan ilki Albert Camus'un yaşamın anlamsızlığından kurtulmak ve yaşamın yaşanmaya değip değmeyeceğine bir cevap olarak gördüğü ölüm-intihar fikridir. İkincisi ise Heidegger'in felsefesinin temelini koyduğu ve kişinin dış dünyanın uyutucu etkisinden ve sıradanlığından kurtulması için bir uyarıcı olarak gördüğü ve anlamlı ve özgün bir hayat olarak gördüğü otantik yaşama geçişte bir katalizör olma özelliğidir.

Oğuz Atay'ın eserlerinde de kahramanların yaşadıkları kaygı, yalnızlık, fiziksel ve varoluşsal korkular, anlamsızlık duygusu, zayıflık gibi varoluşun sınır olguları, onların ölüme yaklaşımlarını belirlemiş, kimi zamanda ölümlerinin hazırlayıcısı olmuştur.

Oğuz Atay'ın eserleri dikkatle incelendiğinde ölüm fenomeninin dört farklı şekilde anlamlandırıldığı görülür. Bu algı şekillerinde birincisi olan geleneksel ölüm algısı dinsel kimliğin, korkutucu bir son olarak ölüm algısı modernitenin izlerini taşımaktadır. Ontolojik bir mesele olarak ölüm – intihar ve otantik varoluşun katalizörü olarak ölüm algısı ise bireyin varoluşsal sıkıntılarında kurtulmak veya yüzleşme özelliğiyle varoluşsal problemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Oğuz Atay metinlerinde ölüm algısını şöyle sıralayabiliriz:

1. Tutunamayanlar'dan Oyunlarla Yaşayanlar'a kadar tüm eserlerinde kahramanların ortak algısı durumunda olan korkutucu bir son olarak ölüm algısı gereği kahramanlar ölümden korkarlar. Ölüm, Coşkun Ermiş için konuşulması bile rahatsızlık uyandıran trajik bir sonudur. Bu

ölüm anlayışının tarihsel anlamda modernitenin ölüme yaklaşımıyla örtüştüğü söylenebilir.

2. Geleneksel ölüm algısı olarak ifadelendirdiğimiz, dinî kabullerin etkisiyle tabii bir olay olarak karşımıza çıkan ölüm algısı ise Oyunlarla Yaşayanlar'da Coşkun Ermiş'in Saadet Nine'nin, evin bahçesine gömülmesi teklifiyle oluşan ve ölümün eskiden korkunç bir şey olmadığı, insanların ölümlerini bahçelerinde gömdüklerine dair sözleriyle ifadelendirdiği algı çeşididir. Bu algılamada ölüme yaklaşım dinsel söylemin etkisindedir. Erken dönem Hıristiyan inancının etkisiyle ölümü tabii bir olay olarak karşılayan ve ölümlerini kilise ve evlerinin bahçelerinde gömen batı toplumun, evcileştirilmiş ölüm olarak ortaya konan ölüm algısıyla Coşkun Ermiş'in sözleri paralellik gösterir.
3. Tutunamayanlar ve Tehlikeli Oyunlar romanlarında belirgin olan bir diğer ölüm algısı ise ontolojik bir muhasebenin sonucunda oluşan ve yaşamın yaşanmaya değmeyeceğine dair cevap olma özelliği taşıyan ölüm yani intihar olgusudur. Selim Işık ve Hikmet Benol'un intiharı bu noktada toplumsal yaşayışta kendine bir yer bulamayan, kendini ifade ve yaşam noktasında açmazları olan kahramanların yaşamı reddetmeleri olarak bu ölüm algısına örnektir.
4. Ölüme ilişkin son tavır ise özellikle Tutunamayanlar ve Korkuyu Beklerken eserlerinde bariz olan ölümün yaşamın otantikliğini sağlama noktasında uyarıcı olma özelliğidir. Selim Işık'ın intiharıyla; kendi hayatına dönük bir sorgulama içine giren, değerler yelpazesini altüst eden Turgut Özben'in, mensubu bulunduğu burjuva yaşam biçiminden soyutlanarak kendine dönüşü bu ölüm algısına net bir örnektir. Bu ölüm algısının en önemli özelliği, kişinin yaşamsal farkındalığını arttırarak otantik yaşama giden yolda bir katalizör görevi üstlenmesidir.

Netice olarak; Oğuz Atay'ın eserlerinde ölüm kavramına yaklaşımın tek bir çizgide gelişmediği ve varoluşsal anlamda ölümün, yaşamın anlamsızlığına bir cevap olduğu gibi otantik olamayan bir yaşamdan kahramanı kendine getirmesi yönüyle bir uyarıcı kimliği de kazandığı görülür.

KAVRAMLAR DİZİNİ

Anksiyete (Angst): Varlığı olmayan bir şey karşısında duyulan endişe, tedirginlik veya kaygı.

Arketip: Jung Psikolojisinde, kolektif bilinçdışından doğan ve efsanelerde, masallarda, sağlıklı ya da nevrotik öznenin bütün imgesel ürünlerinde ortaya çıkan yapı.

Atılmışlık veya fırlatılmışlık: Dünya-içinde-varlık olma durumu. Dünya içinde tek başına olmak veya kendi geleceği ve varoluşunu yani kendi özünü gerçekleştirme içine kendisine terk edilen varlık olma durumu. Bir yere ve duruma bırakılmışlık ve terkedilmişlik.

Boş konuşma: Dasein'in gündelik yaşamında yaptığı genel konuşma. Dedikodu yaparak, kelimeleri yan yana koymak ya da konuşmak için kelime üretmek.

Dasein: Günlük Almanca'da insan varlığı olan Dasein, Heidegger tarafından kendisi, kendisi-olmayan ve dünya hakkında soru sorabilen varlık olarak anlaşılmaktadır. Dasein, "Varlık'ın anlamı nedir?" diye sorabilen tek varlıktır. Varlık anlamının ontolojik serimlenmesinin yapıldığı varlıktır.

Dünya-içinde-varlık: Varlığın kendisini fırlatılmış olarak bulduğu yer veya ortam. varlık her zaman için bir dünya ile var olmaktadır. Dünya içinde olmadan varlık var olamaz; çünkü varlığın temel yapısı bir dünyada kendisini açığa çıkartmasıdır. Fakat bu dünya yalnızca fiziksel dünya ya da yeryüzü değildir. Dünya ile yeryüzü arasında fark vardır. Yeryüzü olarak adlandırılan dünya gezegeni fiziksel dünyadır. Buna karşılık varlığın dünyası fiziksel+ontolojik dünyadır. Kısaca varlığın kendisini içinde bulduğu her tür var olma ortamıdır.

Düşüş: Dasein'in, dünya-içinde-varlık olma durumlarından, şu andaki durumudur. Çünkü Dasein eksik varlık olarak düşmüştür. Düşüş onun kalabalık içinde "onlar" olma halidir. Düşüşten ancak kendi varoluşuyla kurtulabilir.

Existans: Varoluşçu felsefede insani varoluş anlamında, salt özne ya da bireyin varoluşu.

Ezekiel: (Hezekiel) Eski Ahit kitabının büyük peygamberlerindedir. Kâhin bir aileden gelir ve M. Ö. 597 yılında Babil'e sürgün olur. Orada, beş yıl sonra peygamber olarak tayin edilir

Fenomen: genel olarak, algının nesnesi, algılanan ya da gözlemlenebilir olan bir olay ya da olgu. İnsan varlıklarına, doğrudan ya da aracısız deneyimde, tecrübede görünen şey.

Günü-birliktelik veya gündeliklik: Dasein'in onlardan biri olarak sıradan var olma durumu.

Olağan ve günlük durum.

Kafkaesk tema: Bireyin yalnızlık, kaygı, korku gibi varoluşsal sıkıntılarını; karanlık ve ümitsiz bir atmosferde işlenmesi.

Katalizör: Sözcük; kimyasal maddenin oluşmasını veya hızının artmasını sağlayan, katalitik etkiye sahip madde anlamıyla bir kimya terimi olmasına karşın, çalışmamızda; kişinin varoluşsal farkındalığını arttıran ve kişiyi öz eleştirel bir tavır takınmaya iten durumlar için kullanılmıştır.

Kaygı: Dasein'in ontolojik yapısının temel belirleyicisidir. Kaygı; objesi veya nesnesi olmayan korku-ruh durumudur.

Kendini gerçekleştirme: Gerçek Ben'e ulaşmak için; tüm potansiyel güçlerin, duygusal ve entelektüel bütün imkânların tam anlamıyla gelişmesi ve kişiliği meydana getiren çeşitli yönlerin aklın ışığında düzenlenmesi durumu.

Korku: Nesnesi belli bir şeyden duyulan ruh-durumuna denir.

Onlar: Dasein'ın kendi varlığını değil de, diğerlerinin varlığını kendine örnek alarak halktan biri olma durumu. Çoğunluk, sürü, halk veya kalabalık gibi olmak.

Ontoloji: Varlığı varlık olarak, varlık olma bakımından ele alan bilim. Var olan tikel şeyleri değil de varlığın kendisini, varlığın temel özelliklerini konu alan, somut varlığı araştırmak yerine, varlığı soyut bir biçimde araştıran ve varlığın varlık olmak bakımından doğasının ne olduğu; varlığın kendi başına ne olduğu sorularını soran felsefe dalı.

Otantik olmak: Kendi kendisiyle olmak. Kendi varlığını kendi temeline alarak varoluşunu halis biçimde ortaya koymak.

Otantik olmamak: Kendi kendisiyle olmamak. Kendisini değil, başkasının varoluşunu takip etmek ya da yaşamak. Kendi olanaklarını anlamamak ve onların peşinde varoluşunu gerçekleştirmek.

Ölüme-doğru-varlık: Varlık sonludur ve ölüme giden bir zamansallıkta varoluşunu gerçekleştirir. Ölüme-doğru-varlık olması ona verilmiştir. Eksik olarak dünyaya fırlatılan varlık, tamlığına, ölüme-doğru-varlık olma olanağıyla ulaşabilir. Bu da onun varlığının sonu olur.

Teoloji: Dine ilişkin olgu ve fenomenleri konu alan ve dinle ilgili olarak geniş kapsamlı bir senteze ulaşmayı amaçlayan disiplin. Tanrı bilim.

KAYNAKÇA

- Akarsu, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Savaş Yayınları, Ankara, 1984
- Akgül, Hasip, *Oğuz Atay'ın Yaşam Oyunu*, Akış Yayıncılık, İstanbul, 1996
- Aries, Philippe, *Batılının Ölüm Karşısındaki Tavrıları*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Gece Yayınları, Ankara, 1991
- Atay, Oğuz, *Bir Bilim Adamının Romanı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004
- Atay, Oğuz, *Günlük ve Eylembilim*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995
- Atay, Oğuz, *Korkuyu Beklerken*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991
- Atay, Oğuz, *Oyunlarla Yaşayanlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004
- Atay, Oğuz, *Tehlikeli Oyunlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005
- Atay, Oğuz, *Tutunamayanlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002
- Aydın, Mehmet. S., *Din Felsefesi*, İzmir İlahiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1999
- Aykut, A Sait, “Ölüm Aşk ve İnanç Renginde”, *Cogito*, Sayı 40, İstanbul, 2004, s. 192-212
- Badur, Selim, “Ölüm Üzerine Tıbbi Çeşitlemeler”, *Cogito*, 40, İstanbul, 2004, s. 93-106
- Baudrillard, Jean, *Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm*, Çev. Oğuz Adanır, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002
- Bauman, Zygmunt, *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*, Çev. Nurgül Demirdöven, Ayrıntı, İst., 2000
- Bekir Topaloğlu, “Ahiret”, *İslam Ansiklopedisi*, 1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 544
- Bekir Topaloğlu, “Cennet”, *DİA*, 7, İstanbul, 1993, s.377-380
- Blackham, H. J, *Altı Varoluşçu Düşünür*, Çev. Ekin Uşşaklı, Dost Kitabevi, Ankara, 2005

- Camus, Albert, *Başkaldıran İnsan*, Çev. Tahsin Yücel, Can Yayınları, İstanbul, 1995
- Camus, Albert, *Düşüş*, Çev. Hüseyin Demirhan, Can Yayınları, İstanbul, 1996
- Camus, Albert, *Yabancı*, Çev. Vedat Günyol, Can Yayınları, İstanbul, 1996
- Carol Neiman-Emily Goldman *Ölümden Sonra Yaşam*, , Çev. Gülden Şen, Doğan Kitap, İstanbul, 1999
- Cevizci Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2000
- Cevizci, Ahmet, *Felsefe Tarihine Giriş*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2002
- Cicero, Marcus Tullius, *Ölüme Övgü*, Çev. Cana Aksoy, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2004
- Çüçen, Abdülkadir, *Heidegger' de Varlık ve Zaman*, Asa Kitabevi, Bursa, 2003
- Demirci, Mehmet, “Ölümdeki Hayat”, *Tasavvuf Dergisi*, Sayı 4, Ankara, 2000, s. 9-16
- Dolto, Françoise, *Ölümü Nasıl Anlatmalı*, Çev. Ahmet Turan, Uğur Yönten, Özgü Yayınları, İstanbul, 2004
- Donald, Walters J. *Modern Düşüncenin Krizi*, Çev. Şehabeddin Yalçın, İnsan Yayınları, 1995
- Ecevit, Yıldız, *Ben Buradayım*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005
- Ecevit, Yıldız, *Oğuz Atay'da Aydın Olgusu*, Ara Yayıncılık, İstanbul, 1989
- Ecevit, Yıldız, *Türk Romanında Postmodernist Açılımlar*, İstanbul, 2001
- Eyüp Yılmaz, Adnan, *Edebiyat ve İntihar*, Selis Kitaplar, İstanbul 2003
- Frankl, Victor E., *Duyulmayan Anlam Çığılığı*, Çev. Selçuk Budak, Öteki Yayınları, Ankara, 1999
- Frieda Fordham, *Jung Psikolojisinin Ana Hatları*, Çev. Aslan Yalçın, Say Yayınları, İstanbul, 2001
- Göçer, Ali, *Sanat ve İntihar*, Öncü Kitap, İstanbul, 1991
- Göka, Erol, *Varoluşun Psikiyatrisi*, Vadi Yayınları, Ankara, 1997

- Göka, Erol, “Hümanistik Psikoloji Açısından Kaygı Sorunsalı ve Kendini Gerçekleştirme Kavramı”, *Doğu-Batı*, sayı: 6, 1999, s. 159-166
- Gül, Fikri, *Bertrand Russell’da Bilim, Felsefe ve Din*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002
- Gürbilek Nurdan, *Yer Değiştiren Gölge*, Metis Yayınları, İstanbul, 1995
- Gürbilek, Nurdan, *Kör Ayna Kayıp Şark*, Metis Yayınları, İstanbul, 2004
- Heidegger, Martin, *Varlık ve Zaman Üzerine*, Çev. Deniz Kanıt, A Yayınevi, Ankara, 2001
- Hökekleli, Hayati, *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1998
- Karaca, Faruk, *Ölüm Psikolojisi*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2002
- Karaca, Nihal Bengisu, “Ölümü Öldürmek”, *Zaman Gazetesi* 30/07/2003
- Kemikli, Bilal, “Tasavvufi Kozmogoni, Devir ve İrfanî Ölüm”, *Dergah Dergisi*, S.184, s.18-20
- Kierkegard, Soren, *Ölümcül Hastalık Umutsuzluk*, Çev. M. Mukadder Yakupoğlu, Doğubatu Yayınları, Ankara, 2004
- Koç, Turan, *Ölümsüzlük Düşüncesi*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2005
- Melsin, Michel, “Dinler”, *Thema Larousse*, Milliyet Yayınları, 1993-1994, s.474-537
- “Ölüm”, *Meydan Larousse*, Sabah yayınları, XV, İstanbul, s.333
- Moran, Berna, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990
- Nietzsche, Frederich, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, Çev. Cemal Atilla, Say Yayınları, İstanbul, 2001
- O. Brown, Norman, *Ölüme Karşı Hayat*, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996
- Onur, Bekir, *Gelişim Psikolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara, 1997

- Özek, Ali ve diğ., *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993
- Özel, Mustafa, *Medeniyet ve Modernizm*, Kitabevi, İstanbul, 1997
- Platon, *Sokratesin Savunması*, Çev. Niyazi Berkes, Çağdaş Yayıncılık, İstanbul, 1998
- Rank, Otto, *Doğum Travması*, Çev. Sabir Yücesoy, Metis Yayınları, İstanbul, 2000
- Sartre, Jean P., *Egzistansiyalizm*, Çev. Asım Bezirci, Say Yayınları, İstanbul 1993
- Sayar, Kemal, “Anksiyete: Özgürlüğün Baş Dönmesi”, *Defter*, Sayı 39, 2000, s.72-83
- Selimoviç, Meşa, *Derviş ve Ölüm*, Çev. Mahmut Kıratlı, LM Yayınları, İstanbul, 2005
- Süreyya Şahin, “Cennet”, *DİA*, 7, İstanbul, 1993, s. 375
- Şatır, Sabri, *Başlangıçta Bilgisizlik ve Korku Vardı*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2001
- Karakaya, Talip, *Sartre Felsefesinde Varlık Sorunu*, Elis yayınları, Ankara, 2004
- Tanilli, Server, “Ölüm Karşısında Felsefe ve Teknik”, *Felsefelogos*, Sayı 12, 2000, s. 43-48
- Terzioğlu, Ahmet, “Tutunamamacılık: Oğuz Atay ve ‘Tutunamayanlar’ üzerine”, *Mesele Dergisi*, 7, 2007, s. 30-36
- Tostloy, *İtirafımlarım*, Çev. Elanur Bahar, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2003
- Tostloy, Lev Nikolayeviç, *İvan İlyiç’in Ölümü*, Çev. Saniye Güven, Bordo Siyah Yayınları, İstanbul, 2004
- Tura, Saffet Murat, *Şeyh ve Arzu*, Metis Yayınları, İstanbul, 2002
- Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1998
- Tütün, Sevgi, *Ölümün İçindeki Hayat Hayatın İçindeki Ölüm*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2007
- Unamuno, Miguel De, *Yaşamın Trajik Duygusu*, Çev. Osman Derinsu, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1986
- Wahl, C. W., *Ölüm Korkusu*, Çev. Doğan Özkan, Merkür Yayıncılık, İstanbul, 1992

Yakupoğlu, Mukadder, *Varoluş Ahlak Ölüml*, Mor Yayınları, Ankara, 2001

Yalom, Irvin, *Varoluşcu Psikoterapi*, Çev. Zeliha İyidoğan Babayiğit, Kbalcı
Yayınevi, İstanbul, 2001

Yücel, Müslüm, *Edebiyatta Ölüml ve İntihar*, Yom Yayınları, İstanbul, 2005

Elektronik kaynaklar:

<http://www.dinbilimleri.com/dergi/cilt3/sayi2/makale/depresyon.pdf>

<http://www.felsefelik.com/felsefedunyasi/14-1994/14-026.pdf>

http://www.folklor.org.tr/turkish/gelenek/olum_yunan.Htm

<http://www.kemalsayar.com/akademik/akademik3.asp>

www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/877.pdf

<http://felsefe38.blogcu.com/3360407/>

ÖZGEÇMİŞ

24. 10. 1978 tarihinde Tunceli'de doğdu. İlköğretimi Kırşehir'de, orta öğrenimini Tunceli'de tamamladı. 1996 yılında girdiği Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden 2000 yılında mezun oldu. Halen Kırşehir İlinde başladığı öğretmenlik görevine devam etmektedir.